

TEREZIŇSKĚ LISTY

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

20
—
92

Z nových přírůstků
galérie Památníku Terezin

AKADEMICKÝ MALÍŘ JIŘÍ ANDERLE

Jiří Anderle, narozený 14. září 1936 v Pavlíkově u Rakovníka, žije a pracuje v Praze. Jeho prvními učiteli na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze byli profesor Zdeněk Balaš a profesor Jaroslav Vodrážka (1951 až 1955). Na Akademii výtvarných umění v Praze studoval malbu u profesora Antonína Pelce a grafiku u profesora Vladimíra Silovského (1955–1961).

Z cyklu obrazů a grafických listů *Iluze a realita*, který začal vznikat v roce 1980, zakoupil Památník do svých sbírek sedm grafických listů nazvaných *Voják*, *Voják a tři dámy*, *Voják, dívka a rodiče*, *Voják a nevěsta*, *Voják a matka s děťátkem*, *Voják, syn a žena*, *Elita*, dále dva obrazy nazvané *Dvacet ze čtyřiceti* a *Osm vojáků* ze stejného cyklu.

V cyklu *Iluze a realita*, tak jako v předcházející tvorbě, vychází Jiří Anderle z předlohy. Tentokrát to jsou fotografie vojáků první světové války. Osudy zcela konkrétních lidí z fotografií nalepených na obraze promítá podle svých představ do výtvarného díla. Tím navozuje nové pocity o osudech těchto lidí. *Iluze sváteční podoby* z fotografie mizí a zůstává skutečná krutost a nesmyslnost válečných hrůz.

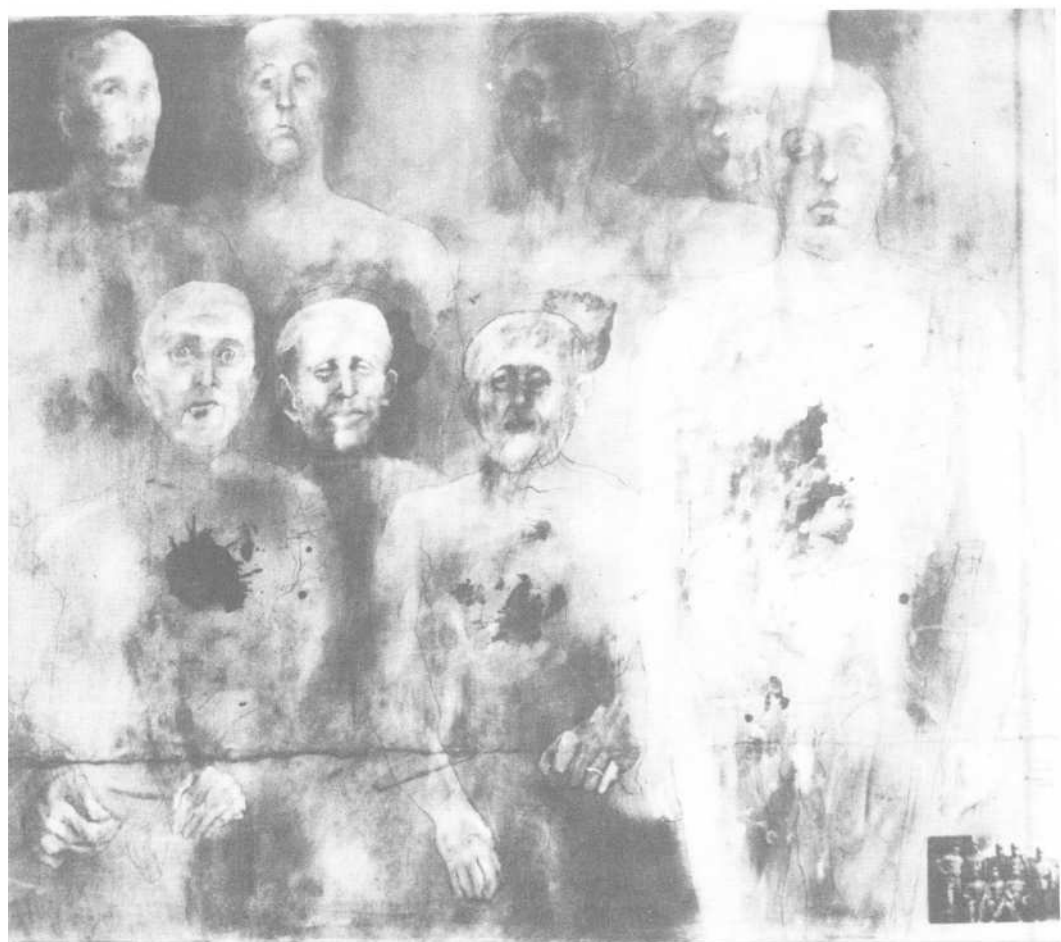
Obrazy Anderleho protiválečného cyklu *Iluze a realita* získaly v roce 1983 Hlavní cenu Akademie krásných umění v Novém Dillí na mezinárodním trienále Indie.

Svémi pracemi je zastoupen v Národní galerii Praha, Slovenské národní galerii Bratislava, Moravské galerii Brno, Centre Georges Pompidou Paříž, Metropolitan Museum of Art New York, Galeria Uffizi Florencie, Albertina Vídeň, Viktoria and Albert Museum Londýn a v dalších našich a zahraničních muzeích.

JIŘÍ ANDERLE
Z CYKLU ILUZE A REALITA

JIŘÍ ANDERLE
OSM VOJÁKŮ

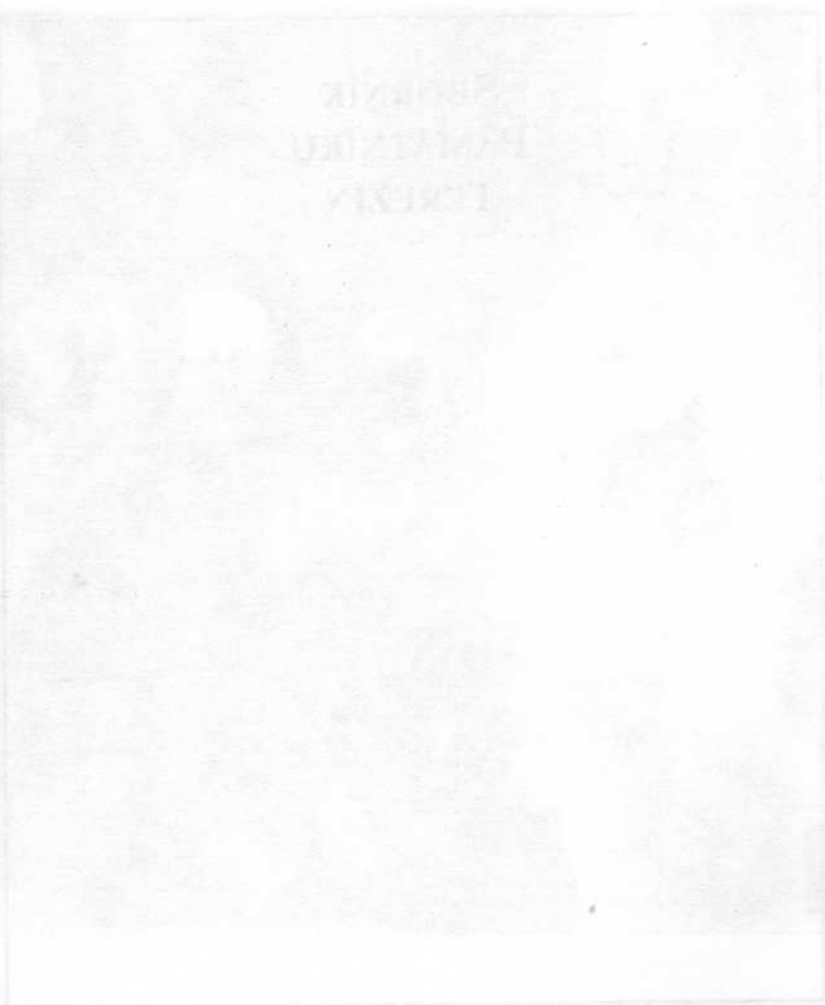
TEREZIŇSKĚ LISTY 20

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

© Památník Terežín, 1992

ISBN 80-7047-050-X

TEREŽÍN LISTY

OBSAH

Rok 1991 v Památníku Terezín

Dr. Jan Munk, ředitel

/7/

Neobjasněné záhady jedné osudové zprávy

Miroslav Kárný

/11/

Terezínský velezrádný proces s kutnohorskými studenty v roce 1915

Zdeněk Jelínek

/34/

Setkala jsem se s ní ještě dvakrát . . .

JUDr. Milada Horáková ve vzpomínkách spolupovězňů

Miroslava Benešová

/41/

Českoslovenští občané v nacistické věznici v Kladsku

Andělín Grobelný

/53/

Z deníku Evy Roubíčkové

redig. Vojtěch Blodig

/67/

Břežanská balada

Ota Ostrý

úvod *Alena Dobišová*

/102/

Recenze a zprávy

/110/

Terezínská bibliografie

/117/

ROK 1991 V PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Konec roku je pro každého jednotlivce, ale také pro instituci, příležitostí k bilancování úspěchů i neúspěchů, zisků i případných ztrát, nalezených řešení i nových problémů. Bilancování roku 1991 je však mimořádné. Tento rok je prvním rokem ekonomické reformy, jejímž cílem je návrat do přirozených poměrů tržního hospodářství. To vytváří značně nejisté prostředí, ve kterém se postupně začínají měnit pravidla ekonomického, politického a sociálního chování.

Na rozdíl od celé řady jiných kulturních institucí, pro Památník Terezín byly v těchto změnách zakódovány nejen problémy, ale také možnosti jejich řešení ekonomického zajištění všech významných úkolů tohoto roku.

Neměnilo se však jen vnější prostředí Památníku Terezín. Byla zhodnocena dosavadní činnost organizace a z toho byly nově zformulovány cíle, způsoby i priority řešení jednotlivých problémů. Jako národní kulturní památka byla organizace převedena z působnosti Sč. KNV do působnosti MK ČR. V tomto rámci byl změněn statut a organizační řád, změnila se vnitřní struktura organizace a bude se dále měnit podle postupně se měnících potřeb. Nově je zajišťována průvodcovská služba a je třeba ocenit, že více než ekonomický přínos, změnila se k lepšímu její kvalita.

V minulosti byl Památník Terezín budován jako součást ideologického systému, což se nutně projevilo v deformované podobě prezentované historie. Nejzjevnější bylo potlačování tematiky židovského ghetta a jeho role v oblundném mechanismu holocaustu. Snahou komunistické moci bylo prezentovat pouze komunistický odboj a perzekuci komunistů. Produktem těchto deformací byl stav, kdy ve městě jen málo připomínalo skutečnost, že v době války zde byli věznění Židé, z nichž část zde v důsledku nelidských životních podmínek zemřela a většina byla odvečena k masovému zavraždění v plynových komorách. Nechuť moci, založená na primitivním antisemitismu ideologických schémat byla hlavním důvodem toho, že v bývalé terezínské škole nevzniklo během 70. let Muzeum ghetta, ale Muzeum SNB a revolučních tradic Severočeského kraje.

V zájmu historické pravdy je však třeba říci, že přes vnější tlak z politické sféry se podařilo řadu akcí jiného charakteru uskutečnit. Jednou z nich byla realizace soukromého výtvarného sympozia Pevnost, kterého se v dobách nejtvrdšího útlaku zúčastnili režimem nepohodlní umělci. Přestože vládnoucí strana si vynutila předčasné uzavření této výstavy, je pro dnešek velice významná tím, že založila také pozitivní tradici, na kterou je možné v současnosti navázat.

V uplynulém roce to bylo 50 let, kdy listopadovým transportem pražských Židů se začala psát smutná historie Terezína. Je zjevné, že nahromaděné problémy, které stály před pracovníky Památníku bylo třeba za-

čít řešit z této strany. Jinými slovy, považovali jsme za nezbytné soustředit pozornost, prostředky i maximální úsilí na ty úkoly, které přímo souvisely s programem vzpomínkových akcí. Především se jednalo o vybudování Muzea ghetta v Terezíně a jeho otevření v době mezinárodního setkání bývalých vězňů tohoto ghetta. Složitost úkolu spočívala mimo jiné v již zmíněné složité ekonomické situaci celé společnosti. V zásadě celé první pololetí jsme prováděli rekonstrukci budovy pouze z vlastních prostředků. Skutečně téměř v posledním možném okamžiku však vláda ČR, a především MK ČR jako náš zřizovatel, uvolnily patřičné částky, čímž umožnily dokončit všechny práce, především prozatímní výstavu, kterou byl provoz Muzea ghetta zahájen. Dnes je možné již učinit první hodnocení. Je zásadně pozitivní, což dokumentují i zápisy v pamětní knize. První etapa budování Muzea ghetta byla ukončena. Jako úkol do budoucna nám zůstává technické dovybavení budovy a vytvoření stálé expozice, která by adekvátněji plnila vzdělávací potřeby.

Dalším závažným a poměrně složitým úkolem bylo organizační zajištění setkání bývalých terezínských vězňů. Vzhledem k úrovni a kapacitě služeb, které Terezín dnešních dní je schopen nabídnout, bylo možné realizovat tuto akci jen ve spolupráci s Městským úřadem a velitelstvím terezínské posádky. Díky této spolupráci a jmenovitě díky obětavosti p. starosty MVDr. J. Horníčka a velitele posádky p. pplk. J. Lacka se podařilo zajistit důstojný ráz akcí. Odpoledního programu prvního dne setkání se zúčastnil také prezident státu Izrael p. Ch. Herzog s manželkou a doprovodem. Generální ředitel Kanceláře prezidenta p. N. Limor vysoce ocenil průběh tržny i expozici v Muzeu ghetta a zároveň tlumočil plnou podporu p. prezidenta Herzoga dalšímu rozvoji činnosti tohoto muzea. Vzpomínkovým akcím předcházela mnohaměsíční příprava, zaměřená především na zřetelnější připomenutí památky obětí ghetta. V jejím rámci bylo např. připraveno 10 pamětních desek v několika jazycích na významné objekty bývalého ghetta.

Naše činnost, zaměřená k 50. výročí vzniku ghetta, byla ve dnech 25.–28. listopadu završena mezinárodní vědeckou konferencí „Terezín a jeho úloha v ‚konečném řešení‘ židovské otázky“. Konference se zúčastnilo 75 odborníků a bývalých vězňů z ČSFR, dalších osmi evropských států, USA a Izraele. Bylo předneseno 35 referátů a v bohaté diskusi dostala řada dalších účastníků příležitost seznámit auditorium se svými názory na nejrůznější otázky. V poválečném vývoji se vytvořila poměrně hluboká propast mezi historickým bádáním v oblasti Terezína u nás a na Západě. Vzájemná nepřístupnost archívních fondů ochuzovala obě strany, avšak naše historiografie byla postižena daleko více. Konference konaná poprvé v Terezíně k této problematice a za tak reprezentativní zahraniční účasti představuje první krok na cestě k překonání stínů minulosti. Podle mínění prakticky všech účastníků byla vykoupením úspěšným.

Není možné a ani smysluplné pokoušet se na tomto místě o úplný výčet všeho, co se nám v uplynulém roce podařilo či kde jsme udělali chybu. Podstatné je, že, jak jsem přesvědčen, jsme vykročili správným směrem. Jako občané tohoto státu, před zahraničními návštěvníky reprezentanti této země, jsme dali najevo, že chceme aktivně vytvářet změny společen-

ské situace. Období totality zanechalo za sebou mnoho škod, křivd a deformací. Pro Památník Tereziín byl tento rok počátkem jejich odstraňování.

Dr. Jan Munk, ředitel

NEOBJASNĚNÉ ZÁHADY JEDNÉ OSUDOVÉ ZPRÁVY

Miroslav Kárný

Po desetiletí chránil Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK) své archívní fondy před historiky, kteří chtěli zkoumat jeho činnost, případně nečinnost ve vztahu k apokalyptickému zločinu nacistického Německa, jehož obětí bylo šest miliónů židovských mužů, žen a dětí. Teprve před několika lety zpřístupnil své archívy bez jakéhokoli ohraničení dvěma historikům, ženevskému profesorovi Jean-Claude Favezovi a izraelskému Ariehu Ben-Tovovi. Výsledky jejich výzkumu byly publikovány.

Své dílo Ben-Tov nazval „Červený kříž přišel pozdě“ a tento fakt dokazuje na událostech v Maďarsku.¹⁾ Favezův závěr byl širší. Jeho kniha ve francouzském originálu už ve svém názvu klade otázku: „Jedno nesplněné poslání?“ V podtitulu německého vydání je otázka precizována takto: „Byl Holocaust k zadržení?“²⁾

Českého čtenáře a zejména pak bývalé terezínské vězně pochopitelně nejvíce zajímá, jaké nové materiály a nové pohledy přináší díla obou autorů k historii terezínského koncentračního tábora pro židovské vězně, terezínského ghetta.

Mezinárodní výbor Červeného kříže má na svém kontě zásluh o Terezín nesporná pozitiva. Výbor pomohl prosadit, že terezínští vězňové mohli dostávat ze zahraničí balíčky, a sám zaslání určitého množství také přímo organizoval.

Na základě archívních pramenů lze vypočítat, že do léta 1944 německé úřady a organizace odcizily přibližně 55 tun balíčků se sardinkami, které československá exilová vláda a mezinárodní židovské organizace poslaly z Portugalska do Terezína, zatímco pro terezínské vězně uvolnily pouze 10 tun.³⁾ Přesto však tyto neukradené, vězňům opravdu doručené potravinové zásilky, také léky a posilovací prostředky vypravené Mezinárodním červeným křížem, byly pro Terezín významnou materiální pomocí a také morální posilou jeho vězňům. Aktivita Mezinárodního výboru Červeného kříže v posledních týdnech války napomohla tomu, že ze spekulací Himmlera a jeho štábu o Terezíně a s Terezínem vzešla alternativa, která nepřinesla zničující jeho evakuaci, ani fyzickou likvidaci zbývajících tam vězňů. O tom, že se o ní vážně uvažovalo, svědčí stavba tzv.

kachního rybníku v terezínském ravelinu XV a plynové komory v ravelinu XVIII.⁴⁾ V nich mohlo být celé terezínské osazenstvo rychle zavražděno zaplavením, střelbou nebo plynem.⁵⁾

Ve vztahu Mezinárodního výboru Červeného kříže však existuje palčivá „otevřená rána“, jak při své návštěvě Prahy v roce 1990 nazval Francois Bugnion nevyjasněnou historii zprávy delegáta Mezinárodního výboru, švýcarského lékaře Maurice Rossela o jeho prohlídce Terezína vykonané dne 23. června 1944. F. Bugnion je dlouholetým pracovníkem Mezinárodního výboru, byl jeho delegátem v řadě zemí Evropy i Asie a podjal se úkolu shromáždit z jeho archívů všechny dokumenty, které by pomohly tuto otevřenou ránu uzavřít. Výsledky jeho úsilí dostali historikové k dispozici v podobě souboru fotokopií těchto dokumentů.⁶⁾

Na jaké otázky tento soubor odpovídá a jaké i nadále zůstávají otevřeny?

Dlouhá řada otevřených otázek v souvislosti s Rosselovou zprávou začíná u toho, co vlastně Rossel psal v té části své zprávy, kterou Mezinárodní výbor Červeného kříže neumožnil dříve publikovat. Z historiků jen H. G. Adlerovi bylo povoleno tuto patnáctistránkovou zprávu přečíst a uveřejnit z ní její resumé spolu s výňatky charakterizujícími její obsah.⁷⁾ Něco málo o ní bylo známo z materiálů Německého červeného kříže, z informace jeho představitele, který Rossela v Terezíně doprovázel.⁸⁾ V létě 1944 si mohl výtah, pořízený Rosselem z jeho vlastní zprávy, přečíst spolupracovník československého diplomatického zastoupení ve Švýcarsku, zplnomocněnec pro židovské otázky Fritz Ullmann, který pak pořídil záznam o něm a o svém rozhovoru s Rosselem. Depeše s tímto záznamem, odeslané z Ženevy do Londýna, se zachovaly v archívu exilového československého ministerstva zahraničních věcí.⁹⁾

Ze všech těchto pramenů byl zřejmý křiklavý rozdíl mezi terezínskou skutečností a Rosselovým referováním. Historik se tedy musel ptát, zda nepublikovaný text Rosselovy zprávy není ještě více tragicky groteskní než to, co jsme dosud z ní znali.

V souboru dokumentů Mezinárodního výboru Červeného kříže mohli jsme se konečně – po 46 letech – seznámit s úplným textem Rosselovy zprávy.¹⁰⁾ Abychom ji mohli posoudit, musíme se nejprve zabývat její genezí. Širší souvislosti terezínského 23. června 1944 jsem zkoumal v jiné studii, na kterou se mohu odvolat,¹¹⁾ a zde se omezím jen na jeho bezprostřední předhistorii.

První zmínka o možné návštěvě delegáta Mezinárodního výboru Červeného kříže v Terezíně, kterou jsem v německých dokumentech na-

lezl, je ve spisovém záznamu šéfa úřadu zahraniční služby Německého červeného kříže Walthera Hartmanna z 30. června 1943.¹²⁾ Referoval v něm o právě vykonané prohlídce Terezína, které se zúčastnil spolu se zástupci říšského ministerstva zahraničí a vnitra.

Než se prohlídka začala, vysvětlil Adolf Eichmann přítomným její účel. Podle Hartmannova záznamu se měla na výsledcích prohlídky příležitostně podílet i nadstátní místa, zvláště Mezinárodní výbor Červeného kříže. Eichmann uvedl, že se má vyhovět také „případným přáním navštívit tábor, vycházejícím z této strany“. Výslovně zatím ponechal stranou, jakou formou se tak jednou mělo stát.¹³⁾

Za zaznamenání stojí tato Hartmannova slova o jeho cestě do Terezína: „Návštěva tábora Terezín se uskutečnila na pozvání Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (SS-obersturmbannführer Eichmann). Žádost o takovou prohlídku nebyla Německým červeným křížem podána. Vyplývala z různých otázek, které byly o Terezíně dlouho projednávány mezi DRK a RSH¹⁴⁾ (otázky korespondence, dopravy jednotlivých balíčků a pomocných zásilek a podobně).“

Můžeme tedy konstatovat, že Německý červený kříž, resp. jeho vedoucí činitelé, neprojeвили iniciativu ve snaze získat povolení ke své návštěvě Terezína. Jejich pozvání v červnu 1943 do terezínského ghetta bylo aktem cílevědomé politiky říšského vedení SS v Terezíně a s Terezínem. Přístup tam odmítalo Mezinárodnímu výboru Červeného kříže¹⁵⁾ a také vatikánskému nunciovi v Berlíně Cesare Orsenigovi.¹⁶⁾ Terezínská návštěva Hartmanna a jeho zástupce Heinricha Niehause měla sloužit jako náhrada do té doby, než bude Terezín dostatečně „zkrášlen“. Avšak právě při příležitosti jejich návštěvy Eichmann otevřel perspektivu budoucí prohlídky „zkrášleného“ Terezína také delegátem Mezinárodního výboru, v budoucnosti ovšem ještě neurčitě.

V říjnu 1943 byli do Terezína z Dánska deportováni Židé, jimž se při německé protizidovské razii nepodařilo uprchnout do Švédska.¹⁷⁾ Dánské ministerstvo zahraničí a Dánský červený kříž tvrdošijně naléhaly, aby jejich představitelům bylo povoleno navštívit internované Dány.¹⁸⁾ Z bohatě dochované dokumentace je zřejmo, že postupně – nejpozději do listopadu 1943 – vykristalizovala představa, že cesta dánských delegátů do Terezína má být spojena s návštěvou delegáta Mezinárodního výboru Červeného kříže a že se má uskutečnit na jaře 1944 – v květnu. Proti termínu dřívějšímu byl v RSHA uplatněn i „optický“ argument, že nejprve musí dojít ke „zkrášlení krajiny ozeleněním stromů“.¹⁹⁾

Kdy se začalo jednat také o povolení prohlídky „jednoho židovského pracovního tábora“, není z dosud známých dokumentů zcela zřejmo.

První doložený doklad je až ze 14. března 1944, ale tento Niehausův dopis adresovaný šéfovi bezpečnostní policie a bezpečnostní služby (SD) se odvolává nejen na rozmluvu s Eichmannovým zástupcem SS-sturmbannführerem Rolfem Güntherem 4. března, nýbrž také na dřívější sliby Eichmannovy.²⁰⁾

Ve svém dopise Niehaus připomíná tyto rozhovory, podle nichž by mělo být v druhé polovině května umožněno zástupci berlínské delegace Mezinárodního výboru navštívit starobní ghetto Terezín a kromě toho se měla uskutečnit také návštěva jednoho židovského pracovního nebo trestného tábora. Příslušná část, převedena z úřední němčiny, zněla:

„Současně se připomíná projednaná návštěva v jednom židovském pracovním nebo trestném táboře při služební cestě jednoho ze spolupracovníků hlavního bezpečnostního úřadu (do tohoto tábora – M. K.) za doprovodu podepsaného.“²¹⁾

Niehaus považoval za účelné, aby při této návštěvě byla vydána táborovému vedení zásilka posilujících prostředků pro nemocné vězně, která již byla německými úřady povolena. Zástupce Německého červeného kříže pak bude moci v Ženevě potvrdit, že byl osobně přítomen převzetí zásilky. „Vzhledem k mnohým zahraničním dotazům na různé židovské tábory“, zdůrazňoval Niehaus, „jsou tyto plánované návštěvy táborů ve zvýšené míře naléhavé.“

V záhlaví Niehausova dopisu je rozlišena „návštěva starobního ghetta Terezín zástupcem Mezinárodního výboru“ a návštěva „jednoho židovského pracovního tábora zástupcem Německého červeného kříže.“ Také z citovaného obsahu Niehausova dopisu lze usuzovat, že Německý červený kříž nežádal, aby delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže mohl navštívit také „jeden židovský pracovní tábor“. Zřejmě si vůbec netroufal tento požadavek vznést.

Odpověď dlouho nepřicházela. Niehaus tedy 26. dubna znovu urgoval povolení obou návštěv.²²⁾ Oznamoval, že v nejbližší době bude muset v naléhavé služební záležitosti odjet do Řecka, a proto by se obě cesty měly uskutečnit opravdu v květnu.

Mezitím říšské ministerstvo zahraničí požadovalo v Thaddenově dopise Eichmannovi, aby spolu s delegátem Mezinárodního výboru mohl odcestovat i reprezentant Švédského červeného kříže.²³⁾ Podle vyjádření člena švédského vyslanectví v Berlíně uvítala by to švédská strana „s ohledem na četné ve Švédsku rozšiřované hrůzostrašné zprávy, které dávají do oběhu emigrovavší dánští Židé“.

Když se přiblížila polovina května a konečný termín nebyl dosud sta-

noven, urgoval slíbenou návštěvu vedoucí příslušného oddělení dánského ministerstva zahraničí Hvass 12. května u státního podsekretáře Andora Henckeho v Berlíně. Dostalo se mu vyhýbavé odpovědi, že prohlídka Terezína se uskuteční kolem 20. května, ale že definitivní rozhodnutí bude sděleno v nejbližších dnech.²⁴⁾

Téhož dne jako Hvass u německého zahraničního úřadu urgoval terezínskou záležitost také Německý červený kříž, a to u Hlavního úřadu říšské bezpečnosti. Naléhavý dotaz podepsal už nikoli Niehaus, ale jeho šéf Walther Hartmann.²⁵⁾ Odvolával se na skutečnost, že zásadní souhlas k prohlídce Terezína byl dán už 4. listopadu 1943.²⁶⁾ V záhlaví jeho dopisu je uvedeno pouze: „Betr.: Besuch des Lagers Theresienstadt.“ Ani v textu se přislíbená návštěva jednoho židovského pracovního tábora nepřipomíná. Hartmannova urgence byla vyvolána naléháním dánských úřadů a berlínské delegace MVČK a to se týkalo pouze Terezína.

Několik dnů po Hvassově a Hartmannově intervenci došlo k Himmlerově rozhodnutí, které Německému červenému kříži sdělil šéf bezpečnostní policie a SD, resp. jeho Eichmannův referát. Text dopisu zněl:

„Říšský vůdce dal souhlas k prohlídce ghetta Terezín a jednoho židovského pracovního tábora Vámi a jedním zástupcem Mezinárodního výboru Červeného kříže.

Prohlídky ghetta Terezín se současně zúčastní zástupci Dánska a Švédska. Termín prohlídky se plánuje na začátek června 1944. Přesnou dobu ještě oznámím.“²⁷⁾

Erich Kulka datuje tento dopis 11. květnem 1944,²⁸⁾ ale toto datování je založeno na omylu. Jak zřejmo z reprodukce dokumentu, je v záhlaví dopisu uvedeno: Berlin SW 11 den Mai 1944. Číslice 11 neoznačuje den měsíce května, ale je součástí adresy šéfa bezpečnostní policie a SD (Berlin SW 11, Prinz-Albrecht-Strasse 8).

Den, kdy byl dopis odeslán, není uveden. Na dopise je ovšem parafova adresáta, ke které Niehaus připojil datum 18. 5. Analogický dopis, kterým šéf bezpečnostní policie a SD informoval o Himmlerově rozhodnutí říšské ministerstvo zahraničí, je datován 17. května.²⁹⁾ Lze předpokládat, že dopis Niehausovi byl odeslán téhož dne. Protože sídlo ústředí Německého červeného kříže už nebylo v Berlíně, ale v hornobavorském Ettalu, je vysvětlitelné, proč je parafoval až příštího dne.

Na dopise je ještě rukopisná poznámka, že 19. května odpoledne o 18. hodině bylo Himmlerovo rozhodnutí telefonicky sděleno švýcarské delegaci pro dr. Martiho.³⁰⁾ V souvislosti s otázkou, proč Mezinárodní výbor Červeného kříže nevyužil Himmlerova souhlasu také k návštěvě jednoho židovského pracovního tábora, Francois Bugnion vyslovil názor, že

adresátem telefonátu z Ettalu bylo švýcarské vyslanectví v Berlíně, takže Roland Marti byl informován jeho prostřednictvím.³¹⁾ Nesdílím tento názor.

Mezinárodní výbor Červeného kříže je podle svých stanov švýcarským spolkem, jehož členy mohou být pouze švýcarští občané.³²⁾ Mezinárodní je svým mezinárodním posláním a svou mezinárodní autoritou u národních společností Červeného kříže a u všech vlád civilizovaných států. V německých aktech se však jeho delegáti nejednou označují jako švýcarští a jeho berlínská delegace jako švýcarská.³³⁾ Považuji za nesporné, že Himmlerovo povolení sdělil Německý červený kříž v podvečer 19. května pro nepřítomného vedoucího berlínské delegace MVČK Martiho některému z členů či pracovníků této delegace, nikoli naprosto neobvyklou oklikou přes švýcarské diplomatické zastoupení.³⁴⁾

Bylo možno předpokládat, že všechna místa, která se tak dlouho dožadovala návštěvy Terezína, se chopí příležitosti a učiní všechno, aby tam jeho představitelé zjistili skutečný stav věcí.

Dr. Roland Marti sdělil Německému červenému kříži, že se prohlídka zúčastnit nemůže, protože má neodkladnou cestu do Ženevy, a že vyšle člena delegace, švýcarského lékaře dr. Maurice Rossela.³⁵⁾ Rossel se později omlouval, že všechno přišlo příliš náhle. V rozhovoru s F. Ullmannem tvrdil: „Avšak cesta, která byla po celé měsíce plánována, se nastoupila náhle, protože jednoho dne Günther, Berlín, zavolal: Tak jedeme do Terezína.“³⁶⁾

Švédské vyslanectví v Berlíně vůbec odmítlo kohokoli do Terezína vyslat s pozoruhodným odůvodněním, „protože pro švédský svátek nemůže onoho dne žádný zaměstnanec vyslanectví opustit Berlín.“³⁷⁾

Určité potíže vznikly i se složením dánské delegace, které však byly vyvolány z německé strany. Původně měl do Terezína jet ředitel Dánského červeného kříže Helmar Rosting a vedoucí oddělení dánského ministerstva zahraničí Frants Hvass. Německý zahraniční úřad toto složení nepovažoval za přiměřené (für Sachlage angemessen“), ale za „příliš mnoho“.³⁸⁾ Rosting byl však přesto do delegace zařazen a ještě 20. června žádal Thadden pro něho propustku do protektorátu.³⁹⁾ Nakonec s Hvassem do Terezína jel Juel Henningsen z dánského ministerstva zdravotnictví, který současně zastupoval i Dánský červený kříž.

Prohlídka Terezína byla plánována na počátek června, ale uplynul již první červnový týden a přesný termín stále ještě nebyl stanoven. Příčiny jsou zřejmy ze záznamu, který den po zahájení invaze spojeneckých vojsk v Normandii sepsal Thadden.⁴⁰⁾ Především zástupce Německého červeného kříže požádal o přeložení termínu návštěvy na dobu po

20. červnu, neboť předtím „zástupcům Mezinárodního červeného kříže není k dispozici“. Kromě toho si chtěl šéf gestapa a bezprostřední Eichmannův nadřízený SS-gruppenführer Heinrich Müller nejprve sám prohlédnout Terezín. Navíc Müller vyjádřil názor, že „ostatně v případě invaze by návštěva vůbec nemohla být provedena“.

Říšské ministerstvo zahraničí samozřejmě s Müllerovým stanoviskem nemohlo souhlasit. Právě naopak, zřízení spojenecké druhé fronty v západní Evropě vybízelo k zahraničně politickému užití Terezína.

Na přání politického oddělení ministerstva tlumočil Thadden SS-sturmbannführerovi Rolfu Güntherovi trvajícím zájem ministerstva na uskutečnění cesty zahraniční delegace do Terezína. Protože se zdálo, že na této úrovni nebude možné změnit Müllerovo stanovisko, požádal vedoucí politického oddělení státního sekretáře Adolfa Steengracha o přímou intervenci u šéfa RSHA Ernsta Kaltenbrunnera, aby byl neprodleně určen přesný termín prohlídky Terezína.

Dne 13. července Reichssicherheitshauptamt ohlásil, že prohlídka začne o dvanácté hodině 23. června 1944.⁴¹⁾

Podle Eichmannovy jeruzalémské výpovědi Heinrich Müller Terezín skutečně navštívil, ale přesné datum jeho kontrolní cesty do Terezína není bezpečně zjištěno.⁴²⁾ K. H. Frank byl v Terezíně 18. června. V deníku Egona Redlicha je k tomu dni zaznamenáno: „Návštěva vysokých hodnostářů (ministr Frank).“⁴³⁾ Zda s Frankem byl Müller, nevíme. Ve svých poválečných výpovědích se o tom K. H. Frank nezmiňuje.⁴⁴⁾ Ostatně i kdyby v Terezíně s šéfem gestapa skutečně byl, neměl proč se tím československým vyšetřujícím orgánům přiznávat.

V Terezíně Maurice Rossel 23. června 1944 mnoho času nepobyl. Spolu s dánskými představiteli Hvassem a Henningsenem a spolu s početným německým doprovodem vyjeli z Prahy o 10. hodině a do Terezína přijeli kolem 12. hodiny, jak plánováno.⁴⁵⁾ Nejprve byli zavedeni na komandanturu SS, kde se jim dostalo prvních falešných informací,⁴⁶⁾ poté přešli do „židovské radnice“, kde je židovský starší Paul Eppstein seznámil s organizací ghetta a vyzval je k prohlídce ghetta slovy: „Shlédnete normální provinční město.“⁴⁷⁾

Podle dochovaného programu měla celá prohlídka trvat 5 hodin a 40 minut. První část byla plánována na 2 hodiny 45 minut, pak se předpokládala pauza, jejíž délka nebyla určena, a druhá část prohlídky po přestávce neměla překročit 1 hodinu a 25 minut. S pobytem ve společenském domě (Gemeinschaftshaus) se počítalo v délce 1 hodiny 30 minut.⁴⁸⁾

Všechno bylo rozpočteno na minuty, čas k důkladnější prohlídce čekokoli fakticky neexistoval. Přitom je pochybné, zda terezínský pobyt delegátů nebyl ještě zkrácen. Večer o půl deváté je přijal K. H. Frank v Černínském paláci.⁴⁹⁾ Počítáme-li, že zpáteční cesta trvala stejnou dobu jako do Terezína a že mezi jejich návratem do Prahy a jejich přijetím na Pražském hradě uplynula nějaká pauza, musíme konstatovat, že Rossel příliš mnoho času k poznání terezínských skutečností určitě neměl. Tím více musí udivit jistota, s jakou popsal jako skutečnost všechno, co mu v Terezíně řekli důstojníci SS a zterorizovaní vězňové.⁵⁰⁾

Ze zprávy zástupce Německého červeného kříže Heydekampfa víme, že v sobotu 24. června si Rossel spolu s dánskými zástupci prohlížel pamětihodnosti Prahy a že Rossel byl v Berlíně nejpozději v neděli 25. června, kdy jeho zpráva byla již hotova. Podle Faveze napsal ji dokonce ještě v den svého pobytu v Terezíně.⁵¹⁾ Heydekampf ji četl v neděli a okamžitě o jejím obsahu telefonicky informoval svého představeného Niehause. Osobně referoval o ní SS-hauptsturmführerovi Möhsemu, Eichmannově expertu pro Terezín, který „přijal (zprávu) s nesmírným uspokojením. Věc se zdá být takto vyřízena.“⁵²⁾

Třeba ještě zaznamenat, že do Ženevy Rossel svou zprávu odeslal z Berlína 27. června 1944 spolu s fotografickou a kreslířskou dokumentací předanou mu v Terezíně a spolu s fotografiemi, které tam sám pořídil. V průvodním dopise i v úvodu zprávy Rossel zdůraznil přísnou její důvěrnost a převzatý závazek, že z ní nebude nic publikováno. „Netoužíme mít trápení s policií SS,“ psal Rossel.

Už týden po prohlídce poslal Rossel Thaddenovi své fotografie, dokládající radostný život terezínských vězňů. V průvodním dopise Rossel ho ubezpečil, že cesta do Terezína mu zůstane v nejlepší vzpomínce, že „naše zpráva o návštěvě Terezína znamená pro mnohé uklidnění, protože životní podmínky jsou uspokojivé“.⁵³⁾ Thadden Rosselovy fotografie ihned využil a předal je švédskému vyslanectví v Berlíně.⁵⁴⁾ Rosselovi poděkoval a vyjádřil radost, že snímky jsou povedené. Ohlásil, že je také „příležitostně použije, až se na něho cizinci znovu obrátí s údajnými hrůzami v Terezíně.“⁵⁵⁾

V komentáři zahraničního úřadu Německého červeného kříže se význam Rosselových fotografií mimořádně vyzdvihuje: „Zvláště důležité byly snímky pořízené jím se svolením táborového velitele. Mnoho zainteresovaných kruhů ve Švýcarsku by zprávě nevěřilo, kdyby nemohly být předloženy snímky (zejména mateřské školky s hrajícími si dětmi).“⁵⁶⁾

Přibližně v téže době – 19. července – svolal zástupce říšského tiskového šéfa Helmut Sündermann tiskovou konferenci pro zahraniční noviná-

ře, kde odsoudil nepřátelskou propagandu, hlásající, jakoby se židovskému obyvatelstvu třetí říše dalo něco zlého. Byli jen izolováni a zařazeni do pracovního procesu. Staří a zasloužilí Židé pak byli se svými rodinnými příslušníky „umístěni ve zvláštním židovském společenství, které má své sídlo v Terezíně v protektorátu“. Sündermann se samozřejmě odvolal na skutečnost, že teprve nedávno bylo „toto sídliště vyhledáno delegáty Mezinárodního červeného kříže“, že obyvatelé sídliště mají „poštovní styk s celým světem“ a „například jen z Portugalska samotného došlo za poslední měsíc na 20 000 balíčků“.⁵⁷⁾

Do svého deníku si terezínský vězeň Egon Redlich 23. června 1944 zapsal: „Mezitím se událo mnoho věcí v tomto velikém světě. Začala invaze. Německá armáda ustupuje na všech frontách a zde v ghettu (název ghetto je už delší dobu zakázáno používat) hrajeme velkou hru: stavění Potěmkinovy vesnice. Navštívil nás výbor Červeného kříže. Navštívil a viděl nádherné domovy, nemocnici, krásnou školu. Zákaz vyučování ještě nebyl zrušen, ale školu máme. Stačí nápis „Škola“ a jakoby kouzlem objevila se přes noc škola. . . Viděla komise, viděla a odešla. . . Otázka pouze zní, věřila-li tomu, co viděla.“

Pokud jde o Maurice Rossela, můžeme nyní na Redlichovu otázku odpovédět. Začneme u jeho resumé:

„Řekněme, že náš úžas byl obrovský, když jsme v ghettu našli město, které žije téměř normálním životem; očekávali jsme to horší. Řekli jsme doprovázejícím důstojníkům policie SS, že nejpřekvapivější jsou těžkosti, na které jsme narazili, abychom dostali povolení k návštěvě Terezína.“

Toto město je skutečně překvapivé. Musela být vytvořena jednota, duch pospolitosti mezi Židy, kteří přišli z různého milieu, mluví různou řečí, z různých podmínek, z různých majetkových poměrů. To bylo velmi těžké. Ghetto Terezín je **komunistická společnost**, kterou řídí stalinista vysoké hodnoty: Eppstein.

Tamější Židé – podle mínění jejich vlastního Judenältestera – patří k dvěma typům:

1. – pasivní, vegetativní. Lidé, kteří žijí, aby vzpomínali a doufali v konec války. Jsou to převážně osoby v letech.
2. – aktivní, mladí, kteří se – vědomi si židovské jednoty a přístupní duchu společenství – dávají statečně do práce, aniž se příliš ohlížejí zpět a aniž si dělají přílišné iluze o blízké budoucnosti.

Naše zpráva nezmění ničí názor; každému je ponecháno odsoudit postoj zaujatý říší při řešení židovské otázky. Pokud přesto tato zpráva trochu rozptýlí tajemství obklopující ghetto Terezín, postačí to.“

Mezi základní tvrzení zprávy, která měla podle Rossela podhalit terezínské tajemství, patří toto:

„Terezínský tábor je ‚konečný tábor‘, odkud normálně nikdo, kdo jednou vstoupil do ghetta, není odeslán jinak.“

Ve skutečnosti do té doby z Terezína bylo 47 východními transporty deportováno 68 578 vězňů. Připočteme-li k nim více než 32 000 židovských vězňů, kteří v Terezíně do té doby našli smrt,⁵⁸⁾ můžeme zjistit, že v terezínském „konečném táboře“ žil tehdy už takřka jen každý pátý z těch vězňů, kteří „jednou vstoupili do ghetta“. Necelých 27 500 ze 128 000 mužů, žen a dětí.

Vznik ghetta posunul Rossel z listopadu 1941 na červenec 1942. V jeho správě údajně ponechala policie SS Židům volnost, aby ji organizovali podle svého. O úřadu Judenältestera, židovského staršího, psal: „Toto místo zastává uspokojivě pan Eppstein, který má velmi rozsáhlou pravomoc. Prakticky kontroluje všechny organismy města. Rozhoduje s konečnou platností a jen zřídka se odvolává na židovskou radu starších.“ Toto bylo konstatováno o táboře, kde tzv. samospráva v podobě židovského staršího a rady starších byla vůči táborové komandantůře SS stejně bezmocná jako v každém jiném koncentračním táboře tzv. vězeňská samospráva. Každý svůj krok musel Eppstein činit podle příkazů anebo si jej dát schválit. Jak jsme už poznali, dokonce i každé slovo pronesené k zahraničním delegátům.⁵⁹⁾

Ubytování vylíčil Rossel např. takto: „Všude je nyní nábytek v dostatečném množství. Truhlářská dílna vyrábí nábytek standardního typu, velmi praktický, jímž bude každá rodina brzy vybavena. Je tam dostatek záclon, kobereců a tapet, aby byty byly příjemné. Ložní prádlo: dostatečující, prostěradla mohou být pravidelně měněna, vlněné pokrývky jsou výborné.“

O stravě vězňů vydal Rossel toto svědectví: „Už při vstupu do ghetta se můžeme přesvědčit o tom, že obyvatelstvo netrpí podvýživou. Příděly poskytované v Terezíně jsou takové jako v protektorátu Čechy a Morava s tím rozdílem, že nejsou vydávány vejce a sýr a že máslo je nahrazeno margarinem. Mimochodem jsme se venku (v Praze) dozvěděli, že civilní obyvatelstvo – přesto, že má příslušné lístky – nemůže dostat tyto druhy zboží. Do ghetta přicházejí dokonce některé věci v Praze prakticky nedosažitelné. Přičítáme to tomu, že zakázkám potvrzeným komandanturou SS je vyhověno z obavy před rizikem nespokojenosti SS.“ Lékaři prý vypočetli denní příděly na 2 400 kalorií, které obyvatelstvo dostává, takže je dostatečně živeno. Důkazem Rosselovi jsou jeho vlastní fotografie.⁶⁰⁾

Prohlédne-li si čtenář kresby terezínských malířů z front u výdejen jídla či scény ze zoufalých pokusů získat alespoň trochu řídké polévky nad hladový příděl, může porovnat skutečnost s Rosselovým líčením, jak bylo v Terezíně s potravinami vyměřenými 2 400 kaloriemi na vězně a den nakládáno:

„Rozdělování přídělů se děje různými způsoby. Osobám, žijícím v soukromých domech a disponujícím kuchyní, je dána možnost připravovat si jídlo podle svého. Lidé žijící v kasárnách nebo barácích dávají obvykle přednost společným kantýnám. Tyto velmi prostorné kantýny jsou příjemné. Osoba, která přichází jíst, je promptně obsloužena a to mladou dívkou v zástěře a naškrobeném čepci jako v každé restauraci.“⁶¹⁾

O terezínských zahradách Rossel napsal, že dodávají maximum čerstvé zeleniny. S výjimkou dne 23. června 1944 však pro vězně určena nebyla, což je konstatování skutečnosti, nikoli převzaté z Rosselovy zprávy.

Oblečení označil za uspokojivé, korektní, zaznamenal elegantní ženy, jejich hedvábné punčochy, moderní kabelky, mladé lidi typu „zazou“.

Velmi podrobná je Rosselova informace o terezínské bance a peněžním hospodářství ghetta, jaký je denní obrat banky, jak musela překonat nebezpečnou inflaci, ale že v současnosti vykazuje měna velmi uspokojivou stabilitu. Mzdy považoval za postačující, i když velmi nízké. Oceňoval, že každému náleží minimální mzda, např. starcům. „Váleční invalidé (1914–1918) pobírající penzi obdrží i zde podporu. Židovský starší se takto rozhodl patrně proto, že cítil, že tito lidé už nikdy ghetto neopustí,“ uvažoval Rossel, který patrně uvěřil ve fantasmagorickou stínohru s terezínskými ghettokorunami a penzemi.

Rossel přijal a tlumočil ujištění, že balíčky ze zahraničí skutečně docházejí a jsou spravedlivě rozdělovány, také sliby, že bude přešetřeno, proč různé zásilky nebyly vůbec potvrzeny, stejně jako stížnosti na závaďy v poštovním styku s Terezínem. Doporučil, aby se zabezpečila úhrada celních poplatků za posílané zásilky. „V terezínském ghettu neschází žádný druh zboží,“ uzavřel Rossel kapitolku své zprávy věnovanou balíčkům. Připojil však, že vždy budou vítány dětská výživa, vitaminové výrobky, sportovní potřeby, sardinky vedle bot. Výběr je to nesporně pozoruhodný.

Sanitární a hygienické podmínky Terezína našly u Rossela vysoké uznání, podobně i zdravotní péče. „Zajisté je málo populací, o které by bylo tak pečováno jako o obyvatele Terezína,“ psal Rossel a dokazoval, že množství léků je v Terezíně víc než dostačující. Eppstein mu dů-

razně prohlásil, že všechny potřeby kryjí medikamenty nakupované v protektorátu za peníze z terezínského konta. Také lékárníci mu to potvrdili. „Jakkoli to zní neuvěřitelné, můžeme jen s radostí potvrdit toto šťastné výjimečné bohatství v léčivech,“ odpověděl ve své zprávě Rossel na dotaz Smíšené komise Mezinárodního červeného kříže.⁶²⁾

Komandantura SS nařídila poměrně brzy povinné potraty a za celou dobu existence terezínského ghetta se tam narodilo pouze 207 dětí. Téměř výlučně přišly jejich matky do Terezína už ve vyšším stupni těhotenství. Pokud byl zákaz porušen, následovaly kruté tresty, zpravidla zařazení do východního transportu. V Rosselově zprávě je především uveden falešný počet narozených dětí. V době od července 1942 jich prý bylo 400. Navíc nucené potraty jsou vydávány za dobrovolné: „Judenältester rozhodl a policie SS autorizovala možnost potratu. Na základě pouhé žádosti ženy je potrat proveden lékařem gynekologem . . . Všechny ženy, které si přejí ponechat své dítě, mají samozřejmě volnost tak učinit.“

Ačkoli v Terezíně nepřetržitě platil zákaz vyučování, Rossel psal: „Vyučování se koná rovněž velmi pečlivě ve třídách o 4 až 5 žácích podle nejmodernějších pedagogických metod.“ Vyšší studium je však „dosti omezené“, neboť „u židovského obyvatelstva jde spíše o adaptaci na manuální práce.“

Terezínské kultuře je v patnáctistránkové zprávě věnováno pouhých třináct řádek. Zaznamenáno je, že zahraniční delegáti shlédli reprízu Verdiho Requiem. Z rozpisu jejich cesty je zřejmo, že se na představení dlouho nezdrželi.

Takovými a podobnými tvrzeními, doprovázenými 38 fotografickými dokumenty. Maurice Rossel „rozptyloval tajemství kolem terezínského ghetta.“

Vzniká otázka, zda se dal Rossel podvést, jak tvrdí historik Německého červeného kříže Friedrich Forrer,⁶³⁾ anebo zda si byl vědom podvodnosti inscenace, které byl v Terezíně svědkem. J.-C. Favez se odvolává na denní záznamy v žurnálu berlínské delegace MVČK, které údajně hovoří pro tuto interpretaci spíše než pro Forrerovu.⁶⁴⁾ Bohužel Favez tyto záznamy necituje, takže nelze posoudit, zda je interpretuje správně.⁶⁵⁾ Má-li však Favez pravdu, pak je ovšem Rosselův postup při psaní zprávy ještě nepochopitelnější.

Za zkušební kámen posuzování sporné otázky můžeme zvolit Rosselovo tvrzení, že Terezín je „Endlager“, odkud jeho židovští obyvatelé nejsou transportováni jinam. Právě v době, kdy se Rosselova cesta do Terezína uskutečnila, světový tisk a rozhlas uveřejnily nemálo zpráv, které

tuto nacistickou lež vyvracely. Podnítila je zpráva dvou slovenských židovských vězňů Alfreda Wetzlera a Waltera Rosenberga (Rudolfa Vrby), kteří 10. dubna 1944 uprchli z Osvětimi-Birkenau a po dvou týdnech nebezpečné cesty v Žilině na pěti desítkách stránkách podrobně popsali vyhlazovací mechanismus osvětimské továrny na smrt. Dostatečně tam byly vylíčeny také osudy terezínských transportů, které do Osvětimi přibýly v lednu a únoru, v září a prosinci 1943.⁶⁶⁾

Dne 10. června 1944 se zpráva Wetzlera a Vrby zásluhou československého odboje dostala do Ženevy k Jaromíru Kopeckému, který po poradě s F. Ullmannem a představitelem Světového židovského kongresu G. M. Riegnerem považoval za nejnaléhavější věnovat se právě terezínskému tématu.

V březnu 1944 bylo po půlleté „karanténě“ zavražděno v plynových komorách 3 792 terezínských vězňů, kteří do rodinného tábora v Birkenau byli deportováni v září 1943. Wetzler a Vrba informovali, že tentýž osud očekávají terezínští vězňové z prosincových transportů po půl roce svého pobytu, tedy kolem 20. června 1944. Kopeckého depeše do Londýna referovala o spáchané i připravované hromadné vraždě a požadovala, aby zejména britské a americké rozhlasové stanice těmto faktům daly publicitu a pokusily se v poslední chvíli zabránit novému masakru důrazným varováním pro všechny, kteří by se na dalších podobných zločinech podíleli. Od 15. června londýnský rozhlas skutečně denně přinášel zprávy o terezínských vězňích v Osvětimi. Pochopitelně nezůstalo u londýnského rozhlasu.⁶⁷⁾

Shodou okolností právě 23. června 1944, v den Rosselovy návštěvy Terezína, předal J. Kopecký, F. Ullmann a G. M. Riegner úplný text zprávy Wetzlera a Vrby viceprezidentovi MVČK Albertu Lombardovi a Johannesu E. Schwarzenbergovi, vedoucímu oddělení zvláštní pomoci MVČK, které mělo na starost pomoc vězňům koncentračních táborů a ghatt.⁶⁸⁾ Mezinárodní výbor Červeného kříže získal v tomto dokumentu dostatek spolehlivých informací, aby Rosselově vylíčení Terezína jako „konečného tábora“ neuvěřil.

V nótě, kterou Schwarzenberg poslal 19. července do Berlína Rosselovi, nejprve konstatoval, že podle jeho zprávy jsou existenční podmínky internovaných v Terezíně daleko příznivější, než si představoval a také než si představují židovské organizace, s nimiž je MVČK ve styku. Protože Rossel s odvoláním na požadavky SS prohlásil svou zprávu za přísně důvěrnou, Schwarzenberg ho žádal o stanovisko, zda lze jeho poznatky o nabytém velmi příznivém dojmu „předat důvěrně a ve velmi obecné formě okruhu zainteresovaných v Londýně a ve Washingtonu“.

Současně Schwarzenberg žádal vysvětlení rozporu mezi Rosselovým tvrzením, že Terezín je „konečný tábor“, a mezi informacemi MVČK, že v Terezíně bylo po určitou dobu 80 000 osob. Položil otázku, zda tento rozdíl nemohl vzniknout tím, že část osob v Terezíně internovaných byla umístěna v jiných táborech regionu. Zřejmě s ohledem na korespondenci došlou do Ženevy z rodinného tábora v Birkenau a také na zprávu Wetzlera a Vrby se Schwarzenberg ptal, zda Rossel něco ví o „přechodném táboře příslušejícím k Terezínu“ (d'un camp de passage dépendant de Theresienstadt), protože z pramene obvykle dobře informovaného mají zprávy o 30 000 osobách deportovaných z Terezína do Osvětimi.⁶⁹⁾

Ve své odpovědi Rossel souhlasil, aby jeho zpráva byla předána židovským organizacím za podmínky, že z ní nesmí být nic zveřejněno. K rozporu, na nějž upozornil Schwarzenberg, neměl vysvětlení. Uznal pouze, že přítomnost důstojníků SS mohla Eppsteinovi zabránit, aby uvedl, že počet původně internovaných osob v Terezíně činil 80 000. Na Rosselovy několikrát otázky jak Eppstein, tak SS vždy odpověděli, že neexistuje žádný jiný tábor, který by přináležel Terezínu. Podotkl však, že s tímto tvrzením se zdá být v rozporu vyjádření vedoucího zahraničního úřadu Německého červeného kříže W. Hartmanna.⁷⁰⁾

O jaké Hartmannovo vyjádření šlo konkrétně, M. Rossel neuvedl. Lze se jen domnívat, že šéf úřadu, který byl v neustálém kontaktu jak s berlínskou delegací, tak s ženevskou ústřednou MVČK zejména ve věcech válečných zajatců, nezapíral existenci „pracovního tábora“ terezínských vězňů v Birkenau, odkud do Ženevy přicházela čas od času jejich korespondence. Vždyť např. dopisnice Leo Janowitze, propuštěná německou cenzurou do Švýcarska a zřejmě přímo podníčená osvětimskou komandanturou, ohlásila více méně oficiálně zřízení „Arbeitslager Birkenau bei Neu Berun“ přesídlenými terezínskými vězni.⁷¹⁾ Ostatně v tom právě byl smysl tohoto tábora, aby potvrdzoval, že židovské východní transporty nejdou do vyhlazovacích táborů, ale k pracovnímu nasazení. Cílevědomě byl také terezínský rodinný tábor připravován, aby případná návštěva MVČK mohla toto dosvědčit. Všechny ojedinělé zvláštnosti tohoto tábora nemají jiné vysvětlení.⁷²⁾

Těžko pochopitelná je skutečnost, že se Rossel nedistancoval od své zprávy, která byla fakticky polemikou s osvětimským svědectvím autentických svědků Wetzlera a Vrby. Zpochybňovala jejich výpověď o tragických osudech terezínských transportů v Birkenau a tím i celou jejich zprávu.⁷³⁾

V této souvislosti si musí historik položit otázku, proč Mezinárodní výbor Červeného kříže po absolvování Rosselovy cesty do Terezína

nevyužil Himmlerova souhlasu s návštěvou jeho delegáta také v jednom židovském pracovním táboře.

Dokument, jímž šéf bezpečnostní policie a bezpečnostní služby sděloval Himmlerovo rozhodnutí Německému červenému kříži, je nesporně autentický a nyní je uložen ve Spolkovém archívu v Koblenzi. V archívech Mezinárodního výboru Červeného kříže však není žádné přímé, ani nepřímé stopy, že by MVČK byl svou berlínskou misí ani jinak informován o povolení návštěvy v jednom židovském pracovním táboře. Výslovně to konstatoval editor terezínských pramenů z těchto archívů F. Bugnion a ani J.-C. Favez v nich o tomto tématu nic nenalezl.

Francois Bugnion v dopise autorovi hledal různá vysvětlení: „Opomenul Německý červený kříž předat panu dr. Martimu tyto informace, anebo snad panu dr. Martimu toto sdělení ušlo? Nenalezli jsme žádnou odpověď na tyto otázky.⁷⁴⁾

Zabývali jsme se již dříve tím, jak byla 19. května předána pro Martiho informace o Himmlerově rozhodnutí. Těžko si představit, že by Německý červený kříž předal Martimu jen zprávu o povolení návštěvy v Terezíně nebo že by Marti v průběhu příprav na terezínskou cestu přehlédl či pozapomněl na druhé Himmlerovo povolení. Jednání o vpuštění delegáta MVČK do Terezína se táhla dlouhou dobu a pozitivní rozhodnutí bylo známo nejpozději od počátku listopadu 1943, jen přesný termín nebyl znám. Naproti tomu povolení návštěvy v jednom židovském pracovním táboře udělil říšský vůdce SS Heinrich Himmler zcela překvapivě a nemohlo ujít pozornosti, ani být zapomenuto. Poznali jsme, že Německý červený kříž žádal toto povolení pouze pro sebe. Netroufal si jej žádat pro Mezinárodní výbor Červeného kříže. Himmler je zřejmě udělil sua sponte anebo na doporučení svého štábu v RSHA.

Souvislosti jsou zřejmé. Dne 15. května 1944 Adolf Eichmann naposledy instruoval Joela Branda, jednoho z maďarských židovských vůdců, pro kterého bylo připraveno zvláštní německé letadlo, aby jej odvezlo do Turecka. Eichmann jej vybízel, aby tam projednal německou nabídku mezinárodním židovským organizacím, kterou mu poprvé předložil 25. dubna 1944. Německo je ochotno propustiti milión Židů. „Můžete je vzít z Maďarska, z Polska, z Východní marky, z Terezína, z Osvětimi, odkud chcete.“ Protihodnotou mělo být 10 000 nákladních aut pro divize SS, požadována se závazkem, že budou použita na protisovětské frontě.

Právě téhož 15. května odjel z Terezína první ze tří transportů do „pracovního tábora Birkenau u Nové Beruně“. Zatímco v těchto dnech do Birkenau přijíždějí první židovské deportační transporty z Maďarska a hned při příjezdu téměř celé jsou likvidovány v plynových ko-

morách, z terezínských transportů nepostihl ani jediného vězně tento osud. Všech 7 500 je převedeno do rodinného tábora, je jim ponecháno jejich oblečení, nejsou vězeňsky oštriháni.

V téže době – nejspozději 17. května – dává Himmler souhlas k návštěvě jednoho židovského pracovního tábora a berlínské delegaci Německého červeného kříže je toto rozhodnutí sděleno právě v den, kdy odletěl Brand do Istanbulu a spolu s ním Bandi Grosz, židovský spolupracovník německé, maďarské, ale i americké a britské zpravodajské služby. Z pamětí Joela Branda i ze zveřejněných britských diplomatických dokumentů je zřejmo, že Grosz vezl návrh šéfa Himmlerovy bezpečnostní služby v Budapešti Gerharda Clagese na setkání vyšších německých zpravodajských důstojníků s americkými, případně britskými kolegy k projednání možnosti separátního míru. Grosz Brandovi vysvětlil, že jeho zpravodajské posláni je to právě a Brandova mise byla zamýšlena jen ke krytí hlavního úkolu. „Nacisté vědí, že prohráli válku, že s Hitlerem nemohou dospět k míru. Himmler chce použít všechny možné kontakty, aby se dostal k jednání se Spojenci.“⁷⁵⁾

V těchto souvislostech, které jsem na tomto místě mohl jen naznačit, má Himmlerovo rozhodnutí v obou svých částech zřetelnou logiku.

Ve studiích, které jsem napsal dříve než MVČK dal k dispozici své archívy, byla konstatována skutečnost, že berlínská delegace MVČK neprojevila aktivitu k uskutečnění povolené prohlídky „jednoho židovského pracovního tábora“. V růžové Rosselově zprávě o terezínských poměrech a v jeho uznání Terezína za „Endlager“ jsem hledal souvislost, proč krátce poté, už v první polovině července 1944, byl terezínský rodinný tábor zlikvidován. Nebylo jej třeba jako dokladu o osudu odtransportovaných terezínských vězňů.

Proto také organizátoři židovské genocidy v Hlavním úřadu říšské bezpečnosti využili Himmlerova povolení jen k prvnímu klamnému manévru. Když si von Heydekampf, který jménem Německého červeného kříže doprovázel Rossela do Terezína, přečetl Rosselovu zprávu a referoval o ní Eichmannovu specialistovi pro Terezín SS-hauptsturmführeru Möhsovi, setkal se s takovým naprostým uspokojením, že svůj záznam uzavřel slovy: „Věc se takto zdá být vyřízena.“⁷⁶⁾

Nemyslím, že novými prameny z archívů Mezinárodního výboru Červeného kříže by interpretaci těchto souvislostí bylo třeba měnit. Nezodpovězenou však zůstává otázka, proč se informace o Himmlerově povolení prohlídky židovského pracovního tábora do Ženevy vůbec nedostala.

Poznámky

- ¹⁾ Arieh Ben-Tov, Das Rote Kreuz kann zu spät, Zürich 1990.
- ²⁾ Jean-Claude Favez, avec la collaboration de Geneviève Billeter, Une mission impossible? Le CICR, les déportations et les camps de concentration nazis, Lausanne 1988. Německá verze: Das Internationale Rote Kreuz und das Dritte Reich. War Holocaust aufzuhalten? Zürich 1989. Favez zařadil do své knihy dopis prezidenta MVČK Cornelio Sommarugy, v němž jsou formulovány výhrady MVČK proti Favezovým závěrům.
- ³⁾ M. Kárný, terezínské balíčky ve světle archívních dokumentů. In: Vlastivědný sborník Litoměřicko, 1988, sv. 23, s. 195–210. K tomu též: Vorgeschichte, Sinn und Folgen des 23. Juni 1944 in Theresienstadt, in: Judaica Bohemiae, XIX, 1983, 2, s. 72–85.
- ⁴⁾ Dokumentace k tomu je v rozsudku Mimořádného lidového soudu v Litoměřicích nad velitelem Terezína Karlem Rahmem, Státní oblastní archív Litoměřice. MLS, Lsp 441/47. Záznam výpovědi klíčových svědků, inž. Ericha Kohna a inž. Koliše (Erklärungsprotokoll über den Bau einer Gaskammer im Minegang Ravelin XVIII im Feber 1945) a rukopis inž. Arnošta Weisze Akce „Ententeich“ je v mém archívu (AMK).
- ⁵⁾ Kurt Gerstein, který v Hlavním řídicím úřadu SS měl na starosti technickou dezinfekční službu a tedy i zásobování koncentračních táborů plynem Cyklon B, uvedl ve svém poválečném svědectví, že se ho Eichmannův zástupce Rolf Günther dotazoval, zda by bylo možné vyhladit velké množství vězňů v otevřených příkopech terezínských pevností. Gerstein označil tuto metodu za nereálnou. Norimberský dokument 1553-PS.
- ⁶⁾ Documents du Comité International de la Croix -Rouge concernant le ghetto de Theresienstadt. Genève, le 26 juin 1990. (Dále citováno jako Documents.)
- ⁷⁾ H. G. Adler, Die verheimlichte Wahrheit. Theresienstädter Dokumente, Tübingen 1958, dok. 224, s. 312–314.
- ⁸⁾ Von Heydekampf, který dr. Rossela v Terezíně doprovázel jako zástupce Německého červeného kříže, sepsal zprávu „Besichtigung der Judensiedlung Theresienstadt 23. Juni 1944“ a přiložil k ní „Auszug aus dem Bericht Dr. Rossel, Del. IK, Wannsee“. Bundesarchiv Koblenz (BAK), R 58/89, s. 21–24.
- ⁹⁾ Československý diplomatický zástupce v Ženevě Jaromír Kopecký informoval ministerstvo zahraničních věcí o obsahu rozmluvy Ullmanna s Rosselem ve třech depeších – č. 594 a 595 z 25. září a č. 596 z 27. září 1944. Ministerstvo sdělilo jejich obsah členu Státní rady Arnoštu Frischerovi, na vědomí byly depeše dány také příslušným ministerstvům a Československému červenému kříži v Londýně. Archív federálního ministerstva zahraničních věcí (AFMZV), LA-D, kart. 189.
- ¹⁰⁾ Documents, příloha 18.
- ¹¹⁾ Studie v Judaica Bohemiae cit. v pozn. 3.
- ¹²⁾ Aktennotiz Besuch von Theresienstadt. 30. 6. 1943. BAK, R 58/89, s. 8–9.
- ¹³⁾ „Im Kasino des SD in Theresienstadt gab zunächst SS-Obersturmbannführer Eichmann einige Erklärungen ab. Er betonte dabei, dass es der Zweck der Besichtigung sei, an ihren Ergebnissen nach den sich bietenden Gelegenheiten auch die überstaatlichen Stellen zu beteiligen, insbesondere das Internationale Komitee vom Roten Kreuz, gemäß dessen zahlreichen Vermittlungen. Er erwähnt, dass auch etwaigen Wunsch für eine Besichtigung des Lagers von dieser Seite aus nachgekommen werden solle. In welcher Form dies einmal zu verwirklichen sei, wurde zunächst noch dahin gestellt.“
- ¹⁴⁾ DRK – Deutsches Rotes Kreuz. RSH (obvyklá zkratka RSHA) – Reichssicherheitshauptamt.
- ¹⁵⁾ Zprávy vedoucího berlínského delegace MVČK Rolanda Martiho do Ženevy z 1. října

- a 7. listopadu 1942. Documents, přílohy 8 a 9. K tomu: J.-C. Favez, c. d., s. 189–194.
- 16) C. Orsenigo 28. září 1943 kardinálu Maglionemu. Le Saine Siègle et les victimes de la guerre. Janvier–décembre 1943. Actes et documents du Saint Siègle relatifs à la Seconde guerre mondiale, sv. 9, Vatikán 1975, dok. 350, s. 491–492.
 - 17) Celkem bylo v Terezíně vězněno 466 židovských vězňů, deportovaných z Dánska. Podle informace gestapa bylo mezi nimi pouze 295 dánských státních příslušníků, ostatní byli emigranti z Německa, Rakouska, Československa a jiných zemí. Dopis RSHA z 27. června 1944 referentovi pro židovské záležitosti v říšském ministerstvu zahraničí Eberhardu Thaddenovi. Zentrales Staatsarchiv Potsdam (ZStAP), sbírka filmů, film 14173, D 526385-6. Postupimský archiv je nyní pobočkou Spolkového archívu v Koblenzi. Signatury jsou z doby, kdy jsem v Postupimi citovaná akta studoval.
 - 18) Dokumentace k tomu in: M. Kárný, Vorgeschichte, s. 85-91.
 - 19) Thaddenův záznam ze 7. června 1944, v němž rekapituloval vývoj jednání o cestě dánských reprezentantů do Terezína. Tamtéž, D 526370-1.
 - 20) H. Niehaus 14. března 1944 šéfovi bezpečnostní policie a SD. BAK, R 58/89, s. 11.
 - 21) „Gleichzeitig wird erinnert an den besprochenen Besuch in einem der jüdischen Arbeits- und Straflager durch Begleitung des Unterzeichneten bei einer Dienstreise eines der Mitarbeiter des Sicherheitshauptamtes dorthin.“
 - 22) H. Niehaus 26. dubna 1944 šéfovi bezpečnostní policie a SD. BAK, R 58/89, s. 12.
 - 23) H. Thadden 6. dubna 1944 A. Eichmannovi. ZStAP, film 14173, 526356.
 - 24) Henckeho záznam U. St. S. Pol. Nr. 168 z 12. května 1944. Tamtéž, D 526351.
 - 25) W. Hartmann 12. května 1944 A. Eichmannovi. BAK R 58/89, s. 13-14.
 - 26) „Das Deutsche Rote Kreuz kommt zurück auf die verschiedenen Besprechungen, insbesondere auf die vom 4. 11. 43, wegen des grundsätzlich zugesagten Besuches von Vertretern des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz in Theresienstadt.“
 - 27) BAK, R 58/89, s. 15. Dopis je reprodukován v obrazové příloze tohoto čísla Terezínských listů.
 - 28) E. Kulka, Five Escapes from Auschwitz, in: They Fought Back, ed. Yuri Suhl, New York 1968, s. 216–217. Podobně i v jiných Kulkových článcích.
 - 29) ZStAP, film 14173, D 526362.
 - 30) „Am 19. 5. Nachm. 18 h der Schweiz. Deleg. fernmündlich mitgeteilt für Dr. Marti.“
 - 31) Francois Bugnion 21. 12. 1990 autorovi.
 - 32) J.-C. Favez, c. d., s. 21–22.
 - 33) Např. H. Niehaus v dopise Rolfu Güntherovi 11. září 1944 nazývá berlínskou delegaci MVČK „die Schweizerische Delegation in Berlin“. BAK, R 58/89.
 - 34) Z aktů zahraničního úřadu Německého červeného kříže je zřejmo, že jeho styk s berlínskou delegací MVČK byl vždy přímý, a také v publikovaných dokumentech z archívů MVČK není žádný analogický příklad využitého prostřednictví švýcarského vyslanectví.
 - 35) W. Hartmann 16. června 1944 zahraničnímu úřadu, c. Roedigerovi. ZStAP, film 14173, D 526383-4.
 - 36) Ullmannova zpráva o rozhovoru s Rosselem je reprodukována v depeši J. Kopeckého č. 596 z 27. září 1944. cit. v pozn. 9.
 - 37) Thaddenův záznam o rozhovoru s legačním radou švédského vyslanectví v Berlíně Otterem 12. října 1944. Thadden v diskusi o Terezíně uvedl, že takto byla švédská neúčast 23. června 1944 zdůvodněna, a Otter toto tvrzení nezpochybnil. ZStAP, film 15463, E 071004-7.
 - 38) E. Thadden 3. dubna 1944 německému vyslanectví v Kodani. Tamtéž film 14173, D 526350.

- ³⁹⁾ E. Thadden 20. června 1944 konzulovi Reimkemu. Tamtéž, D 526378.
- ⁴⁰⁾ Thaddenův záznam ze 7. června 1944. Tamtéž, D 526370-1.
- ⁴¹⁾ RSHA 13. června 1944 Thaddenovi. Tamtéž, D 526376-7. Hartmannův záznam ze 14. června 1944. BAK, R 58/89, s. 20.
- ⁴²⁾ Eichmannův výslechový protokol. Adolf Eichmann. Printed photocopies of all the statements made. Police d'Israel 1961, s. 2537.
- ⁴³⁾ Deník Egona Redlicha je uložen v archívu Památníku Terezín, fond G. T., kart. 3, i. č. 31.
- ⁴⁴⁾ Zpověď K. H. Franka, Praha 1946. O návštěvě v Terezíně s. 162-163. Ernst Frank, Karl Hermann Frank, Staatsminister im Protektorat, 2. Aufl., Heusenstamm 1971, s. 137-138.
- ⁴⁵⁾ Podle Heydekampfový zprávy citované v pozn. 8.
- ⁴⁶⁾ Rosselovi bylo např. sděleno, že v Terezíně žije 35 000 obyvatel a že je střeží pouze 12 mužů SS. Ve skutečnosti bylo tehdy v Terezíně o 8 000 vězňů méně. V ghettu byl nasazen zvláštní četnický oddíl o síle 150 mužů. V Malé pevnosti oddíl Waffen-SS byl přibližně stejně početný a mohl být kdykoli podle potřeby nasazen i proti ghettu. Navíc od srpna 1943 po přemístění archívů RSHA z Berlína do Sudetských kasáren rozmnožily řady terezínských SS elitní kádry gestapa a sicherheitsdienstu z personálu tohoto mimořádně tajného a mimořádně střeženého zařízení.
- ⁴⁷⁾ Rosselova zpráva (Documents, příloha 18), s. 2.
- ⁴⁸⁾ Časový rozvrh cesty s příloženým plánkem Terezína a na něm naznačenou trasou. Archív Státního židovského muzea v Praze (ASŽM), fond T, i. č. 188.
- ⁴⁹⁾ Tischordnung für das Abendessen in den Räumen des Czernin-Palais Freitag, den 23. 6. 1944, 20.30 Uhr. SÚA, 110-7-91.
- ⁵⁰⁾ Židovský starší Paul Eppstein si na kommandantuře SS musel dát schválit nejen svůj úvodní výklad, ale i odpovědi na otázky, které by mu eventuálně mohly být zahraničními delegáty předloženy. Přepis stenogramu Erny Goldschmidtové, které v noci z 21. na 22. června 1944 Eppstein nadiktoval návrhy svých odpovědí, publikovala Käthe Starke, Der Führer schenkt den Juden eine Stadt, Berlin 1975, s. 207-208.
- ⁵¹⁾ J.-C. Favez, c. d., s. 147-148.
- ⁵²⁾ Z dopisu Heydekampfa Niehausovi cituje D. O. Kulka: „As already reported by phone on Sunday, the undersigned saw the report of Dr. Rössel. The undersigned has personally reported to Hauptsturmführer Möhs of the RSHA, who seems to have received (the report) with unqualified satisfaction. The matter thus appears to be settled.“ Otto Dov Kulka, Ghetto in an Annihilation Camp, in: The Nazi Concentration Camps, Jerusalem 1984, s. 329.
- ⁵³⁾ M. Rossel 1. července 1944 Thaddenovi. ZStAP, f. 14173, D. 526397-8.
- ⁵⁴⁾ Rukopisná poznámka o tom je na Rosselově dopise.
- ⁵⁵⁾ E. Thadden 26. července 1944 Rosselovi. ZStAP, f. 14173, D 526399.
- ⁵⁶⁾ BAK, R 58/89, s. 24.
- ⁵⁷⁾ Zpráva v Pester Lloyd 21. července 1944. H. G. Adler, c. d., dok. 226, s. 319.
- ⁵⁸⁾ Ve zprávě se uvádí, že denně umírá v ghettu 12 až 15 osob s průměrným věkem 72 let.
- ⁵⁹⁾ Použití prostředky k ovlivnění delegátů osvětluje např. tento záznam v deníku E. Redlicha z 25. června 1944: „Nekuřte, pánové, pan Eppstein vydal zákaz kouření v městě,“ řekli Němci členům komise Červeného kříže. – Kouření samozřejmě vězňům zakázala komandantura SS a pouhé nalezení cigarety u vězně bylo přísně trestáno, zpravidla zařazením do východního transportu.

- 60) Groteskní je číst v Ullmannově zprávě o pozdějším rozhovoru s Rosselem, který své tvrzení o dobrém stravování terezínských vězňů obhajoval touto legendou: Když byl v terezínském ghettu učiněn pokus snížit lidem starším šedesáti let množství poskytovaných potravin na hodnotu 2 250 kalorií, okamžitě vzrostla úmrtnost, takže snížení bylo odvoláno a staří lidé dostávají opět svých 2400 kalorií. (Viz. pozn. 36).
- 61) V deníku Evy Roubíčkové o úpravě bývalé terezínské sokolovny před 23. červnem 1944: „Sokolovna byla zcela nově zařízena. Ve velikém sále postaven krásný nábytek, budou tam přednášky, koncerty a bude se tam hrát divadlo. Na terase jsou židle a stoly s velikými pestrými slunečníky. . . Jsou tam teď stoly s bílými ubrusy, číšníky a číšnicemi s čepečky a bílými zástěrkami, mají tam loupané, na cibulce osmažené brambory, okurkový salát, talíře a příbory, ale to vše jen dva dny před komisí a dva dny po ní. V této době bylo také více jídla a bylo lepší. . . Zato byla ale měsíc před ní strava o mnoho horší a později také.“ Archiv památníku Terezín (APT), sbírka vzpomínek č. 65.
- 62) Nóta Smíšené komise Mezinárodního červeného kříže (Commission Mixte de Secours de la Croix-Rouge internationale) č. 3659 z 1. června 1944 položila sedm otázek, které měl delegát MVČK zjistit v Terezíně. První zněla: „Různě se nám hlásilo, že jsou dostatečné zásoby léků k dispozici: další zásilky nejsou nutné.“ (Documents, příloha 17).
- 63) Friedrich Forrer, Sieger ohne Waffe. Das Deutsche Rote Kreuz im Zweiten Weltkrieg, Hannover 1962, s. 146-148.
- 64) J.-C. Favez, c. d., s. 549.
- 65) Bohužel záznamy ze služebního deníku berlínské delegace MVČK, pokud se vztahují k Terezínu, nebyly zařazeny ani do souboru dokumentů vydaného roku 1990 (viz. pozn. 6).
- 66) V době od 26. října 1942 do 18. května 1944 bylo z Terezína do Osvětimi vypraveno 26 437 vězňů.
- 67) Podrobná dokumentace k tomu: M. Kárný, Ein Auschwitz-Bericht und das Schicksal des Theresienstädter Familienlagers, in: Judaica Bohemiae, XXI, 1985, 1, s. 9-28.
- 68) O setkání referovala Kopeckého depeše č. 326/26. června 1944. AFMZV, LA-D, č. 4984 (dův.) 44, krabice 190. Dále R. Lichtheim, Aktennotiz betreffend Birkenau und Auschwitz, 23. 6. 1944. (Z materiálů J. Kopeckého. AMK.) Záznam Paula Kuhneho z 30. 6. 1944. Favez, c. d., s. 215-216, 444-445. Riegnerův telegram 5. 7. 1944 N. Goldmannovi. Tamtéž, s. 449.
- 69) J. El Schwarzenberg 19. července 1944 Rosselovi. Documents, příloha 19.
- 70) M. Rossel 1. srpna 1944 Schwarzenbergovi. Tamtéž, příloha 20.
- 71) Text Janowitzova dopisu, na němž je uvedena zpáteční adresa Arbeitslager Birkenau a který je datován 17. 9. 1943, zní: Lieber Ulli, ich bin mit meiner Frau und einer Reihe von Freunden, darunter Fredy hierher übersiedelt, wo ein neues Lager im Aufbau begriffen ist. Nach den Erfahrungen, die ich in Theresienstadt in der Zusammenarbeit mit Jakob gesammelt habe, hoffe ich auch hier nützlich sein zu können. Ich würde mich freuen, wenn wir weiter in Kontakt bleiben könnten und ich bald von Euch hören würde. Ich wünsche Euch alles Gute zum Neuen Jahr und bin mit herzlichen Grüßen Euer Leo Janowitz. The General Zionist Archiv, A 320/208. Za xerokopii vděčím G. M. Riegnerovi.
- 72) Podrobněji o tom: M. Kárný, Terezínský rodinný tábor v Birkenau, in: Sborník historický, sv. 29, 1979, s. 229-306.
- 73) V polovině září 1944 se v Ženevě sešel M. Rossel s F. Ullmannem, kterému dal přečíst výtah ze své terezínské zprávy. Ullmann s odvoláním na konkrétní případy známých

osob deportovaných z Terezína do táborů v Horním Slezsku, do Lublina, do Izbice a zejména pak na korespondenci z těchto území dokazoval nepravdivost tvrzení o Terezínu jako o „konečném táboře“. Tyto argumenty – podle Ullmanna – učinily na Rossela „zjevný dojem“, ale nic víc. Zajímavé je Rosselovo přiznání, že s Eppsteinem mluvil sám pouze několik chvil. Využil toho a zeptal se, jak si vlastně věc představuje, jak si vysvětlit rozdíl v zacházení v Terezíně a v jiných táborech a co z toho bude. Eppstein odpověděl, že na to nemá žádnou odpověď a nevidí žádné východisko ze situace. Depše č. 595 z 25. 9. 1944 citovaná v pozn. 9.

⁷⁴⁾ Francois Bugnion 21. prosince 1990 autorovi.

⁷⁵⁾ O Brandově misi Alex Weissberg Die Geschichte von Joel Brand, Köln, Berlin 1956. Bela Vago, The Intelligence Aspects of the Joel Brand Mission, in: Yad Vashem Studies, sv. X, 1974, s. 111–128. K transportům do Osvětimi: Danuta Czech, Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939–1945, Reinbek bei Hamburg 1989, s. 774–783.

⁷⁶⁾ O. D. Kulka, c. d., 329.

**Der Chef der Sicherheitspolizei
und des SD**

IV A 4 b/ - (2537/42-965) 5158/43

Bitte an bei Besichtigungsbesuchen mitzubringen & Datum angeben

Berlin SW 11, den Mai 1944
Deleg.-Bürostr. 8
Telefon: 12 00 00

18/5: *Wey*

An der

Deutsche Rote Kreuz
- Präsidium / Auslandsdienst
z.Hd. von Herrn DRK.-Oberstführer **N i e h a u s**

E t t a l /Obb.

Betrifft: Besichtigung des Alterghettos
Theresienstadt.

Zeugni Schreiben vom 14.3. und 26.4.1944 -
VII / X - Mb/Te.

*Am 19. 5. Nachm. 18h
zur Schweiz. deleg. formiert
mitgeteilt für Dr. Mart.*

Der Reichsführer-; hat der Besichtigung
des Ghettos Theresienstadt und eines jüdischen
Arbeitslagers durch Sie und einen Vertreter des
internationalen Komitee des Roten Kreuzes zuge-
stimmt.

An der Besichtigung des Ghettos There-
sienstadt werden gleichzeitig Vertreter Dänemarks
und Schwedens teilnehmen. Als Besichtigungstermin
ist Anfang Juni 1944 vorgesehen. Den genauen Zeit-
punkt gebe ich noch bekannt.

In Vertretung:

P. H. Thielner

Dopis šefa bezpečnostní policie a bezpečnostní služby adresovaný Německému červenému kříží o povolení návštěvy Terezína z května 1944

Terezínské děti, jak je zachytil delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže při návštěvě Terezína 23. června 1944

TEREZÍNSKÝ VELEZRÁDNÝ PROCES S KUTNOHORSKÝMI STUDENTY V ROCE 1915

Zdeněk Jelínek

Naprostá většina návštěvníků Národního památníku Terezín spojuje jak město samotné, tak především Malou pevnost s německou perzekucí a rasovým šílenstvím v období druhé světové války. Zapomíná přitom na to, že jak město, tak Malá pevnost jsou místy a dějišti četných dalších tragédií, prakticky už od vzniku samotného Terezína. O jedné takové téměř již zapomenuté události vypráví následující článek.

19. dubna 1915 probíhala Kutnou Horou vlna vzrušení. Celým městem se nesla neuvěřitelná zpráva, že na kutnohorské reálce, jež tehdy vyučovala v místnostech Vlašského dvora – bývalé mincovny, která byla rozsáhlou přestavbou koncem minulého století adaptována především pro školní účely, bylo vyslýcháno a později pro zločin velezrady zatčeno několik studentů z kvarty. Odpoledne se ukázalo, že zprávy byly pravdivé. Studenti, sedmnáct čtrnáctiletých a patnáctiletých chlapců, byli odvedeni do cel krajského soudu na Smíškově náměstí.

Co se tehdy vlastně stalo? Jak mohli tak mladí chlapci, vlastně ještě děti, otřást zločinem velezrady základy Rakousko-uherské říše?

Čelá záležitost byla velice jednoduchá a šlo ji sprovodit ze světa rozumným jednáním profesorů reálky samotných. Mezi nimi se však našlo několik ustrašených, monarchii bezduše oddaných figurek, a díky jim došlo pak k aféře, která poznamenala na dlouhou dobu životy všech sedmnácti chlapců.

V sobotu 17. dubna 1915 měla zmíněná kvarta jako poslední vyučovací hodinu němčinu. Vyučoval jí profesor Trnka, pedagog nevalné úrovně, který neměl ani patřičné znalosti, ani schopnosti něčemu naučit nebo udržet si kázeň. Studenti se tedy bavili každý po svém. Asi o půl dvanácté dostal jeden z nich, Karel Mikunda, od svého spolužáka Vrátí Mačenky kus kreslicího papíru pomazaného barvami, kde bylo napsáno následující čtyřverší i s dodatkem:

Moskali zabrali
haličskou zemi,

kéž bychom říkali

Rakoska není.

Ať žije batuška!

Neumělé verše, dílo dalšího kvartána France, byly napsány pod vlivem rozhodující ofenzívy ruských vojsk na východní frontě, kdy se ruská carská armáda dostala do Haliče a na Slovensko až k Bardějovu a pevně držela Dukelský průsmyk. Drtivá většina kutnohorských studentů sympatizovala s vojáky bratrské slovanské země a ruský car byl pro ně především symbolem a vládcem velikého slovanského státu, jediného svobodného slovanského státu, k němuž se tehdy upíraly s nadějí oči našich lidí. Duben 1915 byl také dobou nejmasovějších přechodů linie fronty, kdy desítky českých mužů v rakouských uniformách přecházely na ruskou stranu. Prosté veršičky kvartána France vyjadřovaly jednak obdiv pro ruská vítězství, jednak naději v rozbití Rakouska. Byla to však jen slova patnáctiletého chlapce a jen omezený byrokrat a ušlápnutý služebníček s nízkou duší mohl z pěti veršičků udělat vlastizrádnou aféru.

Profesor Trnka byl však takovým typem. Zahlédl, jak Karel Mikunda předává lístek svému sousedu Krutskému, a lístek zadržel. Přečetl si jej a hned začal vyšetřovat, jak se dostal až ke Krutskému. Postupně odhalil celý sedmnáctičlenný „řetěz“ až k Francovi, který profesora Trnku ujistil, že lístek našel pod lavicí.

Hodina skončila, studenti se rozešli a nikoho z nich ani nenapadlo, že by tato na pohled běžná epizodka ze školního života mohla mít nějaké pokračování.

V pondělí ráno bylo však Francovo místo ve třídě prázdné a mezi chlapci se šušovalo, že byl odveden četníky a zavřen u krajského soudu, jehož sídlo bylo tehdy v Kutné Hoře. Všech zbylých šestnáct kvartánů se začalo najednou dívat na sobotní aféru jinýma očima. Začali se obávat věcí příštích.

Hned první hodinu začalo vyšetřování. Trnka ze strachu a zbabělosti hlásil celý případ tehdejšímu řediteli reálky Mazalovi. I ten byl především c. k. rakouským státním úředníkem, bez špetky citu a odpovědnosti ke svým studentům. V případě viděl možnost blýsknout se bdělým okem a vymýcením všech nespolehlivých žvlů ze „své“ školy. Mazal byl starý byrokrat, svými žáky obávaný a nenáviděný. Přes tušení i viditelný odpor ostatních členů profesorského sboru, kdy se za studenty chtěli postavit zejména matematik a deskriptivář Tomší a profesori Knittel a Prach, zahájil rozsáhlou akci.

Jeden po druhém bylo šestnáct kvartánů voláno do ředitelny, tam každý půl až tři čtvrtiny hodiny vyslýchán, bez možnosti se bránit. Chlapci

museli jen potvrzovat obvinění formulovaná ředitelem. Přitom jak ředitel sám, tak i němčinář Trnka studentům vyhrožovali oběšením nebo zastřelením. Po výslechu odcházeli chlapi na chodbu, kde byli střeženi nakořovanými členy profesorského sboru; o přestávce však museli všichni vyslechnutí jít zase do ředitelny, aby neměli možnost domluvit se s ostatními kamarády. Nedostali nic k jídlu, nesměli dát zprávu ani svým rodičům, ani svým bytným. Ředitel Mazal jistě hlad neměl; ve svém jednání v duchu viděl záchranu Rakouska, možná i povýšení nebo řád . . .

Pozdě odpoledne přišli pro čtrnáctileté a patnáctileté „velezrádce“ dva četníci strážmistři, Vacovský a Svoboda, aby je odvedli do prozatímní vazby u kutnohorského krajského soudu. Za dříve zatčeným Francem přibyl do cel ostatní kvartáni – Krutský, Mikunda, Mačenka, Pacovský, Koretz, Loula, Adamec, Mareček, Gymkowics, Pokorný, Barvínek, Jirásek, Pavel, Novák, Barák, Tiedl, Kutílek.

Kvartáni kutnohorské reálky se poprvé seznámili s vězeňskou celou. Byli vydáni rakouským úřadům a celé jejich bezduché a byrokratické mašinerii jen proto, že se našli dva lidé bez odpovědnosti a bez svědomí, kteří na zkaženém mládí a zkažené existenci jiných chtěli budovat svou kariéru. Čtrnáctileté a patnáctileté děti čekalo pro sympatie k bratrskému slovanskému národu přelíčení před vojenským soudem. Nejhorší byla nejistota, co s nimi vlastně bude. Karel Mikunda na to po válce vzpomíná: „Vstoupil jsem tedy do první cely. Dveře se zavřely, klíč znovu zachřestil v zámku, závora zapadla a řetízky od kolíčků zazvonily umíráčkem naší svobodě na bůhví jak dlouho. Teď teprve nastalo to nejhorší. Někteří plakali, jiní šíléně běhali po cele, a jiní – mezi nimi i já – se dívali vytřeštěně do prázdna. Je to přece jen strašný pocit být uzavřen za dveřmi – bez kliky a se závorou z druhé strany . . .“

Brzy po půlnoci nastal ve studentských celách opět ruch. Chlapi měli být ještě v noci eskortováni do Litoměřic, kde byla věznice vojenského soudu. To už se o zatčení svých synů dověděli i rodiče a podle svých možností jim přinesli něco na cestu, nějaké jídlo a peníze. Velmi lidsky se k nim choval i správce kutnohorské věznice Schwartz a eskortující strážmistři Svoboda a Förster.

V Litoměřicích prošli zatčení kvartáni proměnou ve vězně. Dostali trestanecké šaty, k prostudování vězeňský řád, okusili první vězeňskou „menáž“. Psali dopisy domů a sami čekali jak na dopis, tak na nějaké jídlo od svých rodičů. O to se pak všichni bratrsky dělili. Měli omezenou možnost pohybu, jídlo ve věznici bylo pro ně takřka nepoživatelné, byli vzdáleni od svých příbuzných, vytrženi z rodin, museli žít v cizím, ně-

meckém světě. Hygiena ve věznici nebyla valná, brzy byli všichni zavšiveni. Ke všemu ještě přistupovalo stálé napětí z toho, jak soud dopadne, jak vysoké dostanou tresty.

Předběžné vyšetřování bylo v plném proudu a pozvolna začínalo „třibení duchů“. Někteří chlapi byli shledáni méně vinnými a asi po třech týdnech byli propuštěni domů. Mezi nimi byl i Arnošt Loula, syn rady kutnohorského soudu, který jistě mohl na příslušných místech pro svého synka ztratit slovo. Nakonec zůstalo v Litoměřicích jen deset chlapců.

Kvapem se blížil začátek června, kdy mělo v Terezíně dojít k vlastnímu přelíčení před vojenským soudem. Krátce předtím byli chlapi přemístěni z Litoměřic do posádkového vězení v Terezíně. Vzpomíná na to opět Karel Mikunda: „Šli jsme celým městem, přes Labe a dlouhou alejí k Terezínu. Pozorovali jsme se zájmem míjející nás lidi a smáli jsme se potichu jejich udiveným obličejům a poznámkám, ovšem německým jazykem pronášeným. Něčemu jsme rozuměli, něco nám přeložil Koretz, který uměl německy dost plynně. Nejčastěji jsme zaslechli slovo ‚velezrádci‘. Pak také jedna skupina lidí hádala, že jsme asi Italové, kteří vyhodili v Istrii nějaký most.

Zastavili jsme se až v nádvoří posádkového vězení. Tam vyšel nám vstříc ‚profous‘ a rozčiloval se, co nás tam posílají, že má málo místa pro velké, tím méně pro děti. Vedoucí strážmistr měl rozkaz pro ‚profouse‘, abychom byli pohromadě. Museli tedy z jedné cely odstěhovat čtyři vězňe do jiných cel a my přišli pohromadě do jedné cely. Myslili jsme, že budeme sami, ale kdepak! Bylo tam už šestnáct jiných. Tři Rusové, kteří se pokoušeli utéci z tábora, čtyři civilové a devět vojáků. Jména si už podrobně nepamatuji. Utkvělo mi v paměti jen jméno jakéhosi Sekyry, horníka z Duchcova, a jména dvou Rusů. Nadporučík Pavlovskij byl velkostatkářem z Oděsy a již třikrát utekl z tábora. Posledně se dostal až do Tridentu. Desátník Krasevskij byl bankovním úředníkem z Kyjeva, kde měl statek. Utekl také a byl odsouzen k šestiměsíčnímu žaláři. Byli to hodní lidé. Vypravovali nám o poměrech v Rusku, učili nás žvatlat rusky, dali nám své adresy a zvali nás, abychom k nim přijeli po válce. Dají nám prý všeho a můžeme u nich zůstat. Přilnuli jsme za těch několik dní k nim a oni nás měli také rádi.

To pohodlí jako v Litoměřicích jsme neměli. Kavalce tam nebyly. Podle zdí byla řada slamnůků a na těch jsme se srovnali, vždy tři na dva slamnůky. Jinak to bylo lepší než v Litoměřicích. Jedno okno vedlo na ulici, a tím jsme se dívali, když jsme nebyli pozorováni. Pak šestnáct jiných spoluvězňů. To bylo vypravování. Strava byla dobrá. Ráno káva, ale opravdová káva z vojenských konzerv. V poledne hovězí polévka,

v níž bylo pár kousků dobrého masa, a dva knedlíky jako pumy. To už se dalo jíst. Při té stravě bychom byli vydrželi i tehdy, kdyby nám z domova neposílali nic.

Co nám působilo velkou kratochvíli, byl pověstný ‚belík‘. Stál ve zdi v malém výklenku. Byl-li ten, kdo tam seděl, trochu větší, koukaly mu ruce a hlava z výklenku ven, takže ani nemohl přivřít dvířka . . .“

K očekávanému přelíčení došlo 2. června 1915. Dostavili se k němu nejen všichni chlapi, tedy i ti, kteří byli již zatím propuštěni, ale i někteří rodiče. Studenty hájili tři obhájci: JUDr. Bondy Pacovského a France, Koretze JUDr. Knöpfelmacher z Jičína, ostatní obhájce ex offo JUDr. Pluhař; dr. Pluhař se při přelíčení zastával chlapců tak vehementně, že za to byl potrestán nadřízenými úřady a poslán na frontu.

Ještě před zahájením vlastního líčení těšil dr. Bondy všechny chlapce tím, aby se nebáli, že to dobře dopadne, že bylo zjištěno, že na lístku nebylo napsáno Rakouska, ale „rákoska“. Chlapci na to hleděli velice udiveně, byli přesvědčeni, že čárka nad prvním „a“ ve slově rákoska určité na osudném lístku nebyla, ale dr. Bondy je ujišťoval, že je vše zařízeno a v pořádku.

Vlastní přelíčení bylo vedeno v německém jazyce, chlapi na uvedené otázky odpovídali česky, za pomoci tlumočnicka, jen student Koretz, který německy dobře znal, mluvil pro zkrácení řízení touto řečí. Hlavní svědek, ředitel Mazal, mluvil německy. Pak přišel na řadu němčinář Trnka. Předseda soudu předpokládal, že jako profesor německého jazyka musí Trnka německy umět, ale Rakousku věrný profesor se zmožil jen na větu: „Ich habe deutsche Zunge gelernt“, kterou chtěl vyjádřit, že na kutnohorské realce vyučuje němčině. Ukázal tak svoje „kvality“ jako odborník, když jeho žák Koretz uměl německy mnohem lépe než on. Celý Trnkův debakl se však výborně hodil obhájcům, kteří stále trvali na tom, že na lístku se mluví o rákosce a ne o Rakousku. Profesor Trnka namítal, že by potom mělo být napsáno „rákosky není“, že by žáci měli použít genitivu záporového, ale jeden přisedící ho usadil tím, že mu ironicky řekl: „Umí-li pan profesor z češtiny tolik, co z němčiny, nebude toho asi mnoho.“

Přelíčení se táhlo celý den. Státní návladní se snažil dokázat, že studenti, i když psali o rákosce, mysleli tím Rakousko. Na to obhájci tvrdili, že trestat lze jen za provedený čin, ne za úmysl. Po několika hodinách se soud v osm večer odebral k poradě. Chlapci podle nálady soudců věřili, že vše dobře dopadne, viděli, že většina je na jejich straně.

V půl deváté večer byl vynesena rozsudek. Studenti nevnímali rozsáhlé pasáže, které rozsudek zdůvodňovaly. Pro ně bylo rozhodující, když

v závěru verdiktu bylo jasně řečeno „sind freigesprochen“ – jsou osvobozeni.

Proti tomu se hned v soudní síni státní návladní ohradil; ze služební horlivosti nemohl dopustit, aby patnáctileté děti unikly rakousko-uherské „spravedlnosti“. Proto byli také chlapi odvedeni zpět do vězení, místo aby byli ihned propuštěni domů.

Konečně 4. června byli propuštěni Koretz, Pavel, Novák a Mikunda. Ostatní chlapi zůstali zatím v Terezíně. Propuštění studenti se vraceli radostně do Kutné Hory a doufali, že zase budou moci studovat. Bohužel, zmýlili se.

Zemská školní rada sice všem souzeným studentům povolila studia na kutnohorské reálce dokončit, ředitel Mazal byl však jiného mínění. Chlapi, pokud byli propuštěni z Terezína, mohli chodit jen na zvláštní hodiny, které jim dávali někteří pokrokoví profesori, aby dohonili zameškanou látku. Ředitel Mazal se ohradil proti rozhodnutí Zemské školní rady a nakonec došlo k tomu, že vídeňské c. k. ministerstvo kultury a vyučování povolení Zemské školní rady zrušilo. Studenti dále do školy chodit nesměli, nesměli ani skládat externě zkoušky a dokonce zkoušky dříve složené jim byly prohlášeny za neplatné. Vedle toho nebylo ještě skončeno vlastní soudní řízení.

Nejvyšší soud ve Vídni na naléhání státního žalobce první rozsudek zrušil a nařídil nové přelíčení u expozitivity divisního soudu v Josefově. Zde už nebylo přátelské terezínské ovzduší. Z celého jednání bylo zřejmé, že někdo ze studentů musí být shledán vinným. Hlavní váha byla teď kladena na protokoly sepsané ve škole, kde prý studenti mluvili pravdu a ke všemu se přiznali. Později byli prý navedeni svými obhájci jak mají mluvit. Studenti se hájili, že k výpovědím v prvních protokolech byli nuceni ředitelem. Ten však tvrdil, že chlapi vypovídali tehdy bez donucení a ze své vlastní vůle.

Konečně – po celodenním přelíčení – byl vynesena rozsudek. Franc dostal osmnáct měsíců žaláře, zostřeného ve výroční den „zločinu“ tvrdým ložem a temnou komůrkou, Pacovský dva roky s „doprovodem“ jako Franc, Macenka devět měsíců, Koretz a Jirásek po šesti měsících. Ostatní chlapi byli osvobozeni.

Věc se pak dostala od divisního soudu zpět k nejvyššímu soudu ve Vídni, který Pacovskému snížil trest na osmnáct měsíců a Jiráskovi dokonce osvobodil. Trest si chlapi odpykali částečně ve vazbě, zbytek si pak skoro celý odpykali do doby, než přišla amnestie.

Všichni studenti se domnívali, že budou moci zase dále studovat. Ke konci prázdnin roku 1915 však dostali vyrozumění, že mohou sice do-

dělat zkoušku za kvartu, případně za kvintu, ale jinak že jsou z dalšího studia na kutnohorských školách vyloučeni. Verdikt plně odpovídal mentalitě ředitele reálky Mazala.

Někteří chlapi se snažili dostudovat na jiných ústavech, jiní až do konce války pracovali manuálně. Koretz a Pacovský onemocněli ve vězení tuberkulózou, na kterou později zemřeli. Všichni ve svých studii ztratili několik let.

Po 28. říjnu 1918 byli ředitel Mazal a profesor Trnka suspendováni, Trnka později umístěn na jiný ústav. Chlapci za svoje věznění nedostali žádnou morální ani peněžní satisfakci. Ostatně o ni ani nežádali. Radovali se z nového, svobodného státu, z Československé republiky, o které věřili, že se v ní podobný studentský vlastizrádný proces nemůže opakovat.

Většina těchto chlapců se jako otcové či dědové dočkala německé okupace a později i padesátých let. O čem asi přemýšleli, když si vzpomněli na „svůj“ proces a své věznění v dobách Rakousko-uherské monarchie?

Použité prameny

Mikunda Karel, *Ze školy do kriminálu*, Humpolec 1923

Mareček Josef, *Vzpomínky* (přepis magnetofonového záznamu z roku 1971)

Weidenhoffer Karel, *Rukopisný deník z let 1914–1918*

SETKALA JSEM SE S NÍ JEŠTĚ DVAKRÁT. . .

JUDr. Milada Horáková ve vzpomínkách spoluvězně

Miroslava Benešová

Milada Horáková se narodila 22. 12. 1901. Po skončení studia na právnické fakultě přijala v roce 1927 místo právníčky v Ústředním sociálním úřadu hl. m. Prahy. O dva roky později vstoupila do Čs. strany národně socialistické – a to předurčilo její další osud. Po mnichovském diktátu pracovala v Ústředním sociálním úřadu na sokolském stadiónu v Praze, kde bylo zřízeno středisko pro uprchlíky ze Sudet.

Na počátku okupace českých zemí nacisty se stala jednatelkou Ženské národní rady (ŽNR) a odtud již nebylo daleko k přímé spolupráci s odbojovým hnutím. Začala na půdě ŽNR, kde se snažila mobilizovat její členky pro ilegální práci. Prostřednictvím přátel a známých se zapojila do činnosti ilegální organizace Petiční výbor „Věrní zůstaneme“. V rámci jeho široké aktivity se podílela na vypracovávání ideového programu Československa po skončení války, zejména v oblasti sociální péče. Kromě toho zajišťovala byty ilegálním pracovníkům a shromažďovala pro skupinu doc. Vladimíra Krajiny zpravodajské údaje. Dne 2. srpna 1940 byla v Horním Bradle u Nasavrk, kde právě trávila s manželem Bohuslavem dovolenou, zatčena gestapem.

Po zadržení byli oba převezeni do Prahy a v Petschkově paláci prodělali řadu těžkých výslechů. V červnu 1942 přemístili M. Horákovou do věznice v terezínské Malé pevnosti. Brzy po ní přišel do Terezína i její manžel. Výslechy pokračovaly i zde a po dvouletém pobytu odvezli M. Horákovou do drážďanské věznice Abnstadt I a v říjnu 1944 postavili před soud. Své statečné vystupování po celou dobu věznění završila tím, že se před nacistickým soudem sama hájila. Původně navržený trest smrti jí byl nakonec změněn na 8 let káznice. Její manžel Bohuslav Horák dostal 5 let. Později gestapo žádalo obnovení procesu, ale bylo již pozdě. Válka se nezadržitelně blížila ke svému konci. Po vynesení rozsudku umístili M. Horákovou do ženské káznice v Aichachu u Mnichova a jejího manžela do káznice Ebrach v severním Bavorsku, kde zůstali až do osvobození.

V obnovení republiky se M. Horáková plně vrátila do veřejného života. Stala se za národně socialistickou stranu poslankyní Prozatímního a posléze i Ústavodárného národního shromáždění, současně působila ve funkci předsedkyně Československé rady žen, zapojila se také do práce Svazu osvobozených politických vězňů.

Po událostech v roce 1948 a náhlé smrti Jana Masaryka si plně uvědomila nebezpečí, které se v podobě komunistické strany dostalo k moci. Vzdala se svého poslaneckého mandátu a začala proti němu bojovat. Nemohla se smířit s tím, že komunisté ovládli její vlast.

Počínání M. Horákové bylo odhaleno a 27. září 1949 ji Státní bezpečnost zatkla. Opět se ocitla za své přesvědčení ve vězení, opět prodělávala kruté výslechy. Tentokrát bylo o jejím osudu předem a neodvolatelně rozhodnuto. Stala se obětí zinscenovaného procesu, ve kterém ji společně se Závěšem Kalandrou, Oldřichem Peclm a Janem Buchalem odsoudil Státní soud v Praze pro zločiny velezrady a vyzvědačství k trestu smrti. Přestože se na její obranu ozvala řada známých osobností v zahraničí, také Albert Einstein, komunistický prezident K. Gottwald její žádost o milost zamítl. Poprava všech čtyř se uskutečnila brzy ráno v úterý 27. června 1950.¹⁾

V prvním období sloužila policejní věznice gestapa v terezínské Malé pevnosti pouze pro muže. Vyplývalo to ze skutečnosti, že počet zatčených žen nebyl na počátku okupace tak vysoký. Tato situace se změnila až po atentátu na R. Heydricha a vyhlášení stanného práva. Tehdy, 10. června 1942, přibyl do Malé pevnosti první transport žen z Prahy.²⁾ Díky zachování části pankráckých vězeňských knih z let 1941–1942 se nám podařilo zjistit některá jména – Marie Aschermannová, Elsa Korčáková, Zdeňka Mašíňová, Jarmila Morávková, Jaroslava Morávková, Vincislava Sonnenbergová.³⁾ Jak početný byl tento transport, se nám nepodařilo zjistit, každopádně od tohoto dne byly ženy v Malé pevnosti vězněny až do konce okupace. Správa věznice pro ně vyhradila samostatný dvůr a dohled nad ženami svěřila manželkám dozorců. Byly to Elisabeth Schmidtová, Cecilly Rojková, Elfriede Wachholzová a Hildegarde Mendeová. Je odhadováno, že z celkového počtu asi 32 000 vězněných bylo kolem 5 000 žen.

Ve svědecké výpovědi při procesech s K. H. Frankem a H. Jöckelem, velitelem věznice v Malé pevnosti, M. Horáková uvedla, že do Terezína přišla prvním transportem žen z Prahy. Zmiňuje však datum 11. června 1942.⁴⁾ Zda se M. Horáková v datu zmýlila, nelze pro naprostou absenci dokladů o jejím věznění prokázat.

Své první týdny v Malé pevnosti líčí M. Horáková následovně: „Později jsem již nemohla sledovat zblízka poměry v táboře (ve věznici – pozn. M. B.), neboť jsem byla dne 4. července 1942 vsazena do samovazby do kasemat (na ženském dvoře – pozn. M. B.), prý na rozkaz vyšších úřadů. Nevím, kdo dal tento rozkaz, nebyla jsem také připuštěna k tzv. raportu, při němž jsem se chtěla dozvědět, proč se moje vazba tak mimořádně zhoršila.“⁵⁾ Bezpochyby toto opatření nacistů souviselo s právě probíhajícími represemi proti českému obyvatelstvu, jež se odrazily i v utužení vězeňského režimu v Malé pevnosti. Navíc převezení jejího manžela ještě v průběhu června 1942 do Terezína mohlo rovněž vést vedení věznice k nutnosti její izolace.

Uvěznění M. Horákové v samotce potvrzuje řada vězňů.⁶⁾ Např. Antonie Čechová popisuje její interiér: „Byla to místnost půl kobky, ležel na zemi štrozok, pod hlavou měla složenou deku a druhou na přikrytí. Voda se v kobce u stropu srážela a kapala na paní dr. Horákovou. Po levé straně dveří byl kýbl. Strop klenutý do kulata. Maličké okénko s mřížkou směřovalo za pevnost. . .“⁷⁾

Pobyt vězně v samotce nebyl nijak snadný, zvláště když byl provázen častými výslechy. I M. Horákovou se snažili nacisté zlomit; využívali k tomu různé formy nátlaku. Jednou z nich byl zákaz přidělu stravy. M. Horáková však těmto náporům odolala. Jan Rulf dosvědčuje, že i v těchto obtížných chvílích se velmi živě zajímala o dění venku.⁸⁾ V žádném případě nepropadala pesimismu, ale naopak svým neohroženým vystupováním pomáhala ostatním přetrvat těžké okamžiky života.

Kdy byla M. Horáková propuštěna ze samovazby zpět na celu, přesně na den nevíme. Ze zmínek spoluvězňů se zdá, že k tomu došlo nejdříve někdy začátkem podzimu 1942.⁹⁾

S tímto naším zjištěním si zdánlivě protiřečí vzpomínky MUDr. Zdenky Nedvědové-Nejedlé, kterou do Malé pevnosti přivezli 15. prosince 1942: „Milada Horáková byla na samotce. Ve dne chodila ale s ostatními po dvoře, ta samotka byla jen formální, spíše to byla výhoda. Nás bylo v cele asi 40, ona byla sama. Chovala se k nám vznešeně, snad také proto, že jsme byly z komunistického odboje. Ale byla vcelku oblíbená, zachovávala si odstup.“¹⁰⁾ Toto tvrzení zpochybňuje např. Angela Hujerová, jež byla v Malé pevnosti vězněna od října 1942 do ledna 1943: „Milada Horáková vzadu na ošetřovně měla kamrlík. Ošetřovna (na ženském dvoře – pozn. M. B.) byla u těch vrat, co vedly na můstek.“¹¹⁾ Jinak řečeno, M. Horáková byla v té době již ze samotky propuštěna a přidělena na marodku, kde s nemocnými i spávala. K tomu je třeba ještě dodat, že vězenkyně pobývající v samotce potvrzují, že ji v žádném případě nesměly opustit.¹²⁾

Jak náročné podmínky musela M. Horáková v samovazbě prodělat, popisuje Vlasta Holá, která byla svědkem jejího návratu na společnou celu: „ . . . a když odtamtud přišla, měla na rukou hluboké rány po železech.“¹³) To plně dokazuje, že M. Horáková nepožívala ze strany nacistů nijakých výhod.

Po celé léto roku 1942 přicházely nové skupiny žen zatčených v důsledku stanného práva. Vedle ilegálních pracovnic občanského a komunistického odboje, to byla též skupina 16 roudnických středoškolaček, které gestapo zatklo se spolužáky přímo při vyučování 20. června 1942. Do Terezína byly rovněž umístěny skupiny rukojmích. Ve dnech 17. a 18. července dopravili do Malé pevnosti početné skupiny příbuzných parašutistů Kubiše a Valčíka, jež vězni nazývali „atentáčníci“, a mezi nimiž bylo asi 120 žen i s dětmi. Všichni byli zatčeni na základě ustanovení „Sippenhaft“, které umožňovalo vazbu příbuzných pachatele, i když o jeho činu nic nevěděli. Tak se na ženském dvoře objevily dočasně i nevinné děti, které po několika dnech nacisté ženám odebrali a odvezli do Prahy. Jako rukojmí byly do Terezína dopraveny i manželky, dcery, matky a blízké příbuzné československých představitelů pobývajících v exilu.¹⁴) Bylo s nimi nakládáno velmi ostře. Postupně pak byly odvezeny do koncentračních táborů (zejména do Osvětimi a Ravensbrücku).

Již 15. září 1942 přišly do Malé pevnosti první cizinky. Byly to občanky SSSR, které byly po krátkém pobytu transportovány povětšinou do Osvětimi.

V době heydrichiády panovalo v Malé pevnosti velké napětí. Ženy i muži byli téměř denně odváženi do Prahy a tam popraveni. Patřila k nim i Františka Plamínková, blízká spolupracovnice M. Horákové v ženském hnutí.

Obecně lze říci, že poměry na ženském dvoře byly o něco mírnější než u mužů. Vězeňkyně nebyly nasazovány na tak těžké práce jako muži. Měly také více času a mohly dbát o větší čistotu na celách a o osobní hygienu, což výrazně snižovalo riziko infekčních chorob. Ženy nebyly také tolik vystaveny nelidskému týrání dozorců jako muži. V roce 1942 pracovaly především na poli, pásly kozy, přebíraly hrách, páraly esesácké a československé uniformy, uklízely esesákům kanceláře a byty. Na podzim vybíraly brambory.

Práce na poli probíhaly za každého počasí a ženy při nich byly často svědky surového zacházení se sovětskými vězni. Po skončení polních prací nacisté zavedli pro ženy domácí práce. V tzv. pracovní cele (vězeňkyněmi nazývané „šijárna“) pletly ze slámy vložky do bot, šily, spravovaly, malovaly dřevěné knoflíky apod.

Život vězňů v Malé pevnosti byl po celý týden dosti jednotvárný. Zkrášlen byl jenom dopisy a balíčky z domova, které všichni toužebně očekávali. Takový dopis byl majetkem všech. Vězni jej společně četli a radovali se z něho pokaždé, když mezi řádky vyčetli, že již brzy bude konec. Soužití vězňů na celách vyžadovalo velkou ohleduplnost, pochopení a projev sounáležitosti. Věra Makovičková o tom říká: „... bez rozdílu politických názorů jsme táhly za jeden provaz. Evangeličky, např. Milada Horáková, zpívaly své písně a my je respektovaly a zase naopak. (. . .) Částečně jsme se mezi sebou znaly už z Prahy a všechny jsme měly jedno společné – nejistou budoucnost.“¹⁵⁾ Také se hodně vyprávělo a vzpomínalo. „Milada Horáková vždy po večerech vzpomínala na své cesty do ciziny, které vykonala s Červeným křížem a Radou žen, hlavně do Švýcar a vyprávěla nám o nich. (. . .) Večer končival modlitbou „Blíž k Tobě, Bože, blíž“, vypráví Vlasta Holá.¹⁶⁾

Na celách probíhalo i vážnější dění. Řadě žen bylo třeba pomoci, protože je čekal soud. „... obětavá a kolegiální byla i Milada Horáková“, vzpomíná opět Vlasta Holá, „protože byla právnička, skládala pro všechny ostatní žádosti k soudu, odvolání, prostě dávala rady ve všech právnických záležitostech.“¹⁷⁾

V listopadu 1942 postihla ženský dvůr nepříjemná událost. Byla prozrazena cesta, kterou ženy pašovaly svým manželům a známým dopisy a jídlo. Ženský dvůr sousedil s tzv. dílenským dvorem, obývaným muži, dvory byly od sebe odděleny vysokou zdí. Ženy v ní objevily skulinu a tou vše předávaly. Jeden z takto předaných dopisů byl však ztracen a nalezen dozorcem. Tajné spojení bylo prozrazeno, všechny manželské dvojice byly vyslýchány, i Horákovi. Žena – Židovka, která dopis napsala, byla dána do bunkru a druhý den odtransportována do Osvětimi. Její manžel byl surově zbit.¹⁸⁾

Již v létě 1942 byla na ženském dvoře zřízena ošetrovna a marodka se 4 lůžky.¹⁹⁾ Zpočátku sem docházel lékař z mužské marodky. Později se o nemocné staraly samotné vězeňkyně. Pravděpodobně první vězeňskou lékařkou zde byla MUDr. Lenka Najmanová. Ta však na jaře 1943 z Terezína odešla a vedením marodky byla pověřena M. Horáková. Své jmenování následovně vysvětluje: „Jednu starší paní skopal ředitel (H. Jöckel – pozn. M. B.) (. . .) první pomoc jsem jí mohla poskytnout pouze já, povoláním právnička, která byla určena ke službě v nemocnici (myšlena marodka – pozn. M. B.), ačkoliv na ženském oddělení byly mezi vězeňkyněmi lékařky. Já sama, když mi byl udělován rozkaz k této službě, jsem na to upozornila, což bylo s výsměchem odmítnuto.“²⁰⁾

V této „funkci“ se plně projevil základní povahové rysy M. Horákové

– nezištnost a obětavost, snaha pomoci jednotlivci i kolektivu. Marie Nováčková na to vzpomíná: „V Terezíně jsem se seznámila také s Miladou Horákovou, která pomáhala všem, které pomoc potřebovaly. Například nám vařila čaj (. . .), pomáhala nám v nemoci, riskovala toho zkrátka pro nás dost. V Terezíně jsem dostala ošklivou nervovou vyrážku po celém těle, dělala jsem se toho, že je to svrab a štítla jsem se sama sebe. Šla jsem se svěřit Miládce; ta mi pohládila ruku, na kterou jsem se sama štítla sáhnout a ukonejšila mne, že je to nervové. Dala mi kalciovou injekci a po ní se vyrážka zlepšila. Jako dnes ji vidím před sebou, jak se pro nás naběhala a nasháněla.“²¹⁾ Také Jarmila Loudínová uvádí: „. . . nám všem, nemocným i zdravým, věnovala všemožnou péči. Myslím, že byla v Terezíně často vyslýchána, často jsme trnuly hrůzou, že se nám nevrátí. Říkávala nám, že se jí jako lékařky nemusíme bát, že má k dispozici stejně jenom octan hlinitý a aspirin. Ale pomohla nám nejen léky. Občas dostávala pro nemocné trochu mléka a když jí zbylo, strkala je pro nás do okének cel. O její statečnosti mluvily i ženy, které s ní byly na Pankráci – říkaly, že se od výslechů vracela hrozně ztlučená. Ale nikdy neztratila odvalu pomoci tomu, kdo potřeboval. Naposledy nám to dokázala, když nás odbavovala do Osvětimi. Musela pomáhat při osobní prohlídce a stála u ní dozorkyně. Každé z nás potichu řekla: „Hele, až tě prohlédnu, vezmi si támhle za prknem kus chleba.“ Ženy tam totiž pro nás tajně připravily krajíčky chleba, abychom netrpěly hladem na dlouhé cestě do Osvětimi.“²²⁾ Podobných vzpomínek najdeme v archívu Památníku Terezín celou řadu.²³⁾ Najdeme však i názory odlišné, přímo záporné, které mají jedno společné, jejich nositelkami jsou pouze komunistky.

Tak např. RNDr. Milada Vavřínová ve své vzpomínce říká: „Milada Horáková (. . .) se stala vedoucí krankenrevíru na ženském dvoře. V době mého příchodu (25. 3. 1943 – pozn. M. B.) na pevnost tu byla vedoucí lékařka MUDr. Lenka Najmanová, která odcházela na transport. Domnívaly jsme se, že další vedoucí se stane lékařka z Borotína (Jedná se o MUDr. Rosalii Kublovou, která přišla do Malé pevnosti počátkem května 1943. – pozn. M. B.). (. . .) Dovedla hned a správně odhadnout diagnózu. Vedoucí se ale stala Horáková, doktorka práv, která si nastěhovala na krankenrevír svoje známé ženy-vězeňkyně, ze své společenské vrstvy.“²⁴⁾ Podobný názor má i Marie Bílková: „Na krankenstube na ženském dvoře byla vedoucí dr. Horáková. Ačkoliv nebyla lékařkou, byla na krankenstube vedoucí. Tam jsme si poprvé uvědomily, co je to třídní rozdíl. Dr. Horáková, když o někom věděla, že je komunist, tak jej nepodporovala. (. . .) Byl značný rozdíl mezi ní a Miladou Pixovou.“²⁵⁾

Co k tomu dodat? Tato „funkce“ umožňovala jistý pohyb po věznicích. Přestože tato možnost byla plná rizika, M. Horáková ji využívala s plným nasazením: ve prospěch jednotlivců i celku. Vzpomínky bývalých vězňů, které ještě budeme citovat, to jednoznačně potvrzují. Např. Karel Hlaváček byl svědkem, jak na prostranství před jeho celou „cvičila“ v kruhu z trestu skupina žen. Byla mezi nimi i M. Horáková, kterou velitel věznice H. Jöckel surově zkopal.²⁶⁾ Snad nejvýstižněji hodnotí počínání a chování M. Horákové na marodce MUDr. Dagmar Tydlitátová: „Když jsem v březnu 1944 přišla na Malou pevnost (. . .) vykonávala službu zdravotní sestry paní Milada Horáková. Tato služba spočívala v tom, že se u ní hlásily ženy, které měly nějaké zdravotní potíže, Milada odhadla, je-li to vážné, pak volala lékaře z mužského tábora (dvora – pozn. M. B.). Ostatní onemocnění, lehčího rázu vyřizovala sama, dávala sedativa, kloktadla, co bylo potřeba. Léky dostávala v lékárně mužského lágru (dvora – pozn. M. B.) a mohu říci ze své pozdější zkušenosti, že léky dostávaly opravdu i takové, které venku dávno nebyly k dostání. Zásoboval jimi Malou pevnost tajně bohušovický lékárník a udělal toho pro vězně mnoho. Nevím nic o tom, že by byla umísťovala svoje známé na marodce, možné to je, ale jistě to nebylo na úkor ostatních, už z toho důvodu, že ležení na marodce v té době nemělo žádnou výhodu. (. . .) nemoc osvobozovala jediné od apelů, které nebyly nikdy nijak hrozné, ale také připravovala pacienta o možnost pobytu venku (. . .).“²⁷⁾ Připojme ještě svědectví MUDr. Vojtěcha Sailera, který v roce 1943 působil jako lékař na mužské marodce: „Na ženském dvoře se ordinovalo v nevelké místnosti; vedoucí ženského zdravotnictví byla JUDr. Milada Horáková. Dělal všechno lehce, účelně a bez rozpaků.“²⁸⁾

Jak jsme již uvedli, mohla se M. Horáková díky své „funkci“ pohybovat volněji po Malé pevnosti. Důležité bylo, že se nebála riskovat. Byla to obrovská příležitost, jak zajistit pro vězněné ženy mnoho potřebného. Velmi cenné a vítané byly informace o dění venku, o blízkých doma a zprávy z frontových bojišť, které předávala dál.²⁹⁾ Patřila rovněž vedle Milady Pixové k důležitým spojkám mezi ženským a mužskými dvory. Josef Sedlák její aktivitu popisuje následovně: „Informace o vývoji válečných událostí jsme měli v dílnách dobré. (. . .) ráno přicházela do dílen Milada Horáková, která měla na starosti skupinu děvčat, která uklízela kantýnu a ta roznášela zprávy dál.“³⁰⁾ Pan Sedlák je přesvědčen, že se M. Horáková chovala opravdu hrdinsky. Nejen, že šířila zprávy, ale podařilo se jí také často při úklidu v kantýně získat nějaké zbytky potravin (zejména chleba), které rozdávala hladovým. Podle jeho svědectví pomohla například rodině perzekvovaného komunistického po-

slance V. Juhy z Plzeňska, který byl s celou rodinou vězněn v Terezíně. Po krutých výsleších byl u konce svých sil, ale věděl, že ho ještě další čekají. M. Horáková zjistila, na které cele je umístěna jeho manželka. S pomocí kápa a M. Horákové se pak s ní Juha sešel u vchodu do prádelny a tam se domluvili o dalších výpovědích.³¹⁾

Vězňové Malé pevnosti mohli jednou měsíčně posílat domů špinavé prádlo. Pro ženský dvůr to zajišťovala M. Horáková, která nosila balíčky se špinavým prádlem na hofverwaltung.³²⁾ Vedle hofverwaltungu byla centrem tajných schůzek, předávání zpráv, motáků a vzkazů kantýna SS, koupelna na I. dvoře a zejména prádelna na dílenském dvoře. O jejím významu vypráví Ludvík Hraba: „(. . .) hlavní význam prádelny pro vězně byl docela jiný. Na ženský dvůr byl přísný zákaz vstupu a jen v pádu nutné potřeby lékař nebo údržbáři-řemeslníci. (. . .) dohled při přejímce prádla měla bachařka Rojková, žena největšího vraha malé pevnosti a poté svěřila s námi samostatný styk dr. Miladě Horákové a naše snaha byla využívat času, (po) který jsme věděli, že je Rojková mimo a nebo je zaměstnána jinak. Když jsme se tak zapracovali, tak jsme zprostředkovali doručování motáků (. . .) podařilo se nám několik případů schůzek manželů, ba i kompliců se v jejich procesu domluvit (. . .) že se nám po celou dobu nic nestalo, bylo proto, že jsme si k těmto službám uměli voliti spolehlivé a obratné spoluvězně a naše ženy v čele s Miladou Pixovou, dr. Miladou Horákovou a Táňou Kulišovou.“³³⁾

Prádelna byla místem, kde se M. Horáková sešla několikrát i se svým manželem Bohuslavem. Po celou dobu dvouletého věznění v Malé pevnosti se snažila navázat kontakt se všemi, s nimiž byla zatčena. Svědectví o tom podává MUDr. Dagmar Tydlitátová: „Měla jsem Miladu velmi ráda, byla ke mně milá a vůbec dovedla s lidmi zacházet, nikdy nikomu nic neodřekla, ale měla mnoho vlastních starostí a tak se zdála vždycky upospíchaná. Snažila se domluvit se všemi ze svého případu důkladně a včas, než půjdou k soudu, a takové domluvení bylo na pevnosti zdlouhavé a nesnadné.“³⁴⁾

Rovněž oficiální písemný styk byl jednou měsíčně. Dopisnice mohla obsahovat pouze 7 řádků německého textu. Korespondence byla cenzurována a mnohdy se stalo, že dozorcí lístky spálili, takže příbuzní zůstali bez zprávy. To byl důvod, proč vězni hledali jiné cesty písemného styku s vnějším světem. A právě jeden z takových kanálů byl odhalen v květnu 1944.

Po určitou dobu vynášel ilegální poštu z Malé pevnosti civilní promítač J. Gruntorád z Bohušovic nad Ohří, který promítal filmy pro dozorce a strážní oddíl SS. Dopisy mu předával vězeň Karel Tuzar, který pra-

coval v elektrodílně a pomáhal při promítání (vězni hradili poštovné). Jednou Gruntorád zapomněl na strážnici kabelu, v níž měl dopisy. Když se pro ni vrátil, byly již vybrány. Byl zatčen, vězněn nejprve v Malé pevnosti a pak ve Flossenbürgu.³⁵⁾

Potrestáni byli i pisatelé dopisů. Do samotek na I. dvoře bylo umístěno asi 10 mužů a jedna žena – M. Horáková. Několik dní si jich nikdo nevšiml, nedostali stravu, ani vodu. Snažili se toho využít k domluvě, aby při výsleších vypovídali shodně. Karel Hrubý, jeden z postižených, na to vzpomíná: „Upřesnili jsme počet dopisů odeslaných, přijatých, kolikrát jsme dostali peníze, cigarety a kolik. Jak jsme později zjistili, byla to domluva velmi užitečná.“³⁶⁾

Po výsleších v Jöckelově kanceláři byli postupně všichni vráceni do cel. Muži byli potrestáni vyřazením z prací v dílnách a začleněni do venkovních komand. M. Horáková se po deseti dnech vrátila do své cely. Několik dní poté pobyt M. Horákové v Malé pevnosti skončil, byla odtransportována k drážďanskému soudu. Kapitola jejího pobytu v terezínské pevnosti se uzavřela.

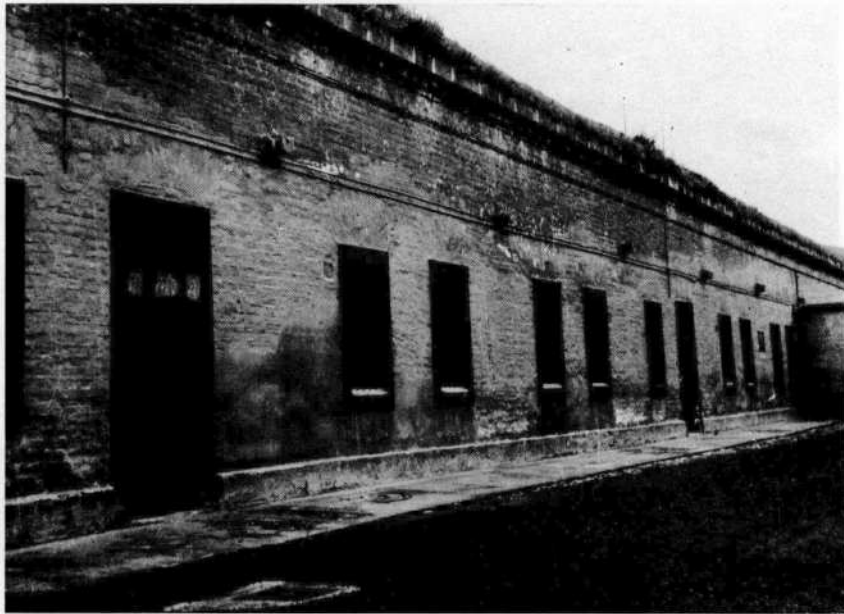
Vzpomínky a svědectví spoluvězňů dosvědčují, že M. Horáková byla odvážnou a statečnou ženou. Avšak i ona se musela vyrovnávat se stálým psychickým vypětím, které na vězně v Malé pevnosti doléhalo. S těmito pocity se svěčila MUDr. Dagmar Tydlitátové: „Milada měla hodně starostí, doma malou dcerku, muže také na pevnosti a vyčítala si, že je tam kvůli ní. Měli před soudem a nevěděli, jak to dopadne. Slibovala si, že už se nikdy nevěnuje politice, jestli se vrátí, a že se bude starat jen o rodinu, aby jim všechno vynahradila. Bohužel nezůstala věrná svému předsevzetí a nepřátelé nebyli k ní tak krutí jako vlastní lidé. Setkala jsem se s ní ještě dvakrát po revoluci, a to už byla zase naplno v politice, ale i tehdy byla stejně milá a stejně upospíchaná jako na pevnosti.“³⁷⁾

Poznámky:

- 1) Použito údajů z článku Miroslava Ivanova: „Odcházím čestně, miluji tuto zem“, in: týdeník „atd“, čísla 4–7/1990.
- 2) SÚA Praha, fond OVS, pankrácké vězeňské knihy, ohořelé torzo z let 1941–1942.
- 3) Tamtéž.
- 4) Ministerstvo spravedlnosti Praha, fond MLS Praha, Lsp 1527/47, proces s K. H. Frankem; SOA Litoměřice, fond MLS Litoměřice, Lsp 1200/46, proces s H. Jöckelem.
- 5) Ministerstvo spravedlnosti Praha, fond MLS Praha, Lsp 1527/47, proces s K. H. Frankem (svědecká výpověď JUDr. M. Horákové).
- 6) APT, sb. vzp. č. 377, 429, 685, 1225, 1265, aj.
- 7) APT, sb. vzp. 377.
- 8) APT, sb. vzp. 685.
- 9) Srovnaj APT, sb. vzp. 377, 429, 685, 690, 705, 815, 1265, 1327, 1507.
- 10) APT, sb. vzp. 1225.
- 11) APT, sb. vzp. 1327.
- 12) APT, sb. vzp. 429, 685, 1265.
- 13) APT, sb. vzp. 690.
- 14) viz pozn. 2.
- 15) APT, sb. vzp. 705.
- 16) APT, sb. vzp. 690.
- 17) tamtéž.
- 18) viz pozn. 5.
- 19) APT, sb. vzp. 2083.
- 20) viz pozn. 5.
- 21) APT, sb. vzp. 655.
- 22) APT, sb. vzp. 656.
- 23) APT, sb. vzp. 97, 407, 421, 669, 745, 783, 827, 1041, 1256, 1363, 1572, 1785, 1865, 1965.
- 24) APT, sb. vzp. 348.
- 25) APT, sb. vzp. 1152.
- 26) APT, sb. vzp. 1221.
- 27) APT, sb. vzp. 1222.
- 28) Sailer, Vojtěch: Byli jsme tři lékaři. Ústí n. L. 1972, s. 68.
- 29) APT, sb. vzp. 574, 671, 783, 819, 1127, 1298 aj.
- 30) APT, sb. vzp. 588.
- 31) tamtéž.
- 32) APT, sb. vzp. 1669.
- 33) APT, sb. vzp. 1252.
- 34) APT, sb. vzp. 1222.
- 35) SOA Litoměřice, fond MLS Litoměřice, Lsp 1200/46, proces s H. Jöckelem (Svědecké výpovědi J. Gruntoráda a JUDr. M. Horákové); APT, sb. vzp. 414, 704, 755, 1204 aj.
- 36) APT, sb. vzp. 755.
- 37) APT, sb. vzp. 1222.

JUDr. Milada Horáková po osvobození

Blok hromadných cel ženského dvora v terezínské Malé pevnosti. V popředí cela č. 27, v níž byla umístěna JUDr. M. Horáková

ČESKOSLOVENŠTÍ OBČANÉ V NACISTICKÉ VĚZNICI V KLADSKU

Andělín Grobelný

O trestní věznici (Strafgefängnis) v Kladsku bylo napsáno již několik studií.¹⁾ Vznikly na okraji studia nacistických vězení a koncentračních táborů na území Dolního Slezska, resp. v souvislosti se snahami ukázat všechna místa, kde byli vězněni občané polské národnosti nebo lépe řečeno občané polského státu. Dochované materiály i studie A. Konieczného²⁾ však potvrzují, že Kladsko se nestalo jedním z cílů transportů trestaných osob polské národnosti, ale též příslušníků jiných národů. Značné zastoupení mezi nimi měli občané okupovaných území Sovětského svazu a také občané zabraného Československa bez ohledu na jeho stav po mnichovském diktátu a po rozbití v březnu 1939.

Stará tvrz v Kladsku sloužila jako vězení již dlouho před vypuknutím druhé světové války. Její funkce se změnila po Hitlerově nástupu k moci na počátku roku 1933. Je to vidět ze skutečnosti, že na 286 oficiálně uvedených míst bylo v době od 1. dubna 1933 do 27. března 1934 sem umístěno 1 544 osob. Od 1. dubna 1934 do 5. března 1935 bylo zaregistrováno dalších 1 436 osob a do konce března 1939 ještě 4 392 osob. Celkem tedy nacisté do Kladska deportovali 7 372 osob, pravděpodobně odpůrců totalitního režimu. Bylo to poměrně hodně, uvážíme-li, že za šest let války a okupace zde soustředili zhruba 7 400 vězňů, ale jiného rázu.³⁾ Tehdy šlo většinou o dělníky nuceně nasazené na práce na území říše, kteří se zdráhali pracovat, neodváděli očekávané pracovní výkony, provinili se politicky nebo jinak.

Rozhodnutím říšského ministra justice z 21. 4. 1939 bylo kladské vězení určeno jen pro osoby vojenské. Přesto zde dlely vedle vojenských osob také osoby ve vyšetřovací vazbě čekající na rozsudek soudu a policijní vězňové. Specifikou kladské věznice se stalo tzv. tuberkulózní oddělení, do něhož byli ze začátku směřováni jen říšští Němci a Volksdeutsche z obsazených území. Vězňové se v Kladsku zdržovali zpravidla jen do doby vypršení jejich trestu a byli zaměstnáváni v rámci válečného hospodářství většinou mimo vězeňskou tvrz. Výjimečně zde byli zadržováni vězňové po uplynutí soudem vyměřené lhůty. Někteří vězňové,

zejména ti z tuberkulózního oddělení, zemřeli před odpykáním trestů. Malou skupinu vězňů zde tvořily ženy, které byly jinak posílány do ženské trestnice v městě Javoru (Jauer). Mladistvé soustřeďovali nacisté ve věznici v Reichenbachu (dnes Dzierżoniów). Další věznice na území Dolního Slezska se nacházely ve Wohlau (dnes Oława), Schweidnitz (dnes Świdnica), Oels (dnes Oleśnica), Górlitz (dnes Zgorzelec), dvě věznice v Břehu (Brieg, Brzeg) a dvě v Breslau (Wrocław, Vratislav). Také v těchto věznicích byli věznění Češi. Nejtvrdší z nich byla věznice ve Vratislavi, ul. Kleczkowska (kdysi Kletkschkauer Strasse), kde mnoho Čechů skončilo pod gilotinou,⁴⁾ vyšetřovací vězení ve Vratislavi na ulici Świebodzké a těžké vězení v Břehu, kde zahynul větší počet Čechů, kteří byli pohřbeni na březžském hřbitově, kde jim Poláci postavili po válce čestný pomník.⁵⁾ Nepochybně ve všech ostatních dolnoslezských věznicích bychom mohli zjistit pobyt odsouzených Čechů.

Podrobné archívní studium umožnilo zjistit, že k osobním spisům vězňů byly připojovány některé úřední spisy, a to policejní i soudní, korespondence s vězeňskými ústavy, v nichž vězňové dleli dřívě, než přišli do Kladska, a hlavně rozhodnutí gestapa o opatřeních týkajících se zahraničních dělníků a příkazy gestapa k přesunu některých vězňů do koncentračních táborů. Přiloženy byly rovněž výroky mimořádných soudů, soudů okresních i tzv. úředních (ty byly na okupovaném československém pohraničním území v sídlech někdejších soudních okresů). Existovaly rovněž evidenční formuláře vězňů, v nichž kromě základních osobních dat byly údaje o příchodu jednotlivých vězňů do Kladska, o příčinách zatčení a odsouzení, výši trestů a konečně i o propuštění vězňů.⁶⁾ Tyto materiály se nám však nedostaly do rukou a museli jsme se spokojit jen s osobním rejstříkem kladského vězení.⁷⁾ Tento rejstřík zachycuje pořadové číslo vězně, jeho příjmení a křestní jméno, datum a místo narození a číslo kartónu, v němž byly uloženy jeho spisy. Přitom příjmení jsou často zkomolená, stejně tak jsou nepřesné záznamy rodiště, často jsou bez bližšího určení a v mnoha případech chybějí vůbec.

Evidence vězňů se nekonala pro období kalendářního roku, nýbrž podle policejního roku, jak byl znám např. v habsburské monarchii (vojenský rok) po roce 1800, a to nejen pro soudnictví, ale i pro ostatní obory úřední činnosti, např. účetnictví. Alfred Koniczny se pokusil o přepočítání převozů a přijímání vězňů. Zatímco podle prvního hlediska jich za dobu od 1. dubna 1939 do 4. května 1945 napočítal 7 311, podle hlediska normálního roku za dobu od 11. ledna 1939 do 4. května 1945 přišlo do kladské věznice 7 399 osob, to znamená o 88 osob více.⁸⁾ Rozdíl činil zhruba 1,2 % in plus. Mohlo jej způsobit zejména období tří měsíců

na začátku roku 1939, ale také to mohly být jiné důvody. Když jsme sami srovnávali Konieczným uvedené osoby, které byly v letech 1943–1944 převezeny do koncentračního tábora Gross-Rosen, zjistili jsme, že z 11 Čechů jen tři byli evidováni v rejstříku osob kladského vězení, zatímco zbývajících 8 osob v rejstříku prostě chybělo.⁹⁾ Nepřesnost? Jiná evidence? Ale to snad vzhledem k množství vězňů ani není rozhodující.

Vězňové byli zpravidla označováni jako Strafgefangene. Do jejich života nejednou zasahovala státní tajná policie (gestapo) nebo kriminální policie (kripo), jimž byli vězňové k dispozici ještě před vypršením trestu. Z praxe soudního vězení v Těšíně víme, že gestapo často tyto osoby předisponovalo do různých koncentračních táborů. Ostatně v Kladsku to gestapo prakticovalo podobně, třebaže ne v takovém rozsahu. Doslvědují to přílohy článku A. Konieczného. Ten zjistil, že v letech 1942 až 1943 bylo z kladského vězení předisponováno 103 vězňů do koncentračního tábora Gross-Rosen v Dolním Slezsku, v letech 1942–1944 21 žen do Ravensbrücku, v letech 1942–1943 27 osob do Osvětimi-Březinky (z toho 16 žen), dne 14. prosince 1942 27 osob do Dachau (muži ročníků 1889 až 1914, většinou německá jména, patrně Židé) a v březnu a dubnu 1943 18 členů polské odbojové organizace Svaz bílého orla (Związek Orła Białego) z Horního Slezska bylo německým „lidovým soudem“ odsouzeno k trestu smrti a popraveno (soud probíhal ve dnech 28. 11. 1942, 20. a 21. 1. 1943).¹⁰⁾

Počty vězňů převedených do koncentračních táborů jistě nejsou úplně, protože se nedochovala v úplnosti kartotéka vězňů. To platí o všech nacistických věznicích, trestních a pracovních výchovných táborech. Snad stojí za zmínku i skutečnost, že gestapo spravovalo ještě „Arbeits-erziehungslager“ ve Wilfelde v Lužici a pak v Ratowicích okr. Oława. Tyto tábory byly v jisté souvislosti s věznicí v Kladsku.¹¹⁾

Ze zaměstnanců kladské věznice známe dosud jejího správce Zachaua a z dozorců tyto: strážmistry Adamuse, Franzkeho, Kostrzewu, Kausse, Karla Langnera, Hermanna Thomase, Waltra Kempmanna a Tscherschkeho.¹²⁾ Věznice podle stavu z roku 1941 měla údajně jen 286 míst (z toho 281 pro muže a 5 pro ženy). Počet míst však za války neodpovídal počtu vězněných, kterých bylo mnohem více než příslušných lůžek. Stav vězňů se totiž ve srovnání s výchozím rokem 1939 zvýšil v letech 1944 až 1945 o 174,5 %. Zvýšený příliv vězňů začínal v roce 1943 a prakticky až do konce existence nepominul.

Na počátku roku 1945 (leden a únor) se horečnatý ruch v kladském vězení ještě rozmohl. Kladsko se stalo průchozí stanicí pro evakuace

vězňů rozmístěných v táborech na pravém břehu řeky Odry a v místech přímo na Odře. První sem dorazily kolony vězňů z Horního Slezska. Koncem ledna přišel 30členný transport z Hlubčic, který pocházel z Bytomi a do Hlubčic byl hnán pěšky. Podobně se sem dostal 30členný transport vězňů z Katovic a pěší transport 176 vězňů z trestnice v Ratiboři. Tyto přesuny řídil vládní rada Krätzig, který přijel do Kladska z Katovic. Dne 9. února 1945 přitáhla do Kladska evakuační kolona z Břehu, pak ze Svídnice. V dubnu zde úřadoval zvláštní prokurátorský likvidační úřad pro vězňice v Břehu, Olešnici, Svídnicí aj. Do 28. března 1945 přibylo v kladském vězení asi 570 osob.¹³⁾ Přijímány však byly podle všeho jen osoby nemocné a neschopné dalšího transportu. Vězňové s menší výměrou trestu, hlavně do jednoho roku, byli z Kladska propuštěni, čímž se uvolňovala místa pro nově přestěhované vězně. Celkem vzato byli nejpočetnější skupinou v kladské věznicí policejní vězňové, poněkud více cizí dělníci za domnělé porušení pracovní dohody. Jak už jsme se zmínili, hodně sem bylo dopraveno polských a sovětských dělníků (Ostarbeiter), nezdělníci ale také násilně nasazení dělníci nebo přesídlenci z Lotrinska, Lucemburska, Slovinska nebo Štýrska.¹⁴⁾

Mezi početné skupiny vězňů patřili také občané Československa. Našli jsme jich v osobním rejstříku kladských vězňů 166. Většinou šlo o osoby z Čech – 73, z Moravy – 29 a rodáky z území Rakouska – 12. Ze Slovenska pocházelo 8 osob, ze Slezska 6, z Německa 2, z Ruska 2 a z Jugoslávie 1. U 15 případů jsme nezaznamenali bližší určení narození a u 18 případů nebylo místo narození uvedeno vůbec.¹⁵⁾ Více než polovina mužů měla česká příjmení (100 osob), německá 51, slovenská 6, maďarská 2 osoby a blíže neurčitelná 7 osob.

Pokud jde o původ československých občanů vězňů v Kladsku, nejvíce jich pocházelo ze severovýchodních Čech, tedy z oblasti nejbližší položené ke Kladsku. Nejčastěji se vyskytují místa narození v soudních okresech Mladá Boleslav, Jičín, Sobotka, Dvůr Králové, Náchod, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové, Jaroměř, Choceň a Litomyšl. Z moravských soudních okresů byl nejfrekventovanější okres Olomouc. Nepočítáme v to okresy okupované na podzim 1938 a tvořící za války Sudetskou župu. Z tzv. Sudet pocházelo 32 zjištěných případů, nejčastěji z okresů Šumperk a Broumov. Výjimečný je případ Valtra Macheje z Karviné, která do počátku října 1938 patřila sice k Československu, avšak po přepadení Polska byla od podzimu 1939 připojena se zabranou částí Těšínska k vládnímu obvodu Katovice a s ním od ledna 1941 k nově vytvořené Hornoslezské župě. Uvedený vězeň však mohl bydlet na území tzv. Sudet nebo protektorátu. Překva-

puje věznění 12 českých občanů z území tzv. Východní marky, konkrétně z Vídně a okolí a z obcí štyrského okresu Rann. Dva z nich se narodili v roce 1880 a byli tedy starší 60 let. Zdá se, že někteří byli zatčeni se svými příbuznými. Tato okolnost napovídá, že se mohlo jednat o politické delikty. Jinak důvody věznění nejsou jasné, pouze u jednoho vězně – Václava Schmocka z Českých Petrovic okr. Králíky – bylo uvedeno „politický vězeň“. Nicméně rovněž přesun 11 vězňů do koncentračního tábora v Gross-Rosen a 4 do Osvětimě-Březinky, resp. jedné ženy do Ravensbrücku naznačuje, že i zde šlo o politickou motivaci omezení svobody řady českých lidí v Kladsku. Převezeni byli tito vězňové:¹⁶⁾

<i>Gross-Rosen:</i>	Příjmení a jméno	datum narození	den převozu
	Dolezal Josef	7. 5. 1911	11. 7. 1944
	Dostal Georg	8. 4. 1923	11. 7. 1944
	Drabschick Marian	7. 7. 1921	18. 5. 1944
	Hlad Emil	2. 1. 1915	20. 4. 1944
	Hladký Leopold	5. 4. 1922	12. 1. 1943
	Hurdalik Antonín	1. 5. 1919	12. 1. 1943
	Krska Jan	24. 10. 1903	12. 1. 1943
	Loduha Josef	11. 11. 1921	12. 1. 1943
	Sklenar Ernst	3. 7. 1922	12. 1. 1943
	Svoboda Georg	29. 12. 1922	19. 1. 1943
	Valasek Oldřich	14. 4. 1921	11. 7. 1944

Auschwitz-Birkenau:

	Homel Emilia	4. 10. 1926	25. 1. 1943
(Krejčík)	Kreczik Erich	14. 12. 1908	16. 4. 1942
(Mašková)	Mazkova Lena	20. 9. 1924	21. 3. 1943
	Poltscha Wiera	30. 10. 1918	25. 1. 1943

Ravensbrück:

	Mala Maria	10. 11. 1926	12. 10. 1944
--	------------	--------------	--------------

Počet transportovaných vězňů československého původu nelze samozřejmě přesně zjistit. Zejména u vězňů s německým příjmením je to nemožné, když u nich nebylo uvedeno rodiště ani bydliště.

Stojí za to se pozastavit nad věkovou strukturou československých vězňů v Kladsku. Jen u pěti ze 166 osob nebylo uvedeno datum narození. Věk ostatních se pohyboval mezi ročníky 1863 až 1927, tedy bereme-li za východisko rok 1943, šlo o vězně osmdesátí až šestnáctileté. V obou mezních případech se sotva mohlo jednat o jiné než politické „provinilce“. Tyto případy byly spíše ojedinělé, neboť z ročníků 1863, 1873 a 1876 byli zde drženi jen po jednom, z ročníků 1880–1890 celkem 8 osob, z ročníků 1891–1900 15 osob, z ročníků 1901–1910 39 osob, z ročníků 1911–1920 nejvíce 65 osob a z ročníků 1921–1927 31 osob. Z nejmladších vězňů ve věku od 43 do 16 let bylo v kladské věznici drženo 135 osob. I to nasvědčuje, že rozhodujícími důvody pro jejich věznění byly nejspí-

še důvody politické a důvody pracovní, hlavně odmítání zvýšených pracovních výkonů a porušování násilím vynucené „pracovní smlouvy“, již dlužno rozumět totální nasazení na nucené práce v říši.

Ke studiu o československých občanech v nacistické věznici v Kladsku připojujeme seznam vězněných. Jak už jsem uvedl, seznam není a nemůže být přesný, neboť byl pořízen na základě archívního osobního rejstříku. Zpracovatelé z pochopitelných důvodů nezjišťovali správné znění příjmení a jmen ani správnost zapsaných rodných míst vězňů. Vycházeli z určení národní resp. státní příslušnosti podle vězeňských záznamů, většinou vedených v němčině. Značná část vězňů nepochybně nevedla německý ekvivalent křestních jmen. Záleželo také na tom, kdo pořizoval zápisy, zda znal nebo neznal aspoň pasívně český jazyk. Proto jsme německá příjmení nebo příjmení znějící cize ponechali v původní podobě, stejně tak místní názvy. K bližšímu určení a často i k rozuzlení místních názvů jsme použili úředně vydaných nebo podpořených lexikonů z dob předmnichovské republiky a z doby nacistické okupace.¹⁷⁾ Z valné části bylo naše hledání úspěšné, nicméně narazili jsme na nepřekonatelné překážky, nebyl-li místní název blíže určen nebo vyskytoval-li se v několika, často od sebe hodně vzdálených okresech. Při identifikaci místních názvů, zejména venkovských obcí, jsme zjišťovali soudní okres příslušné obce. Tam, kde to nebylo možné, jsme uvedli okres politický. Týkalo se to především tzv. Sudet, kde byly soudní okresy zrušeny a obce zařazeny do územně větších politických okresů. Tam, kde šlo o nejasnost nebo nejistitelnost rodiště vězně, jsme použili vysvětlení v poznámce.

<i>Pořadové číslo v osobním indexu</i>	<i>Jméno vězněného</i>	<i>Datum narození</i>	<i>Místo narození</i>	<i>Číslo kartónu, v němž byl spis uložěn</i>
7	Axmann Rudolf	21. 8. 1915	Pekárov, okr. Šumperk	123-126
8	Badal Alfred	11. 12. 1912	?	68
12	Bartak Zdeněk	6. 12. 1920	Běloves u Náchoda	49-55, 8, 168-169
12	Bartel Maria	30. 5. 1883	Sbanau (?) ¹⁸⁾	85-88
18	Bážant Jaromír	2. 10. 1912	Praha	146-149
24	Benes Antonín	18. 5. 1911	Ret-Rěčice (?) ¹⁹⁾	42-64
36	Bohadlo Augustin	15. 8. 1905	Žďárky okr. Náchod	1-24
39	Borovcová Vlasta	22. 3. 1923	Olomouc	117
39	Bozdech Josef	26. 10. 1913	Praha	127-133
44	Brahmer Alois	5. 11. 1916	Čaková, okr. Krnov	10-13
49	Brotánek Karel	17. 3. 1925	Rožmitál pod Třemšínem	6-10
51	Buchwald August	15. 1. 1893	Broumov	1-17
55	Burianski Pavel ²⁰⁾	24. 1. 1905	Vilémovské Chaloupky, okr. Havlíčkův Brod	19
57	Cerelová Terzie	24. 5. 1920	Písková Lhota	59-71
58	Christ Josef	25. 3. 1913	okr. Mladá Boleslav	40
59	Ciegel Josef	?	Mohelnice	3-7
59	Cikryl František	28. 11. 1918	Dolín, okr. Slaný	8-38
61	Cumpelík Viktor	30. 6. 1923	Hosterlitz ²¹⁾	59
64	Danko Michal	15. 12. 1912	Vyškov	12-16
67	Danker Rudolf	1. 4. 1915	Ruskovce, okr. Sobrance	86-90
69	Dimitr Josef	4. 9. 1885	Sonov, okr. Broumov	98-104
70	Dohnálek František	7. 5. 1911	Treckodorf (?) ²²⁾	135-142
36	Doležal Josef	6. 12. 1902	Wittenberge (Německo)	3, 16
70	Dostal Jiří	8. 4. 1923	Litomyšl	130-134
70	Dostal Oldřich	8. 4. 1923	Choceň	143
72	Drechsler Robert	9. 3. 1917	Sobotka	9-13
72	Drkosch Josef	21. 3. 1901	Bílá u Pečky, okr. Náchod	51-58
74	Dvořák Alois	26. 1. 1902	Olomouc	42-52
74	Dvořák Rudolf	?	Schönborn u Vidně	63-67
74	Dvořák Leo	19. 1. 1911	Velké Březno u Ústí n. L.	42-44, 60-62
74	Dworschak Hans	15. 11. 1912	Fuchsenbürger u Vidně	74-76
283	Eltšekner Josef	16. 11. 1899	Vidně	62

Pořadové číslo v osobním indexu	Jméno vězněného	Datum narození	Místo narození	Číslo kartónu, v němž byl spis uložen
88	Fabinger Hermann	29. 7. 1916	Kacelřov, okr. Dvůr Králové	24-25
88	Fajt Franz	27. 9. 1908	Lanskroun	100-107
92	Festl Johann	25. 4. 1894	Attes, okr. Český Krumlov	67-75
105	Filipek Jan	31. 12. 1913	Svíny, okr. Veselí nad Lužnicí	183
101	Forst Franz	19. 9. 1915	Jičín	1-3
114, 327	Gebauer Alfred	15. 8. 1911	Butovice, okr. Nový Jičín	53, 57, 114, 161-5, 367
126	Göttinger Alois	26. 5. 1905	Domášov nad Bystřicí, okr. Sternberk	84-86
134	Grimm Josef	31. 1. 1910	Sovinec, okr. Rýmařov	123-126
185	Hotko Johann	24. 5. 1927	Globoko, okr. Rann (Štýrsko)	102-106
185	Hotko Michael	25. 9. 1880	Kapellen, okr. Rann (Štýrsko)	107-108
184	Horky František	19. 5. 1915	Velká Bíteš ²³ , okr. Velké Meziříčí	95-98
184	Horack Franz	28. 4. 1917	Řičky, okr. Rokytnice u Žamberka	91-92
182	Homola František	10. 9. 1880	?	65-69
179	Hoffmann Günther	30. 6. 1913	?	68-71
177	Hlaváč Ignác	2. 7. 1907	Moravská Hůzová, okr. Olomouc-venkov	70-73
170	Hervol Andrej	7. 12. 1880	Kappellen, okr. Rann (Štýrsko)	94-100
162	Hejna Vincenc	12. 8. 1896	Bohuslavice nad Úpou, okr. Trutnov	43-52
162	Hejkrlik Ervín	14. 12. 1902	Fryvaldov (Jeseník)	15-31
162	Hejč Josef	21. 2. 1886	Jablomné nad Orlicí, okr. Žamberk	32-42
155	Heger Bruno	4. 10. 1915	Ústí nad Labem	59-69
149	Haton Franz	30. 5. 1918	Indjija (Jugoslávie)	109-112
146	Hanke Josef	2. 10. 1904	Bukovice, (okr. Fryvaldov či Šumperk?)	1-12
145	Hanisch Wilhelm	3. 5. 1899	Neustadt (Nové Město na Moravě, nad Metují?)	88-93
143	Habla Hugo	21. 10. 1903	Úterý, okr. Bezručice	61-63
142	Güttler Franziska	16. 8. 1893	Kunzendorf ²⁴	100-122
139	Gschwendlner Johann	14. 6. 1921	Strážov, okr. Klatovy	70
187	Hrala Vladimír	31. 10. 1918	Arnultovice, okr. Česká Lípa	5-21
159	Hulka Edgar	21. 7. 1903	Hostomice, okr. Bítina	71-77
190	Huppert Gertruda	12. 11. 1889	?	23-37

Pořadové číslo v osobním indexu	Jméno vězněného	Datum narození	Místo narození	Číslo kartónu, v němž byl spis uložen
193	Janal Friedrich	6. 9. 1896	Pravčice, okr. Kroměříž	135-138
194	Janeček Antonín	27. 1. 1876	Lichkov, okr. Králupy	40-46
197	Jaschke Rudolf	16. 3. 1910	Německá Libina, okr. Šumperk	130-131
198	Jemelka Miroslav	21. 6. 1923	Týn, okr. Lipník či Třebíč	54-58
199	Jetzek Josef	16. 3. 1910	Vídeň	59-63
276	Jirásek Ludvík	16. 9. 1901	Jasená, okr. Jaroměř	78-81
203	Jiroušek Antonín	17. 9. 1911	Radhostice, okr. Strakonice	53, 70, 63
204	Jurkas Josef	26. 2. 1920	Michalovice	51-52
204	Kačer Adalbert	11. 10. 1920	Borová, okr. Náchod	10-16
204	Kadlec František	14. 5. 1914	Vídeň	68-81
207	Kandr Václav	26. 6. 1922	?	90-91
207	Kapaun František	19. 6. 1906	?	125-127
214	Keresztesi Paul	5. 1. 1914	Košice	77-79
216	Kirchner Julius	1. 9. 1887	Ostrov, okr. Lanškroun	43-50
220	Kleiner Paul	17. 4. 1873	Waldeck (?) ²⁵⁾	49-77
227	Kloutěck Josef	11. 4. 1907	Zaječice, okr. Chrudim	1-6
231	Kocourek Václav	23. 5. 1915	nebo okr. Jilove?	48-57
231	Kocourková Marie	3. 10. 1924	Zbraslav u Prahy	58-60
231	Kolář Štěpán	15. 12. 1917	Jaroslavice, okr. Zlín	159-162
233	Kolb Emil	9. 2. 1916	č. Hluboká n. Vlt.	1-5
233	Koudelka Viktor	21. 5. 1926	Kapušany, okr. Prešov	5
36	Kopecký Vincenc	31. 5. 1919	Šleglov, okr. Šumperk	3, 16
240	Krajnáček Matěj	7. 3. 1923	Vidni (?) ²⁶⁾	69-71
284	Krala Vladimír	31. 10. 1918	Mezilest, okr. Náchod	168-169
39	Krbeček Josef	30. 4. 1922	Olejníkov, okr. Sabinov	130
250	Kubecek Max	12. 5. 1905	Arnultovice, okr. Č. Lípa	1-18
250	Kubec František	2. 11. 1917	?	19
250	Kubík Václav	30. 7. 1919	Broumov	70-83
250	Kubina Václav	13. 5. 1922	Německá Bříza, okr. Plzeň	84-125
252	Kunc Friedrich	24. 2. 1902	Zbečnick, okr. Náchod	261-266
259	Landau Wilhelm	21. 7. 1892	Krasney (?) ²⁸⁾	1-2
265	Leipert Adolf	1. 6. 1910	Kronstadt, SSSR	61-62

Pořadové číslo v osobním indexu	Jméno vězněného	Datum narození	Místo narození	Číslo kartónu, v němž byl spis uložěn
367	Lichý Rudolf	?	?	53, 57
271	Löffler Albin	10. 9. 1908	Sonov, okr. Broumov (politický vězeň)	29-31
276	Lusk František	10. 3. 1922	Vodná, Žďár nad S. ²⁹⁾	50-78
36	Lux Anton	8. 8. 1911	Jaroměř, okr. Dvůr Králové	3, 16
276	Lux Josef	24. 7. 1914	Sobkovice, okr. Žamberk	152-156
277	Machačný František	3. 12. 1913	Jičín	11-45
277	Machej Walter	26. 3. 1923	Karviná	45-50
288	Matouš Josef	7. 12. 1921	Brno	116-141
283	Maulig Johann	18. 12. 1901	Starnov, okr. Olomouc či Konice?	59-62
295	Merslavic Antonie	7. 6. 1924	Kappellen, okr. Rann (Stýrsko)	132-135
305	Motýková Vlasta	7. 2. 1923	Mazkov ³⁰⁾	158
313	Navrátil Hubert	28. 2. 1917	Hermánky, okr. Hranice	104-107
319	Nitsche Franz	2. 7. 1914	Horní Grunt, okr. Frývaldov (Jeseník)	99-104
319	Nitsche Bruno	30. 7. 1910	Šumperk	51-72
321	Nováček Antonín	19. 1. 1907	?	108-110
321	Novák Václav	26. 8. 1913	Vysoká Srbská, okr. Náchod	111-114
323, 348	Obluk František	5. 3. 1901	Frýdek	51-53, 323, 35, 348
326	Otradovic Antonín	21. 3. 1922	Vlašim	150-160
329	Partsch Richard	4. 3. 1902	Seidenberg (Horní Lužice, Německo)	84-92
329	Partsch Hermine	16. 11. 1889	Frankštát, okr. Šumperk	80-83
250	Peter Josef	12. 2. 1893	Suchý Důl, okr. Police n. M.	8-18
339	Pika Valtr	24. 4. 1915	Babice, okr. Sternberk	128
345	Podhorný Antonín	17. 1. 1920	Litenčice okr. Zdounky u Hodonína	40-57
380	Porůček Rudolf	12. 4. 1920	Videň	112
347	Pokorný Josef	18. 9. 1893	Světlice, okr. Humpolec	111-114
323, 348	Polásek Ermin	13. 1. 1909	Nový Jičín	52, 323, 34-35, 345
349	Popovič Pavel	12. 10. 1912	Ruskovce, okr. Sobrance	32
350	Pospišilová Anna	6. 6. 1904	?	13
352	Prikels Friedrich	11. 5. 1903	Videň	1-2
352	Přivratský Josef	10. 3. 1922	Janovice ³¹⁾	92-97

<i>Pořadové číslo v osobním indexu</i>	<i>Jméno vězněného</i>	<i>Datum narození</i>	<i>Místo narození</i>	<i>Číslo kartónu, v němž byl spis uložen</i>
352	Procházka Vladimír	15. 5. 1925	Čermotín, okr. Hranice	113
353	Provažník Rudolf	13. 4. 1904	Sachov, okr. Rychnov n. K.	7-12
353	Prskavec Josef	30. 12. 1920	Mečěř, okr. Ml. Boleslav	1-6
354	Pulka Richard	11. 7. 1912	Vitkovice ³⁵⁾	195
354	Pulket Johann	10. 12. 1920	Letnka k. Sabiech ³³⁾	196-204
355	Pups Franz	17. 9. 1898	Doudleby, okr. Kostelec nad Orlicí	98-109
357	Raab Josef	15. 7. 1896	Grossdorf ³⁴⁾	1-5
366	Richter Josef	2. 8. 1909	Butovice, okr. Fulnek	52-59
370	Rogler Adolf	26. 9. 1901	Rossbach, okr. Aš	84
376	Rudolfský Karel	9. 11. 1921	Jaroměř	148-151
386	Schlenzel Ewald	9. 8. 1907	?	240
388	Schindler Robert	1. 8. 1915	?	76
393	Schmitzer Heinrich	10. 4. 1915	Obědné, okr. Šumperk	187-189
393,2	Schmoek Václav	27. 4. 1907	?	
413	Semerák Josef	8. 3. 1919	České Petrovice,	
375	Sofarik Jaroslav	30. 4. 1922	okr. Králupy (pol. vězeň)	3v, 190-195
421	Sorokac Michal	25. 9. 1923	Poltava (Ukrajina, SSSR)	61-66
422	Soukup Karel	23. 6. 1911	Hrádec Králové	126-131
			Kusin, okr. Sobrance	136-138
423	Spilka Rudolf	28. 2. 1912	Jelený, okr. Žlutice	1-7
426	Standera André	9. 7. 1911	(č. Jelení, okr. Bruntál)	31-34v
			Běloves, okr. Náchod	82-85
430	Štěpař Antonín	5. 4. 1909	Dobruška, okr. Nové Město	
433	Stuchlá Marie, roz. Sporilová	7. 4. 1902	nad Metují	9-22
435	Suchodolský Adolf	25. 10. 1914	Náchod	215-217
36	Svercl Květoslav	11. 5. 1921	Črňov, okr. Sildberk (dnes Štýty)	20-42
436	Svadelnka Oldřich	20. 5. 1907	?	3, 16
439	Tinter Johann	21. 8. 1863	Tupadly, okr. Čáslav	147-152
448	Wagner Bohumil	8. 9. 1912	Lomnice ³⁵⁾	184-188
452	Warga Johann	19. 5. 1923	Saxsdorf ³⁶⁾	142-152
367	Weiser Josefina	?	Vrbo na Lesy, okr. Louny	137-143
444	Veselín Jaroslav	1. 5. 1893	Bresto ³⁷⁾	56, 57
468	Wondres Josef	12. 4. 1913	Příbram	146-156
			?	150-153

Pořadové číslo v osobním indexu	Jméno vězněného	Datum narození	Místo narození	Číslo kartónu, v němž byl spis uložen
469	Vraštil Antonín	24. 3. 1917	Horní Vrchlabí	67-85
470	Zábrodský Vladimír	3. 2. 1922	Hradec Králové	2
470	Zákora Josef	11. 1. 1919	Dobrošov, okr. Náchod	39-66
36	Záruba Antonín	18. 2. 1924	Jezbiny, okr. H. Králové	3, 16
470	Zelený Jaroslav	24. 3. 1891	Česká Čermná, okr. Náchod	171-172v
444	Vacek Zlatomír	22. 10. 1918	Vídeň	1-6
444	Valášek Oldřich	14. 4. 1921	Krčín, okr. Nové Město n. M.	7-36
444	Vasilko Johann	24. 3. 1913	Valaskoze (?) ³⁸⁾	92-96
445	Víček Josef	24. 1. 1901	Dobruška, okr. Nové Město nad Metují	149-153
39	Vojeník Václav	2. 9. 1922	?	130
447	Vomáčková Marie	30. 1. 1924	Knieschlik ³⁹⁾	150
447	Vondrášek Josef	2. 3. 1915	Neidorf ⁴⁰⁾	151-173

Poznámky:

- 1) A. Kubisiak: Hitlerowskie obozy koncentracyjne i więzienia na Dolnym Śląsku. Rocznik Wrocławski V, 1961. – J. Bartosz: Losy rodaków. Przyczynek do dziejów Polaków w Kłodzku w czasie II wojny światowej. Rocznik Ziemi Kłodzkiej VI, 1964. – A. Bieńkowski: Kłodzko w czasie okupacji. Rocznik Ziemi Kłodzkiej IV–V, 1959–1960. – A. Burtowski: Nieznana karta twierdzy kłodzkiej, Rocznik Ziemi Kłodzkiej VI, – 1964. – J. Wilczur: Krzys Skandynawów. Poznań 1968.
- 2) Alfred Konieczny: Wzienie karne w Kłodzku w latach II wojny światowej. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, roč. XXIX. Wrocław 1974, č. 3, s. 369–388.
- 3) A. Konieczny: c. d., s. 373–374.
- 4) Karol Jonca: Skazańcy czechosłowacy we wrocławskich więzieniach gestapo w l. 1939–1945. Przegląd Zachodni 1961, č. 5. – Karol Jonca: Českoslovenští odsouzení ve vratslavských věznicích v letech 1940–1945. Slezský sborník 68, 1970, s. 296–304, seznam v příloze.
- 5) Leszek Izbiński: Patrioci czeszy w brzeskim więzieniu (1942–1944). Opole 1965.
- 6) A. Konieczny: c. d., s. 369–370.
- 7) Archiwum Państwowe Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego, Wrocław, Pomorska 2, Indeks osobowy więzienia w Kłodzku.
- 8) A. Konieczny: c. d., s. 372–373.
- 9) A. Konieczny: c. d., s. 383–385, vězňové č. 17, 18 a 100. AP Wrocław Indeks osobowy . . . , vězňové č. 70 (dva) a 444.
- 10) A. Konieczny: c. d., s. 383–387.
- 11) A. Konieczny: c. d., s. 382.
- 12) A. Konieczny: c. d., s. 371.
- 13) A. Konieczny: c. d., s. 377–378.
- 14) A. Konieczny: c. d., s. 380–381.
- 15) AP Wrocław, Indeks osobowy . . .
- 16) A. Konieczny, c. d., s. 383–386, Aneksy.
- 17) Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Herausgegeben von der k. k. Statistischen Zentralkommission in Wien. Wien 1915. Úplný místopisný slovník království Českého. Na základě nejnovějších dat sebral a uspořádal Václav Kotýška. Praha 1898. Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku. Praha 1924. Chytilův místopis Republiky československé. Praha 1922. Karol Hanousek. Miestopis Slovenska a jeho administratívne rozdelenie. Bratislava b. d. v. Schlesisches Güter-Adressbuch. 11. vyd. Breslau 1917. Orientierungslexikon der Tschechoslowakischen Republik . . . von Prof. Ernst Pfahl. Reichenberg 1927. Amtliches Deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren. Praha 1940. Herausgegeben vom Reichsprotector in Böhmen und Mähren 434 s. Ladislav Hosák – Rudolf Šrámek: Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I, II. Vyd. Academia, Praha 1970, 1980.
- 18) Název Sbanau se nepodařilo identifikovat. Snad jde o zkomoleninu názvu obce Sobinau – Sobiňov s. o. Chrudim.
- 19) Jde o nesprávný zápis obce Červená Řečice v sousedním okrese Pelhřimov, německý ekvivalent měl podobu Rot-Retschitz.
- 20) U tohoto vězně v Indexu osobovým uvedeno „Cygan“, tj. cikán.
- 21) Název nejasný. Mohl vzniknout mylně z Austerlitz (Slavkov u Brna). Jinak se v lexikonech vyskytuje podobný název pro obec Hostěnice v okresech Libochovice a Slavkov.
- 22) Název nezjištěn. Jinak můžeme podobnost spatřovat v názvu obce Trokavec v okrese Rokycany, pro niž protektorátní lexikon uvádí německý ekvivalent Trokawetz.
- 23) Hemrichs uvedeno místo správného Heinrichs, okres uveden správně.
- 24) Kunzendorf – název pro Kunčica Ves s. o. Kunštát, pro Kunčice s. o. Žamberk, Kunčice nad Ostravicí (dnes Ostrava-Kunčice) a pro obec Kunčice pod Ondřejníkem.
- 25) Jde pravděpodobně o Waldeck, část obce Horní Police okr. Česká Lípa.
- 26) V Indexu osobovým poznamenáno „koło Ostrawy“, což není možné, neboť podobné pojmenování se vyskytuje u obce Vidče (německý Witche), v s. o. Rožnov p. R. Jiný název Vidoň (německy Widon) pro část obce Tetín v s. o. Hořice, Vidice (Widitz) v s. o. Kutná Hora a Vidov (německy Widerpolen) v okr. České Budějovice. Mohlo také vzniknout vynecháním předložky se spojením „ve Vidni“.

- 27) Neidentifikováno. Jen v Kraňsku název Grenec pro část obce Altlack (Stara Loka) okr. Bischoflack.
- 28) Neurčeno. Jinak Krásná v s. o. Nasavrky a Nové Město n. M. Krásná v okr. Frýdek a Krásno n. B. (Krásna a. d. Betschwa) jako součást města Valašské Meziříčí.
- 29) Zapsáno Vodnia. Buď Vodná okr. Žďár n. S. nebo Wodnia (n), tj. Vodňany.
- 30) Nezjištěno. Mohlo jít o Mořkov okr. Valašské Meziříčí nebo obce Maškov okr. Turnov a okr. Milevsko.
- 31) Nezejistitelné. V lexikonu obcí se uvádí pro celou ČR 15 obcí s názvem Janovice.
- 32) Lexikony obcí uvádějí Vítkovice v okresech Klatovy, Žlutice a Rokytnice nad Jizerou a také Vítkovice jako součást města Moravské Ostravy.
- 33) „Kofo Sabiech“ zní poznámka v Indexu osobowym. Co tím bylo míněno? Zábřeh? Název Letnica se však v lexikonech neobjevuje. Podobné jsou názvy Lednica pro obce v okresech Púchov a Povážská Bystrica a názvy Lednice v s. o. Kralovice a Ledenice v s. o. Líšov (pol. okr. Moravské Budějovice) a Letonice v s. o. Bučovice.
- 34) Grossdorf můžeme ztotožňovat s názvy obcí Velká Ves s. o. Pacov a Veliká Ves s. o. Praha-venkov.
- 35) Lomnice nad Popelkou, Lomnice nad Lužnicí okr. Třeboň nebo Lomnice okr. Tišnov.
- 36) Neurčeno, snad leží mimo území ČR. Název Sachendorf se vyskytuje pro část obce Spielberg v s. o. Knittelberg ve Štýrsku. Tuto domněnku by bylo možno spojovat se skutečností, že se obce ze Štýrska objevily několikrát jako rodiště Čechoslováků vězněných v Kladsku.
- 37) Šlo snad o Břest v okr. Kroměříž?
- 38) Nepochybně zkomolenina. Vzhledem k tomu, že „Valaskoze“ bylo rodištěm Slováka, mohli bychom odkázat na Valaškovce u Zemplína okr. Snina nebo na název Valaska (Valašská) okr. Brezno nad Hronom.
- 39) Knieschlik – patrně špatný záznam, snad patří Knieschitz, tj. Kněžice okr. Jihlava, část obce Malochov v okr. Klatovy nebo obec Kněžice v s. o. Čáslav.
- 40) Neidorf – v podobě Neudorf (Nová Ves) se jen v tzv. protektorátě vyskytovalo 17krát. S největší pravděpodobností šlo o obec v okrese Chlumecký nad Cidlinou, Chotěboř, Chrudim, Mnichovo Hradiště nebo Rychnov nad Kněžnou.

Z DENÍKU EVY ROUBÍČKOVÉ

Uspořádal, úvodem a poznámkami opatřil Vojtěch Blodig

Deník Evy Roubíčkové, rozené Mändlové, je mimořádným dokumentem. V jeho záznamech je zachyceno téměř celé období existence ghetta v Terezíně. Autorka, v roce 1941 dvacetiletá dívka, se tehdy stala transportním číslem N 69 a do ghetta přijela tři týdny po jeho založení. Ve svých zápiscích zachytila osobitým a mimořádně působivým způsobem nejen klíčové události, ale i pocity mladého člověka konfrontovaného s bezpočtem tragédií svých nejbližších i celého násilně vytvořeného společenství. Deníkové záznamy přibližují všední i mimořádné události, ale i celkovou atmosféru života v ghettu mnohem přesvědčivěji, než toho může docílit odborná literatura či beletristické zpracování.

Téměř dvacet let čekaly po válce zápisky na zpracování a zpřístupnění pro výzkumné účely. Deník byl v originále psán německy, těsnopisem systému Gabelsberger. Český překlad, jehož autorem je manžel autorky dr. Richard Roubíček, v zásadě věrně převádí původní znění. Nevyhnul se však drobným terminologickým nepřesnostem (např. velitelé pokojů namísto starších pokojů apod.). S výjimkou zjevných překlepů byl tento překlad ponechán v původním znění.

Na konci šedesátých let byly krátké výňatky z deníku publikovány v denním tisku. Jako celek však rukopis zůstal znám pouze úzkému kruhu badatelů, třebaže v odborných statích byl několikrát citován. Považujeme proto za potřebné zpřístupnit širšímu okruhu zájemců alespoň průřez deníkem, jehož rozsah nám zatím neumožňuje jeho publikování v úplnosti.

Při výběru záznamů jsme se snažili zachytit v hrubých obrysech hlavní momenty vývoje ghetta. Zařazeny jsou proto zprávy o takových událostech, jakými byly popravy v ghettu, hlavní transportní vlny – především transporty do tzv. terezínského rodinného tábora v Osvětimi-Březince, sčítání v bohušovické kotlině, „zkrášlování“ ghetta, návštěva delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže a další. Stejně tak nalezneme v našem výběru na jedné straně svědectví o každodenních starostech i malých radostech a na straně druhé o malých a mnohem častěji velkých tragédiích, které spoluutvářely všední den terezínského ghetta.

Nejblíže poznala autorka život v zemědělském hospodářství ghetta, tzv. landwirtschaftu, ale její záznamy přinášejí mnoho cenných infor-

mací o dalších oblastech života ghetta. Zachycují i takové momenty, jako byla diferenciacce, která postupně probíhala mezi příslušníky různých sociálních vrstev a národností, a přibližují nám psychologii jednotlivců i skupin. Neméně závažné jsou informace o válečných událostech a způsobu, jakými byly vnímány v uzavřeném společenství ghetta. Významné místo zaujímá v záznamech i spojení s vnějším světem. Nezištná pomoc železničáře Karla Košvance je dokladem o lidské soudržnosti tváří v tvář brutalitě a bezpráví, dokladem o aktivní solidaritě prostých českých lidí s oběťmi nacistického plánu rasové genocidy.

Záměrem editora bylo zařadit výňatky podle výše uvedeného principu. U řady denních záznamů bylo třeba, vzhledem ke stanovenému rozsahu celého výběru, vypustit pasáže nesouvisející bezprostředně se zvolenými tématy. Vynechané části záznamů jsou vyznačeny třemi tečkami.

V závěrečném období existence ghetta, po deportaci rodičů autorky do Osvětimi, byl po delším přerušení deník veden již pouze heslovitě. Proto je z tohoto časového úseku zařazeno jen minimum záznamů.

Deník Evy Roubíčkové je historickým pramenem velké důležitosti a současně výpovědí citlivého a statečného člověka.

A jeden každý z nás si ještě jednou vtiskl podobu druhého do duše pro život a pro smrt, pro věčnost.

Motto deníku. (Adrienn Thomas
„Die Katrin wird ein Soldat“)

17. 12. 1941 – středa

Ráno v šest hodin jsme vstávali.¹⁾ Spaní je hrozné, lidé přechází celou noc, stálý kašel. Maminka²⁾ spala hrozně špatně, já poslední dvě noci již lépe. Všem mužům ostříhali vlasy, ženám ne. V osm hodin vše připraveno k odjezdu. V devět hodin nás vedli pod hrozně silnou stráží německých vojáků s nabitými puškami na nádraží,³⁾ posadili nás do zaplombovaných vagónů, avšak teprve v jedenáct hodin jsme odjeli směr Terezín. Byli jsme hrozně namačkáni ve vagónech s mnohými zavazadly. Vše to je tak podivné, že tomu prostě nemohu rozumět. Díky Bohu, že tomu nerozumíme, jinak bychom se snad zbláznili. Odpoledne ve dvě v Terezíně. Byli jsme tam ihned přijati hilfsdienstem.⁴⁾ Chlapci vypadají dost špatně – málo jídla, neholení, ostříhané vlasy, ale nálada není příliš špatná. Z Bohušovic do Terezína jsme šli pěšky. Ačkoliv jsme měli jen velmi málo zavazadel, byla to pro nás těžká cesta.

24. 12. 1941 – středa

Kromě kávy, polévky a brambor v poledne a večerní polévky nebo kávy dostáváme každý druhý den s maminkou společně jeden chléb. Náš pražský chléb jsme převážně rozdaly, chudáci chlapci měli všichni hlad a tak nevím, jak s přídělem vystačíme. Teď máme ještě vánočku, co však bude potom? No, nějak to půjde. Každý den máme v šest hodin vstávat, ale to přirozeně neděláme. Pro chlapce byl zřízen dětský domov a jiný bude zřízen pro děvčata, nyní však je právě spála. Náš pokoj bude pravděpodobně k tomu použit a tak se budeme muset zase stěhovat. Hrozně! V denním rozkaze bylo čteno, že kromě věcí, které jsme již museli odevzat, musíme ještě odvést všechny konzervy, čaj, výtažky, léky, voňavky. A opětně peníze, cigarety, sirky, cenné papíry, šperky apod. Nejhorší je to s konzervami. Neodevzdáme pochopitelně ani jedinou a nesníme je také jako jiní lidé. Štědrý večer.

27. 12. 1941 – sobota

Konečně jsme dostaly pokoj, ale dosud bez kamen. Několik starých dam bylo přestěhováno do našeho pokoje, my spíme dosud ve starém pokoji. Ztratila jsem hodinky. Jídla je málo. Je to však snesitelné, pokud máme ještě něco z domova. Šaty nenosím vůbec, pouze kalhoty; bohužel jsem přivezla pouze jeden pár špatných s sebou. Nějaký muž mi nabídl, že mi podá dopis, který bych napsala. Na to je sice stále ještě trest smrti, ale přesto všichni psali. Psala jsem mamce.⁵⁾ Vlastně jsem si to představovala všechno ještě horší, něco jako smrt, poněvadž jsem si nemohla učinit o tom vůbec žádnou představu a rovněž ti, kteří jsou zde již delší čas, se nám při setkání zdáli jako lidé z jiného světa. Ale žijeme i zde, nemáme ani tak špatnou náladu, dokonce se dost často smějeme, což jsme v Praze vůbec nepovažovali za možné. Krátce a dobře, život jde dál. Jen přemýšlet nesmím. Celý den mám zaměstnání, večer si lehneme na matraci a spíme. Jen nepřemýšlet! Jen to ne! Dokonce se bavíme s chlapci.

4. 1. 1942 – neděle

Veliké rozčilení. Odsud pojedou transport do Polska.⁶⁾ Budeme v něm? Je to příšerné. Mysleli jsme, že aspoň před tím zde budeme zabezpečeni a nyní jsme na tom stejně jako v Praze. Odpoledne byli poslední povoláni a příští den ráno museli být již připraveni.

8. 1. 1942 – čtvrtek

Devět lidí zavřených pro pašování dopisů bylo pověšeno.⁷⁾ Rozsudek museli vykonat Židé. Všude zoufalství.

9. 1. 1942 – pátek

Velitelé pokojů měli odpoledne apel v Magdeburských kasárnách. Krásný proslov, že popravy měly sloužit jen k odstrašení.

10. 1. 1942 – sobota

Další transport jde do Polska. Není vlastně vůbec známo, kam jde. Někteří říkají, že do Rigy,⁸⁾ jiní do Josefova. Z našeho transportu šly dvě staré dámy. Jedna se zhroutila, křičela. Je to neštěstí.

21. 1. 1942 – středa

Druhý plzeňský transport došel.⁹⁾ V hrozném stavu. Byli bití býkovci, zcela bezdůvodně. Zwi¹⁰⁾ mi přinesl dvě lžice, které jsme ztratily. Je hrozná zima.

11. 2. 1942 – středa

Jsem zvědavá, zda naše dopisy do Prahy dojdou.¹¹⁾ Bůh ví, jak dlouho půjdou. Přílišný optimismus prvních dnů značně opadl, nikdo již nepočítá, že na jaře pojedeme domů. Bude to zajímavé, až si jednou na to vše vzpomenu. Ráno v šest hodin každý den budíček, pak fronta na uhlí, fronta na jídlo, boj o každý centimetr. Každá osoba smí mít pro sebe sedmdesát centimetrů, boj o matrace, každý večer hrozná zima.

26. 2. 1942 – čtvrtek

Opět deset lidí popraveno.¹²⁾ Často pro pašování dopisů, někteří, protože se vzepřeli, když je Seidl¹³⁾ tloukl. Opět všude hrozná nálada.

11. 3. 1942 – středa

Byly jsme u chomutovských příbuzných. Jsou zcela bezradní, přestěhování do malého pokoje. Jedna z dcer je nemocná. Dělalí si plány. Počátkem března bude otevřeno ghetto, všichni árijci se musí z Terezína vystěhovat.¹⁴⁾

25. 4. 1942 – sobota

V tomto měsíci jdou ještě tři transporty.¹⁵⁾ Gi¹⁶⁾ každý den u nás. Kdo ví, zda nebudeme muset také pryč. My máme pevný slib od správce¹⁷⁾ a Seidla, že nebudeme odesláni. Mnoho z nás bylo vyreklamováno.¹⁸⁾

26. 4. 1942 – neděle

Všude hrozná nálada. Všichni balí, připravují se, protože každý musí počítat s odjezdem. V Bohušovicích došel transport a šel kolem nás.¹⁹⁾ Měl množství zavazadel s sebou.

27. 4. 1942 – pondělí

V noci opět povolávání, vesměs osob ze starých transportů, ráno odchod. Polovina našeho pokoje.

28. 4. 1942 – úterý

Opět po celou noc povolávání. Celou noc jsme nespaly, čekaly co je s Gi. Příšerná noc. V šest hodin museli všichni nastoupit, v sedm přišel lístek od Gi, musel s sebou. Maminka úplně hotova s nervy, stále pláče. Já v práci přijdu alespoň na jiné myšlenky.

30. 4. 1942 – čtvrtek

Ráno odešel opět transport do Polska,²⁰⁾ většinou z právě došlých pražských transportů. Ve štábní zahradě jsem sázela cibule, mnohé z nich jsem si ponechala.

15. 7. 1942 – středa

Maminka byla při škrábání brambor přistižena, že bere brambory, a nemůže tam již pracovat. Je nešťastná, protože neví, jakou práci teď dostane. Vypadá velmi špatně. Snad by byla pro ni lepší jiná práce. Díky Bohu přinesu vždy něco domů, takže tato věc není pro nás tak naléhavá.

Od prvního je otevřeno ghetto. V Terezíně jsou velké změny. Všechny domy byly uvolněny pro Židy. Každý týden přichází dva transporty z Prahy, téměř samí starší lidé, později i rodinní příslušníci AK.²¹⁾ Babička Gibianová²²⁾ přišla. O týden později babička Roubíčková.²³⁾ Babička Gibianová přišla ve velice špatném stavu, nepoznávala mne a mlu-

vila zcela pomateně, nevěděla kde je a co se s ní stalo. Byla umístěna v blokovém domě. Chtěla jsem jí přinést zavazadla, přišla jsem do Hanoverských kasáren,²⁴⁾ tam byla právě veškerá zavazadla zabavována. Zachránila jsem její malý kufr, kufr jedné staré tetičky a pak oba ostatní kufry babičky Gibianové.

Dala jsem je na pokoj Jirkovi, chlapci z práce od nás. Příští den byly pověsti, že budou prohlídky, a tak jsme to společně dopravili do husích stájí, ven z Terezína, kolem četníka,²⁵⁾ který byl velmi slušný. Ale ten strach!

7. 10. 1942 – středa

Otevírají se obchody. Celý Terezín se směje. Výlohy jsou plné nejkrásnějších věcí, potravin, šatstva, obuvi, papíru, domácích potřeb, voňavek, galanterie. Vše, co bylo jiným lidem odebráno, je zde vystaveno. Proslýchalo se, že přijde německá návštěva. Za několik dní vyšlo najevo, že vystavené věci je skutečně možno koupit, a sice pracujícími, kteří dostali body. Maminka je dostala brzy, já později. Ve skutečnosti je celý nákup hrozným podvodem. Musíte vzít, co dostanete, když má někdo protekci, dostane víc a slušné věci, když nemá, tak dostane řepnou šťávu, prášek na perník a jiné nesmysly. Šatstvo lze dostat docela pěkné i bez protekce, vše z kradených kufřů. Např. termosky, polní lahve a suchý lůh jsou kontrabandem, který je při každém transportu bezpodmínečně odňat, avšak ve výlohách jsou vystavovány a můžete si je koupit. Taková komedie!

S mamkou jsme denně. Má veliký strach z polských transportů. Do prvního se nedostala a velmi brzy byla potvrzena, takže toto nebezpečí snad přece přešlo.

V práci vše při starém. Krausům²⁶⁾ musím sice dělat služebnou a mám tak mnoho práce, avšak i to má zase výhody. Ve Viktorii²⁷⁾ dostávám někdy dokonce bílý chléb – jen si to představte – nebo hrachovou kaši apod.

Maminčina práce je ohavná. Jen kdybych jí mohla obstarat něco jiného! Je to však hrozně těžké, patří k tomu protekce a tu nemáme vůbec žádnou. Tatínek²⁸⁾ nemohl nějaký čas vůbec ven z kasáren. Musel ležet kvůli transportům do Polska. Nyní jsou do Polska i transporty Němců z Říše, kteří dosud nepřicházeli ani v úvahu. Avšak protože byla úmrtnost tak vysoká, byl vydán rozkaz odeslat Němce od šedesáti pěti do devadesáti let, pokud jsou v Bohušovicích ještě živí. Je to příšerné.

Situace zde se sice lepší, pokud se týče svobody a stravy, ale nikdo

se nesmí podívat na blokové domy s jejich špínou, kde leží jeden nemocný úplavciví na druhém, kde mrtvolky i ti, kteří jsou téměř mrtvolami, leží po celé dny stlačeni vedle sebe, kde matrace se rozkládají vlhkostí a nemohou být vyměněny, takže pod nimi se nacházejí červi. To vše by mělo být filmováno a posláno do ciziny! To si nikdo nemůže ani představit!

15. 10. 1942 – čtvrtek

Nepracovala jsem již u Krause, ale musela jsem chodit pást ovce.

...

Mezitím však měla i pastva pro mne výhody, větší než práce u Krause. Na poli, kde jsme pásly ovce, pracoval totiž také árijec²⁹⁾ se ženou a dvěma dětmi, kteří byli ke mně od prvního dne velmi milí. Hned druhý den mi muž přinesl chléb a salám, bavil se se mnou o politice a bylo to velmi zajímavé. Příští den přinesl větší kus salámu, který jsem vzala domů, a malou sklenici pravého medu. Byla jsem blažená.

10. 12. 1942 – čtvrtek

Dnes před rokem jsme byli v transportu. Dlouhý rok. Nikdo by nebyl věřil, že za rok zde ještě budeme a možná, že za rok zde budeme stále. Žijeme a život jde dál, jíme a spíme, bavíme se, někdy se dokonce smějeme a někdy to vypadá jako normální život. Ani nepozorujeme, jak jsme si již na vše zvykli. Tento týden byly prodány kozy, kůzlata a sto ovcí. Některé z nás budou zajisté propuštěny. Já pravděpodobně zůstanu. Árijec opětně někoho ke mně poslal, že mu mám zaslat několik rádků, rád by věděl, jak se mi vede. Chci být velmi opatrná. Někdy jdu na pastvu do blízkosti krematoria,³⁰⁾ jednou jsem byla uvnitř. Bylo to jako velká továrna, ve které jsou spalování lidí. Ve čtyřech pecích současně, ve dne v noci. Vidíme, jak mrtvolky pomalu hoří, jen kosti zůstávají a ty se pak rozpadnou.

10. 1. 1943 – neděle

Mamka je denně u nás. Je neuvěřitelně hodná a mám ji tak ráda, protože není špatná jako všichni ostatní. Je dokonce příliš dobrá a kazí děti. Bere svou službu příliš vážně, dře se a ujímá se každého pacienta, jako kdyby byl jejím vlastním dítětem. Těžko si zde zvyká, bere vše příliš tragicky, zvláště špínu a stísněnost. Špína a hmyz se stávají nesnesitelnějšími. Jsme stále více stlačováni a blechy, štěnice a vši se denně množí. Je pro-

stě nemožné za těchto poměrů něco proti tomu dělat, když jeden člověk leží na druhém. Zejména na blocích, kde jsou lidé ubytováni způsobem zcela nedůstojným lidských tvorů, se množí vši všeho druhu strašidelným způsobem. Teď v lednu nesmíme oficiálně ještě topit. V kasárnách se sice všude topí, avšak v blocích lidé pomalu omrzávají, zejména na půdách, kde není vůbec možnost topení. Při dvaceti stupních pod nulou byli již nalezeni omrzlí lidé. A rezultat? Lidé musí být ubytováni v kasárnách, kde jsou opětovně víc a více stlačováni. Přirozená reakce na to jsou další transporty do Polska, i když to zní sebehůř. Ale horší než zde na půdách to v Polsku také nemůže být. Víc než zmrznout lidé v Polsku také nemohou.

...
Zdá se, že politicky se situace vůbec nemění. Slyšíme nejrůznější pověsti, ale ty jsou pravděpodobně nesmysl a budou mít málo vlivu na konec. Kdy půjdeme domů? Toto je heslo Terezína. Pěkně se to řekne, ale dejme tomu, že bude opravdu konec – jak bude vypadat vítězství? Je to velmi, velmi nepravděpodobné, snad nemožné, abychom pokračovali prostě tam, kde jsme přestali. Kam vlastně chceme? Kde máme náš domov? Co s námi bude po válce? Kdo ví, co je s Richardem,³¹⁾ zda vůbec na mne ještě myslí. Pro mne on znamená budoucnost, ale myslí na to ještě i on? Je to všechno již tak dávno.

27. 1. 1943 – středa

Transporty, transporty, nic než transporty do Polska. V prvních dvou bylo mnoho weisungů.³²⁾ Počítala jsem s určitostí, že pojedu také. Lidé museli odjíždět pro sebemenší hlouposti, pro zcela bezvýznamné věci. Záležitosti, které byly již dávno vyřízeny, se najednou staly weisung. Je prostě neuvěřitelné, nepochopitelné a neslýchané štěstí, že jsem se nedostala do transportu. Pochopitelně není vyloučeno, že budu muset ještě jet, protože teď již nikdo není chráněn, ale teď to již stěží bude weisung.

Mezitím přišli ještě mladí, kterých šlo obvykle průměrně pět set, ale přesto opět vždy berou lidi ze starých transportů a protekční děti z nových zůstávají zde. Je to nespravedlnost. V ghettu jsou velké změny. Nový ältestenrat,³³⁾ Eppstein³⁴⁾ z Berlína je judenältester, Löwenherz³⁵⁾ z Vídně jeho zástupce a Edelstein³⁶⁾ na třetím místě. To bude mít pravděpodobně následky. Každopádně bude odcházet odsud více příslušníků protektorátu než dosud.

3. 2. 1943 – středa

Prozatím neznamenal nový ältstenrat ještě žádné změny. Místo Löwenherze přišel z Vídně Murrelstein,³⁷⁾ ještě větší lump. Z Prahy přijel v autě s Fidlerem³⁸⁾ Mandler,³⁹⁾ Weidmann⁴⁰⁾ s rodinou, celkem šestnáct osob. Mandler byl již zpráskán k radosti celého ghetta. Prozatím nejsou žádné další transporty ani do Polska, ani na práci. Ani neodchází Edelstein, aby někde vybudoval nové ghetto.

Dle německých zpráv jsou na ruské frontě ohromné útoky Rusů. Němci byli u Stalingradu obklíčeni a museli se vzdát. Na všech místech Rusové postupují. Také v Africe to vypadá dobře. Angličané mají Tripolis a je naděje, že válka tam bude brzy skončena.

My v landwirtschaftu jsme prý před každým transportem chráněni. Maminka musela teď několik dní vykonávat službu v tyfovém oddělení. Bylo to hrozné a je ráda, že je zde opět v Hamburských kasárnách. Tyf se šíří s děsivou rychlostí. Je velikým nebezpečím. Díky Bohu jsou většinou jen lehké případy.

11. 2. 1943 – čtvrtek

Ležím v posteli a jsem nemocná. Teď najednou se mi loupají ruce. Měla jsem spálu, aniž bych o tom věděla. Teď jsem již jen hrozně nachlazená, musím ale téměř denně vstávat a vyzvedávat balíky, které mi posílá árijec. Chce mne rozhodně vidět. Slyšel, že chodím někdy přes státní silnici.⁴¹⁾ Ujednal proto s Löblem,⁴²⁾ kdy a kde půjdu s kbelíkem do Viktorie. Na silnici mi šel vstříc a zdálky bylo vidět, že má radost, že mě vidí. Zářil přes celý obličej. Mluvit jsme pochopitelně nemohli.

Příští den to chtěl opakovat. To jsem ale skutečně nemohla do Viktorie, protože nechodím do práce, a zůstala jsem proto stát na křižovatce. Dvakrát přešel a kradmo mi pokynul.

8. 5. 1943 – sobota

Karel byl dvakrát za sebou zde a já jsem s ním mluvila několik slov oknem v Drážďanských kasárnách, kolem kterých vede nová státní silnice. V obou případech byl zde se svou ženou a s malým chlapečkem, který vždy mává. Jednou zde byl na Velikonoční pondělí, když jsme právě byly v nejlepším stěhování, a pak následující neděli. Dostala jsem opět tři nádherné balíky. Jeden pro maminku ku dni matek s dortem a bonbóny, druhý s masem, špekem, jíškou, sýrem, nudlemi a třetí se salámem, moukou, sklenicí sádla, konzervou, smaženým kuřetem. Nikdy nemohu

těmto dvěma lidem zapomenout, co pro nás udělali a tak zázračným způsobem. Doufám pouze, že se jim někdy budu moci odvděčit.

9. 6. 1943 – středa

Včera jsme pásly ovce na stráni, kde stála třešeň s nádhernými červenými třešněmi. Přirozeně jsme jedly třešně. Byly jsme čtyři, jedna dávala pozor. Držela jsem právě větev a prásk – celá větev mi zůstala v ruce. Rychle jsem otrhávala třešně. V tomto okamžiku volá Hilda:⁴³⁾ „Pozor esesák!“ Chytila jsem větev a hodila je mezi ovce. Ale bylo pozdě. Pomalu se blížil. „Co tu děláte? Je dvojitá sabotáž trhat třešně a k tomu všemu ještě zlomit větev.“ Pak přišel ke mně, vzal větev a řekl: „Otrhej si ještě ty poslední třešně.“ Myslela jsem: „Ten pes bude ještě ironický.“ Ale on se začal se mnou bavit. Ani jsem nechtěla věřit svým uším. „Co kdyby na mém místě byl býval někdo jiný? Někdo z SD? Jen si to představte, co by z toho bylo. Copak nevíte, že je vás vidět zdaleky? Pro mne za mne si natrhejte kolik chcete, ale nesmíte se nechat chytit. Ostatně nejsou ještě zralé.“ Hilda a Eva⁴⁴⁾ začaly plakat ze samého dojetí, že něco takového je vůbec možné. Esesák a přece člověk. Celé to rozčilení stálo snad za to, aby nám ukázalo, že mezi Němci jsou stále ještě lidé. Dostávám zase víru v člověka, kterou jsem ztratila.

22. 6. 1943 – úterý

Život v ghettu pokračuje obvyklým způsobem, ale nemine den, aniž by se něco nestalo. Pan SS-ober- nebo unterscharführer – na tom konečně nezáleží – Heindl⁴⁵⁾ byl zajisté poslán Pánembohem do ghetta, aby zlí Židé byli potrestáni. Řádí zcela příšerně. Nemine den, aby pro jeho výkonnost nebyl někdo zatčen. Chce se zde pravděpodobně učinit nepostradatelným, aby nemusel na frontu. Prozatím se zdá, že se mu to daří. Není žádné místo, žádný pokoj, žádná díra, které by byly před ním jisté. Všude hledá cigarety. Prohledal dokonce i slámu v ovčíně. Zdá se, že má mnoho špiclů, protože většinou jde najisto. Zástupce šéfa bezpečnosti Klaber⁴⁶⁾ a jeho sekterář Preiss⁴⁷⁾ byli i se svými ženami zavřeni. Ghettowache bude sestávat namísto ze čtyř set padesáti mužů pouze ze sto padesáti. Jsou plánovány velké změny a to, že ghettowachmany mohou být pouze muži od čtyřiceti pěti let.⁴⁸⁾ Přejde tam tedy přes devadesát procent nových lidí. Všichni muži od čtyřiceti pěti do šedesáti pěti se musí hlásit k apelu. Jsem zvědavá, co z toho bude.

14. 7. 1943 – středa

Seidl již týden není lágrkomandantem a na jeho místě je Burger.⁴⁹⁾ Od té doby jsou zastaveny balíky, prý jich bude povoleno jen dva tisíce za měsíc, to je tolik, jako dosud za den. Kdo chtěl, mohl vyplnit formulář, na kterém stálo, že jmenovaný žádá o známku⁵⁰⁾ pro dotyčného, který mu má balík poslat. Je to dvousečná zbraň. Máme uvést někoho v Praze? Přesně s jménem a adresou? Nezpůsobíme mu tím nepříjemnosti, protože má spojení se Židy? Neučiní u něho domovní prohlídku? Všichni samozřejmě o tom mluví. Já osobně v to nevěřím. Takové pověsti tu již byly tak často. Nám v Praze také nepovolili sem posílat balíčky, protože prý by je zde za to pověsili. Uvedli jsme Glaserovy,⁵¹⁾ oni jednak nic nemají a kromě toho ona je německá árijska.

22. 7. 1943 – čtvrtek

Angličané a Američané přistáli na Sicílii a mají již velké úspěchy. Zde se přirozeně již povídá, že obsadili celou Sicílii, ale stačí to, co píší noviny, totiž, že tam jsou těžké boje, že nepřátelé jsou v převaze a že obsadili několik měst. Také v Rusku jsou těžké boje a Angličané již udělali několik pokusů o invazi. Není konec snad přece v dohledu? Já si to prostě nemohu představit. V poslední době jsem poprvé začala pochybovat, zda se s Richardem kdy uvidím a když, zda mezi námi bude vše nezměněné. Mamka je sice o tom skálopevně přesvědčena, ale čtyři roky jsou hrozně dlouhá doba. Jemu je třiatřicet. Může tak dlouho čekat? Já mám dvaadvacet, to je pro dívku již dost velké stáří. Co budu dělat? Někdy jsou okamžiky, kdy pochybuji o sobě samé, kdy mám strach, že zůstanu sama. Čtyři roky jsem tak pevně věřila a nikdy mě nenapadla možnost, že již nejsem zasnoubena.

...

Snad ze mne bude dokonce jednou socialistka. Zde je pro to půda velmi zralá. Když se dívám na rodinu Krausů, jak s námi zacházejí, jak si žijí a ostatním nepřejí ani to nejmenší, nebo jak namlouvají, že jsou něčím lepším než my, tak bych mohla prasknout. Ty třídní rozdíly jsou hrozné, i když jsou zde jen v malém. Zde jsou lidé, kteří pro samé roupy ani neví, co mají dělat, a vedle nich je nejhroznější bída.

15. 8. 1943 – neděle

Poprvé za čtrnáct dní máme zase volno. Během žní nedostal volno nikdo. V ghettu je registrace. Nikdo neví proč, všichni se domnívají, že půjdou

zase transporty.⁵²⁾ Protože předchází registrace, předpokládá se, že to budou pracovní transporty. Jaké a kam, neví nikdo. Kdyby to někdo na komandantuře věděl, tak bychom se to dozvěděli také. Prozatím bylo registrováno asi pět tisíc osob, mezi nimi rodiče, mamka a Lotka.⁵³⁾ Tatínek byl dočasně pro svou nemoc vyloučen, ale přihlásil se dobrovolně, protože má lepší důvod, a to zlatou medaili za statečnost. Měl strach, že by první důvod vyloučení z registrace znamenal, že by mohl přijít o své místo. Na jeho kartu zaznamenali medaili a k tomu jedničku. Maminka dostala také jedničku. Mamka dostala také jedničku, prý to znamená práce v táboře, tj. zde. Dvojka znamená odeslání. Já jsem nedostala vůbec nic. Kromě toho by mne landwirtschaft ani neuvolnil, jsem na schutzliste.

Ze štábní zahrady byli uvolněni téměř všichni chlapci, většinou AK. Nejlepší je to kamarádství, které zde panuje. Žádné rozkazování, žádné hádání. I když je někdy víc práce, tak si z toho nic nedělám. Je to lepší než nálada u Krause.

V posledních dnech jsme měli velká vedra. Já to nepocítovala, protože jsem stříkala od pěti do jedné hodiny a odpoledne bylo volno. Kromě toho je ve štábní zahradě velký bazén a v tom jsme mohli plavat. Další výhodou je šlojsování.⁵⁴⁾ Živím jím toho času celou rodinu, tj. sedm osob, a to všechny jen ze štábní zahrady. Budu-li to později vypravovat, tak mi nikdo nebude věřit, jak denně vypadám v poledne a večer. Jsem na to vybavena velkou podprsenkou, trenýrkami na gumu a širokou sukni, ostatní mají zase kalhoty, punčocháče a gumové holínky. Tam nacpeme co je jen možné. Nyní jsou rajčata, papriky, jablka, hrušky, mrkev a kapusta. Poslední dny jsem objevila záhon s brambory a šlojsují je také. V poledne a večer přecházejí kolem četníků nejkrásnější postavy. Některé jsou hranaté, jiné zase příliš zakulacené, je to pohled k popukání.

Hrozným trápením jsou blechy a štěnice. Celý Terezín je plný blech a štěnic a je nemožné je vyhubit. Během čtyřiceti osmi hodin musely být Sudetské kasárny vyklizeny.⁵⁵⁾ Muži byli všichni ubytováni na půdách, někteří si našli kumbálky. V Terezíně teď panuje kumbalismus. Chlapci z landwirtschaftu bydlí téměř všichni mimo kasárna. Dva dny později musely být vyklizeny i Podmokelské kasárny.

22. 8. 1943 – neděle

Včera byly při příchodu a odchodu velké prohlídky. Berušky⁵⁶⁾ nás

důkladně prohledaly, hledaly zejména ghettogeld.⁵⁷⁾ Mne to ale nijak nerozčílilo. Ráno odešel z Malé pevnosti transport. Skoro samé ženy. Kam, neví nikdo. Asi do koncentračního tábora. Každá měla s sebou malý balíček. Vypadaly velmi špatně. Vykoukala jsem si téměř oči, ale nemohla jsem nikoho rozeznat. Odpoledne šel transport sedmnácti lidí z ghetta na Malou pevnost.⁵⁸⁾ Mezi nimi Mimi Kominíková, její sestra a ještě mnoho jiných, jejichž jména neznám. Nemohu to vůbec pochopit, člověk jako Mimi, vždy zářivá, vždy veselá, velice statečná, a nyní je na pevnosti. Pro dopis, který psala asi před osmi měsíci, když ještě chodila za mnou na pastvu. Ubohá Mimi.

29. 8. 1943 – neděle

Přízrak transportu je zase jednou zde. Každý má strach, příšerný strach. Zdá se, že to nebudou pracovní transporty, že se z toho vyklubou docela obyčejné transporty do Polska. Již třikrát byl seznam kompletně hotov, mnozí lidé věděli přesně, kdo je tam, každý balil. Nejprve měli jet všichni, kteří měli weisung a kteří byli od prvního června,⁵⁹⁾ tj. ode dne, kdy se Burger stal lágrkomandantem, zavřeni. Dále sto padesát bývalých ghettowachmanů. Všichni AK byli vyzváni k registraci a ti, kteří byli elegantně oblečení, byli Burgrem ihned odesíláni k registraci, mezi nimi většinou vysoká zvířata, kteří chodí dobře oblečení a manuálně nepracují, bez ohledu na to, zda se při vytvoření Terezína dělali či nikoliv. Ti, kteří přišli v pracovním, byli posláni zpět. Zdá se, že registrace je něco jako weisung, takže AK již není vůbec chráněno. Každý máme strach. Také my vůbec nevíme, zda jsme v transportu nebo ne, neznáme nikoho, kdo by se mohl podívat. Nemyslím, že by tam byli rodiče, pro tatínkovu zlatou medaili.⁶⁰⁾ Kromě toho je maminka ošetřovatelka a ty jsou chráněny. Kdybych já byla v transportu, tak by to byl jen weisung, ale já byla již před více než rokem zavřena. Mamka a Lotka mají také velký strach, ale myslím, že k tomu není příčina. Mamka je pro pracovní transport již příliš stará, kromě toho je ošetřovatelkou a Lotka má děti mladší čtrnácti let. Všude jsou nejbližnější pověsti. Lidé se mi zdají jako malé děti, které všemu věří.

...

Ve středu došlo dvanáct set dětí z Ukrajiny.⁶¹⁾ Od dvou do dvanácti let, jen v doprovodu SS. Byly v hrozném stavu, zavšivené, špinavé, v hadrech. Celý den a celou noc byly odvšivovány. Jsou to vesměs děti bez rodičů, jejichž rodiče byli před asi čtrnácti dny zavražděni nejkrutějším způsobem. Je zakázáno pod trestem smrti mluvit s dětmi a lékaři a oše-

třovatelé, kteří k nim byli určeni, museli vzít svá zavazadla s sebou a přerušit veškeré spojení s námi. Postupně jsme se však přece všechno dozvěděli. Děti viděly, jak jejich rodiče byli nahnáni do zaplňovaných jam. Někteří přišli o život při pogromech. Máme zde již dvanáct případů dětské obrny, které se dají jen těžko izolovat.⁶²⁾

6. 9. 1943 – pondělí

Opět transportní horečka. Tentokrát se nezastavuje před nikým, ať je mladý či starý, ať je zde již dlouho či ne, rodiny jsou trhány, pět tisíc příslušníků protektorátu musí odejít.⁶³⁾ Včera bylo povoláno dva tisíce pět set osob, v deset hodin další dva tisíce pět set a dnes ráno rezerva. Z naší rodiny tam dosud není nikdo. Ještě si netroufám vydechnout, vše je dosud možné. Každý, kdo není náhodou sám v transportu, má tam příbuzné nebo známé. Téměř každý, s kterým jsem mluvila dosud, je v transportu. Také z landwirtschaftu mnozí známí, zejména Tonda a Vilda,⁶⁴⁾ kteří nás zde drželi. Jak bude landwirtschaft bez nich vypadat? Já si ji bez Vildy vůbec neumím představit. Fredy Hirsch⁶⁵⁾ byl zavřen, protože mluvil s ruskými dětmi⁶⁶⁾ a pojede. Frey,⁶⁷⁾ vedoucí ghetto-wache a sto padesát bývalých ghetto-wachmanů. Dr. Janowitz,⁶⁸⁾ prý Löwenstein⁶⁹⁾ a mnoho jiných. Já měla velký strach o mamku a Lotku. Doufejme, že nepřijdou na řadu. Transport byl hrozný. Když jsme někoho potkali na ulici, tak jsme se divili: „Ty tu ještě jsi?“ „A ty také?“ Včera večer byli všichni na soustředovacích místech. Šlojsky⁷⁰⁾ tentokrát nebyly. Soustředění bylo na různých dvorech: v Hamburských,⁷¹⁾ Kaválrce,⁷²⁾ Ženijních,⁷³⁾ Pekárně⁷⁴⁾ atd. V Hamburských byl první dvůr uzavřen pro transport, takže jsme s lidmi mohli mluvit na dálku. Každý mohl vzít s sebou jen to, co unesl a kromě toho směl podat malé zavazadlo. Lidé seděli celou noc na svých zavazadlech, k ránu již byla pořádná zima. Šli pak celý den v odstupech na nádraží. Žádný z nich nespal poslední dvě noci. V Magdeburských kasárnách se odehrávaly nepopsatelné scény. Šlo o to, kdo má lepší nervy a kdo déle vydrží. Zucker⁷⁵⁾ měl, kamkoliv šel, za sebou frontu šesti až sedmi lidí, kteří na něho současně mluvili a navzájem se překřikovali. Sotva vyhodil někoho jedněmi dveřmi, tak se druhými zase vracel. Přitom je to tak jednoduché někoho dostat z transportu. Jeho karta se vyjme z kartotéky transportu a zařazuje se do kartotéky evidence. Za něj musí ovšem nastoupit někdo z rezervy. Byla také spousta dobrovolníků, většinou děti, které se přihlásily s rodiči. Nejhorší je právě trhání rodin. Není téměř jediná rodina, která by zde někoho nenechala a ti nevědí, zda se neměli také přihlásit. Z landwirt-

schaftu byli všichni vyreklamováni, kteří se nepřihlásili dobrovolně. V posledním okamžiku si to Lederer⁷⁶⁾ rozmyslel a také Tonda a Vilda jsou venku. Díky Bohu!

Včera odpoledne byl zákaz vycházek z kasáren, nebyl však dodržován. Kdo chtěl, mohl se dostat ven. Proslýchalo se ovšem, že kdo bude Heindlem chycen venku, půjde ihned do transportu. Včera byla na okamžik pověst, že vše bylo zaraženo. Lidé jsou tím věčným sem a tam zcela poblázněni.

13. 9. 1943 – pondělí

Transport je pryč a život jde dál. V posledních okamžicích došlo ještě k hrozným scénám. Ještě ve vlaku byli lidé vyreklamováni a jiní tam byli nacpáni, chaos. A pak klid po bouři. Dva dny se o ničem jiném nemluvalo a pak i to přestalo. Prý to byl již poslední. Ale od včerejška se již zase mluví o dalším. Tentokrát pojedeme zajisté všichni. Teď již si nesmí nikdo dělat iluzi, že by se případně mohl dostat ven. Proč jdou vždy jen příslušníci protektorátu? Němci jsou zde k smrti nešťastní, staří lidé jsou zde zcela sami, mají příšerný hlad a my, kteří jsme se zde již jakž takž vžili, musíme pryč. Bída těchto starých Němců je nepředstavitelná. Jdou celý den od pokoje na pokoj a žebrají o kousek chleba. Jiní prodávají své poslední boty, šatstvo nebo prádlo.

17. 10. 1943 – neděle

Řepná sklizeň byla hodně zlá. Zima, špína a strašné honění. Ráno v mlze jsme museli již sekát, přes poledne bylo trochu tepleji a večer byla zase taková zima, že jsme stěží hnuli prsty. Druhá ruka byla od sekání plná mozolů. Lederer, který se jen procházel sem a tam, stále říkal: Pracujte, pracujte, rychleji! Nepustím vás domů, dokud nebudete se vším hotovi, i kdyby měla být noc! Pak byla dva dny sklizeň celeru. Opět v hrozně zimě.

Ukrajinské děti byly náhle jednoho dne naloženy a poslány drahou včetně svých ošetřovatelů pryč. Nikdo neví kam. Prý do Švédska, snad i do Švýcarska. Ošetřovatelé jsou pravděpodobně s sebou jen na hranice a pak budou odsunuti do Polska.⁷⁷⁾ Z Dánska přišly dva transporty,⁷⁸⁾ jeden se zdejšími emigranty, většinou mladými chlapci a děvčaty, kteří tam byli na statcích na přeškolení, aby pak šli do Palestiny. Tam se již nedostali, ale v Dánsku se jim vedlo výborně.⁷⁹⁾

Z posledního transportu, který odtud odešel, přišlo z Birkenau⁸⁰⁾ mnoho špatných zpráv.

11. 11. 1943 – čtvrtek

Teď je pět hodin ráno. Ve dvanáct hodin v noci nás vzbudili, že v pět hodin musíme všichni nastoupit a budeme odvedeni do Bohušovic, pryč k registraci. Máme se teple obléci a vzít si něco k jídlu. Co to má znamenat? Všeobecně je názor, že budeme posláni pryč. V našem pokoji je veliké rozčilení, v jiných pokračují ve spánku, ale pak byli všichni všeobecným rozčilením nakaženi. Proto také všichni balí, všichni uklízejí, všichni na sebe navlékají další a další věci. Já osobně nevěřím, že by nás tak poslali pryč, ovšem mezitím k nám byli nastěhováni staří a nemocní muži, kteří nám pravděpodobně vše ukradnou. To je nám však v tomto okamžiku lhostejné. Je nepředstavitelné, jak to zde vypadá. Všichni pobíhají a dělají zbytečné věci, ačkoliv to nemá vůbec žádný smysl. Já jsem zcela klidná a maminka také. Nechť nás zastřelí nebo pošlou do Polska, dělat nemůžeme tak či tak nic. Snad přežijeme i toto.

14. 11. 1943 – neděle

Tak přece jsme se vrátili domů, po hrozném dnu a v deset hodin večer. V sedm hodin ráno⁸¹⁾ jsme byli odvedeni po kasárnách a blocích do bohušovické kotliny a tam jsme stáli do deseti večer, někteří do devíti, ale jiní do dvanácti hodin v noci. Nejhorší bylo, že jsme do posledního okamžiku nevěděli, zda se vůbec vrátíme domů a co s námi chtějí dělat. Bylo to docela obyčejné sčítání lidu. Němci z toho však dělali akci, aby nás potrápili a zneklidnili. Ačkoliv jsme byli všichni teple oblečeni a měli jsme nejen teplé, ale i nejdůležitější věci na sobě, byla nám hrozná zima. Kromě toho jsme měli s sebou nejdůležitější jídlo a toaletní věci. Nálada po celý den nebyla tak hrozná, pomalu jsme přišli na to, že to bude jen sčítání a večer zase půjdeme domů. Stáli jsme v řadách po pěti stech a byli jsme asi padesátkrát počítáni. Jednou Židy a dvakrát Němci. Muži a ženy stáli odděleně, ovšem jakmile se k nám Němci otočili zády, utíkali všichni ze svých míst a hledali své rodiny. Byla jsem zcela v blízkosti maminky a mamky. Každých pět minut přišel rozkaz: „Všichni ihned na svá místa!“ Pak všechno utíkalo a klopýtalo na svá místa. Tak to šlo po celý den. Děti byly nápadně hodné, jen málokdy bylo slyšet pláč nějakého dítěte. Horší to bylo se starými lidmi, kteří omdlávali, měli křeče a často se hroutili. Byli jsme také dost unaveni, takže jsme se nakonec položili

na zem, těsně u sebe, abychom se zahřáli. Zlé to bylo se záchody. Buďto šel každý tam, kde stál, nebo někteří kolem něho drželi pokrývky, nebo jsme šli do příkopu pod šancemi, kde nás hlídali četníci.

Nikdy nezapomenu, jak k večeru najednou všichni začali utíkat – směr ghetto. Začalo pršet. Náš pokoj se pevně srazil, jako kdyby naše štěstí záviselo na tom, abychom zůstali spolu. Všichni říkali, že je vyloučeno, že by nás pustili domů, a že to beztoho nemá smysl, ale přesto vše běželo tímž směrem, protože nikdo nechtěl zůstat vzadu. Přirozeně jsme se nemohli dostat daleko, než se vše zarazilo. Pak jsme šli zase dva kroky a zase jsme půlhodiny stáli. Tak to šlo až do devíti hodin večer a pořád jsme ještě nevěděli, zda pustili živou duši do ghetta. Děti plakaly, protože ztratily maminku, starší lidé padali jak mouchy, protože to po čtrnáctihodinovém stání nemohli vydržet. Někteří se položili do baráků, v jejichž blízkosti jsme stáli, aby tam přenocovali. Náš pokoj se postupně rozpadl a já jsem byla jen s Lidkou,⁸²⁾ která má sousední postel. Držely jsme se pevně za ruku a za žádnou cenu bychom se nebyly pustily. Konečně jsme si prorazily lokty cestu až k obvodu, kde stáli četníci a odtud jsme běžely tak rychle, jak jsme jen mohly, do ghetta. To byl pocit! Starci z našeho pokoje byli již pryč a ještě nikdy jsme nebyly tak šťastné, že jsme „doma“, jako v těchto prvních okamžicích, ježto už jsme začaly pochybovat, zda se kdy ještě vrátíme.

10. 12. 1943 – pátek

Mezitím nás počítali ještě třikrát.⁸³⁾ Edelstein a Faltin,⁸⁴⁾ vedoucí evidence, byli zavřeni. Prý pro podvody, které se dělaly s lidmi při transportech. Zkrátka sčítání nesouhlasilo. Všichni, kteří při posledním transportu vypadli, museli během dvou hodin nastoupit a byli v tom stavu, ve kterém byli, mnozí přímo z postele, posláni na pevnost.

Každý večer musí být vše v postelích a opět jsme sčítáni. Pak bylo ještě sčítání, a to dle písmen. Na čtyřech místech seděli Němci a před každým byla postavena fronta. Tam jsme museli osm hodin čekat. Pak odevzdat legitimaci. Někteří museli stát osm hodin, my jen tři. Také zde byla protekce – kdo měl známé, nemusel stát vůbec. Počátkem tohoto měsíce je očekávána švédská komise.⁸⁵⁾ Dělají se velké přípravy, všude jsou snímána třetí poschodí z postelí. Baráky, ve kterých byly polské děti a pak Němci, byly uvolněny a do nich byli přestěhováni lidé, kteří museli opustit kasárna a půdy. Bylo to téměř jako při transportu. Kdo měl protekci, mohl zůstat, ostatní museli pryč – částečně do nouzových ubytování, částečně spát na zemi. Pokoje byly samozřejmě mnohem příjemnější. Mám

dobré místo u okna, se stěnou pro sebe a Lidku. Také cimerka – metení a mytí podlahy – je teď lepší. Na stěně máme policičku a pro šaty dokonce skříň. O týden později to prováděli u maminky, ale tam to bylo více rozčilující. Lotka měla velký strach, že se bude muset přestěhovat. Nakonec však vše dobře dopadlo. Lotka se náramně těšila a ihned si objednala skříň. Ale o týden později – skříň nebyla ještě ani hotová – když se objevila zase příšera „transport“ a zničila vše. Vše se změnilo, každá radost se zmařila a to nejhorší nastalo – Lotka s dětmi byly v transportu.

20. 12. 1943 – pondělí

Rozloučení mamky od Lotky a dětí. . . S mamkou jsem šla domů. Kolik takových rozloučení zde ještě zažijeme? Kolik ještě takových, při kterých nebudeme vědět, zda a kdy se ještě uvidíme? To je to nejhorší. Lotka se držela báječně. Večer jsem se ještě dvakrát nějakými podfuky dostala k ní, přinesla jí večeři a několik zapomenutých věcí. Měla mnoho zavazadel, takže jsme museli vzít káru. Večer to byl již skutečný boj, dostat se dovnitř. Bylo zřízeno několik šlojsek. Myslivecké kasárny⁸⁶⁾ byly vyklizeny a chlapi byli ubytováni v Hamburských na půdě. Jsou napolo zmrzlí a stále přicházejí se k nám ohřát. Celé přízemí Hannoverských kasáren je šlojska, stejně jako baráky produkce.⁸⁷⁾ Eva byla v Hannoverských a bylo zcela nemožné se tam dostat. V noci změnili celému transportu čísla a šlo to dle abecedy. Když jsem odpoledne šla z práce, stál podél celé cesty transport. Byla hrozná zima. Burger hrozně vyváděl. Choval se jako divoch, fackoval každého na potkání, vrázel lidi do vagónů ať se zavazadly nebo bez nich – na tom mu nezáleželo. Když nakonec chyběli lidé, tak vzal prostě chodce z ulice, tak jak byli, bez zavazadel, a těm, kteří měli zavazadla, strhávali tlumoky, aby se víc lidí dostalo do vagónů. Šlo dva tisíce pět set lidí a dalších dva tisíce pět set bylo povoláno na čtvrtek.⁸⁸⁾ Velký rámus v Magdeburšských.⁸⁹⁾ Burger si nechal předložit seznamy všech administrativních pracovníků, pracovníků v produkci, proviantuře a arbeitseinsatzu, kteří byli dosud nejvíce chráněni, zvolil mezi nimi libovolně lidi, jejichž jména se mu nelíbila, a to pak byly prostě weisungy.

Od tří hodin ráno byla vyvolávána čísla těch, kteří dostali normální transportní čísla. Celý den jsem tam s mamkou byla, ona mezi nimi nebyla. Večer v šest hodin bylo na devadesát devět procent jisté, že zůstane zde. Šla jsem jí pro večeři, v sedm hodin se chci vrátit, abych ji odvedla ze šlojsky, když slyším, že celá záloha musela nastoupit. Prý jen k pře-

hlídce, Burger si ji chce prohlédnout. Jiní zase říkají, že jim chybí pět set lidí.

Příšerný chaos, ženy se hroučí, křičí, já stála jak zasažena bleskem, dívám se, dívám, a mamku nikde nevidím. Má všechno u sebe, má balík se spacákem, pomůže jí někdo?

Běžím do Mysliveckých kasáren. Tam osvětlení reflektory, pod nimi u stolu Burger, vedle něho dva koksáky a celý štáb lidí, čekajících na každý jeho pokyn, čekajících na to, co se tomu Pánubohu zlíbí nakázat. Chudák mamka! Za nimi dál vzadu v křoví byla tma, tam se hemžilo lidmi, kteří se schovávali v křoví, aby tak ušli svému osudu. Uvnitř Mysliveckých kasáren se schovávali lidé pod postelemi, za postelemi, pod prkny na záchodech, celé rodiny, které prostě nenastoupily, když byly volány, a zdánlivě se jim to daří. Mamka se jistě neschovala, mamka šla určitě hned, jakmile byla poprvé vyvolána. Kdybych ji jen mohla najít! Kdybych ji jen mohla vidět a jí pomoci, je tak sama.

. . .

Bylo prostě nemožné ji najít a tak jsem se později s těžkým srdcem vracela domů, rozřesena rozčilením. Kdybych mamku alespoň ještě jednou byla mohla vidět, rozloučit se s ní, ale tak bezmocná jsem ještě v životě nebyla. Vždy jsem dosud prosadila, když jsem se chtěla někam dostat, ke každému transportu jsem se dostala a právě tento, který je pro mne tak nesmírně důležitý, je pryč a já jsem mamku nenalezla. Ta bezmocnost!

V noci jsem vůbec nespala, v pět hodin ráno jsem šla do šlojsky, zda snad přece – malá, nepatrná jiskřička naděje. Co kdyby zde byla zůstala? Je zde celá řada známých, kteří se nějakým způsobem vyšvindlovali. Někteří řekli, že je snad ještě zde. Šla jsem na evidenci, mnoho čísel v její blízkosti na seznamech zůstalo, její číslo je škrtnuto.

13. 1. 1944 – čtvrtek

Z Německa přišla spousta lidí, kteří byli dosud uznáváni jako árijci, kteří žili ve smíšených manželstvích, měli árijské děti a kteří se dle zákona najednou stali Židy. Na náš pokoj přišly čtyři ženy, myslíme, že jsou špicly, každopádně vzbuzují ten dojem. Je nám nepříjemné, že je máme na pokoji. Celá rodina Löblů je zavřena, i matka a sestra. Byli od Burgra a Heindla příšerně ztlučeni,⁹⁰) ale neprozradili nic.

Všeobecně se mluvilo o tom, že jedny z kasáren budou uvolněny pro míšence.

Někteří říkají, že to budou Drážďanská, jiní, že Hamburská, my jsme šly

nicméně klidně spát. V noci najednou přišel rozkaz, že do poledne příštího dne musí být celé přízemí vyklizeno a že ani kousek dřeva nesmí být odvezen.

březen 1944

Rahm⁹¹⁾ se výtečně uvedl. Nařídil, že ve všech nemocnicích musí být květiny. Chce, aby dle možnosti každý pracoval ve svém předchozím povolání. Všeobecně se mluví o tom, že cigarety již nebudou kontrabandem.

Nemusíme již zdravit ani jedinou uniformu, žádného četníka, ani esesáka. Je to podivné.⁹²⁾ Z ghetta jel transport dvou set mladých chlapců na stavbu baráků do Německa.⁹³⁾

Baráky naší produkce jsou strhávány a dopravovány do Německa. Prý pro nesčetné Němce bez přístřeší, kteří přišli při leteckých útocích o vše. I u nás slyšíme téměř denně sirény, v noci a velmi často k polednímu. My zde v ghettu můžeme být zcela klidní, naopak máme z toho velikou radost, ale v Německu je to největší hrůza. Nedovedeme si vůbec představit, co znamená takový letecký útok, při kterém často tisíce lidí přijde o život a dvakrát tolik lidí o veškerý svůj majetek. To je konečně válka v srdci Německa, tam, kde to pocítují nejsilněji. Rusové překročili již převážnou část polské hranice, na jihu stojí před Oděsou, Tarnopol je v ruských rukách.

...
Sokolovna⁹⁴⁾ musí být okamžitě vyklizena a nyní je tam kino, taneční sál a „důstojná“ modlitebna. Dále byla zavedena povinná školní docházka pro všechny děti od šesti do čtrnácti let. To je to nejlepší, co vůbec mohli udělat. Má to veliký význam pro všechny Židy.

Byli bychom se stali přímo národem zločinců, kdyby mládež byla i nadále vyrůstala beze škol, s přímou výchovou ke šlojsování. Nyní to snad bude lepší. Dosud bylo přísně zakázáno vyučovat děti a bohužel tento zákaz byl dodržován.

Teď najednou smí také děti přicházet na svět a potraty jsou trestné. Náměstí je upravováno a vybaveno vodotryskem, hudebním pavilónem a parkem. Je záhadné, co to má znamenat. Nějaký důvod to ovšem mít bude. Nedá se předpokládat, že by to Němci dělali z lásky k Židům, pravděpodobně sem tedy přijede někdo z ciziny.

5. 5. 1944 – čtvrtek

Během jediného týdne má být odesláno sedm tisíc lidí.⁹⁵⁾ Kdo ví, zda někdo z nás nebude mezi nimi. Jak dlouho zůstaneme ještě spolu? V sobotu již mnozí věděli, že tam jsou. V neděli byl transport roznašen.

...

Rodiče jsou si dosti jisti kvůli tatínkovu vyznamenání, ale mají strach o mne. Já se cítím, nevím proč, plna důvěry. V úterý jsem opět celý den nesla zavazadla, až do čtyř hodin odpoledne. Pak byli již všichni lidé se zavazadly ve vagónech. Taussigovi a mnoho lidí z landwirtschaftu zůstává pro třetí transport, nemají ale vůbec žádnou naději, že by se mohli dostat ven. V úterý odpoledne byl již třetí transport sestaven. Je vůbec možné, mít takové štěstí, že skutečně nikdo z nás není přímo postižen?

Večer potkám tatínka – je rozčilený: „Ty jsi tam!“ Já byla zcela klidná. Nikdo z lidí, kterým jsem to řekla, to nechtěl věřit. Maminka přišla nic netušíc a téměř dostala srdeční záchvat. Oba rodiče jsou hrozně rozčilení. Otta⁹⁶⁾ zbledl jako stěna, rychle si zapálil cigaretu a šel se ohlásit své matce, že pojede také. Vyrozuměla jsem všechny v Družstvu,⁹⁷⁾ všude hrozné rozčilení. Byl sestaven zcela nový seznam, všichni, kteří byli již jednou zahrnuti a dostali se ven, jsou tam opět. Všude zmatek. Mám zcela nízké číslo, vůbec žádnou rezervu, tedy téměř žádnou naději dostat se ještě ven.

...

V poledne odevzdávám menážní lístek, body⁹⁸⁾ a peníze, jdu se ohlásit a nastupuji. Stokrát loučení: „Nashledanou v Praze!“ Tatínek sedí po celý den i noc v Magdeburských kasárnách, běhá od jednoho ke druhému a snaží se dostat mne ven. Nepovoluje a skutečně nalézá živou účast. Všichni jej znají a ví, že jeho jediná dcera je v transportu a že on by to jistě nepřežil. Je k smrti nešťastný. Maminka nemluví, pouze balí a tu a tam mne políbí. Má stále slzy v očích a mluví o tom, co je ještě třeba zařídit a co bych mohla potřebovat. Je velikým štěstím, že maminka bydlí v Hamburských kasárnách a že má propustku, kterou si střídavě půjčujeme, maminka, Otta a já, takže můžeme stále dovnitř a ven. Jednou mám transportní číslo na krku, podruhé propustku v ruce, jindy bílou pásku transportleitungu, tak jak to právě potřebuji. Tak uplyne dopoledne. Kolem páté hodiny najednou tatínek křičí k nám nahoru: „Dostala se z toho!“ Se smíchem a pláčem běžíme dolů, nemohu tomu ještě věřit, ale v Magdeburských to tatínkovi řekli.

...

Najednou v šest hodin rozkaz: „Všichni na svá místa, všichni musí před Rahma!“ Co bude s námi, kteří jsme byli vyreklamováni? Teď nás snad opět zařadí a co pak?

Muselo to být gigantické divadlo, dvůr osvětlený reflektory, jako by byl jasný den, obrovský lidský had a uprostřed Rahm, u kterého se had dělil na dvě části. Z jedné šli lidé zářící štěstím k jednomu stolu, v druhé zoufalí a nešťastní k druhému. První zůstali na dvoře a stáli v šestistupech. Ve dvanáct hodin konečně konec. Co se stane Teď? Byl to rozčilující okamžik Nemohli jsme téměř stát a jen nervovým vypětím jsme se udrželi na nohách.

Otevřené arkády na dvoře byly kolem dokola až nahoru přecpány lidmi, kteří pohlíželi na toto gigantické drama. Nahore jsem viděla rodiče i Ottu.

Byla jsem vůbec první v řadě. „Všichni ještě jednou nastoupit!“ Než jsem se vůbec vzpamatovala, stála jsem před Rahmem, který se mě ještě jednou ptal na totéž a jen přidal dotaz: „Sama?“ „Ano, sama.“ „Tedy sem.“ A zase jsem stála v jedné řadě. Opět nás dělili na dvě části, jenže tentokrát nikdo nevěděl, kdo se dostal ven a kdo ne. Prodělala jsem ještě další hroznou hodinu nejistoty, k smrti unavená. Stáli jsme ve dvou skupinách, obě přibližně stejně veliké, vesměs mladí, silní lidé, jen zcela málo rodin. Co s námi chtějí dělat? Někdo myslel, že z toho bude pracovní transport. Jiný projevil názor, že z nás chtějí pěstovat novou rasu. V jednu hodinu vše skončilo.

Nejnapínavější okamžik celé noci. Eppstein šel k jedné ze skupin a něco jim povídal. Rahm mezitím byl již také nervózní, řval jako tur, nabízel všem pár facek. Pak přišel Eppstein k nám.

„Všichni, kteří zde stojí, jsou z transportu vyřazeni. Zítra dostanete vyřazení písemně, kdyby se někdo z vás dostal omylem do transportu, necht se okamžitě hlásit u mne.“ Sama nevím, jak jsem se dostala do postele.

...
Terezín je obrácen naruby samým zkrášlováním.⁹⁹⁾ Je očekávána nějaká komise a pro ni připravují nejneuvěřitelnější věci. Celou neděli jsme museli pracovat. Jakmile přešlo první opojení štěstím, zvykli jsme si zase rychle na normální život a já byla jen ještě ve skrytu šťastna. Máme nyní spoustu salátu, dvakrát týdně jej dodáváme od pěti hodin ráno. I my dostáváme přídělky, které nám zcela postačují. Zkrášlování spočívá v překrásné úpravě všech parků. Na všech místech se zřizují trávníky, částečně i květinové záhony, všude jsou stavěny lavičky. Náměstí je obzvlášť pěkné, s hudebním pavilónem, ve kterém budou denně večer koncerty. Doba vycházky byla prodloužena do deseti hodin. U kojeneckého ústavu byl postaven pavilón,¹⁰⁰⁾ který se s těží dá popsat, s velkým bazénem na šplouchání, kolotočem, mnohými hračkami, rozkošnými dětskými postýlkami. Pavilón je však zavřený a je hlídán ghettowachmanem.

Sokolovna byla zcela nově zařízena. Ve velkém sále byl postaven krásný nábytek, budou tam přednášky, koncerty a bude se tam hrát divadlo. Na terase jsou židle a stoly s velikými pestrými slunečníky, je tam knihovna s dobrými knihami a restaurace s veškerým komfortem. Celý barák musel být proto během dvou hodin vystěhován. Jsou tam teď stoly s bílými ubrusy, číšníci a číšnice s čepečky a bílými zástěrkami, mají tam loupané, na cibulce osmažené brambory, okurkový salát, talíře a příbory, ale to vše jen dva dny před komisí a dva dny po ní. V této době bylo také více jídla a bylo lepší. Byla zelenina, k večeři polévka, brambory a jedna houska. Za to byla ale měsíc před tím strava o mnoho horší a později také. Kromě toho byla vyklizena vila Kursaweho¹⁰¹⁾ a byl tam zřízen dětský domov pro nemocné děti.

26. 6. 1944 – pátek

Dnes byla komise zde.¹⁰²⁾ V poledne jsme museli všichni vyrukovat, pěkně oblečení, s motykami a hráběmi, veselým zpěvem, všichni na žebříňáku. Cestou jsme se potkávali s komisí, která sestávala přibližně z deseti mužů. Dánové, Švédové, prý předseda Švýcarského červeného kříže, také fašisté byli prý mezi nimi.¹⁰³⁾ Eppstein je všude prováděl. Rahm se sladkým úsměvem šel s ním. Pánové byli prý velmi skeptičtí a nevěřili prý zdaleka všemu, co jim bylo ukázáno, díky Bohu. To vše je tak ohavné divadlo.

Celý Terezín mluvil jen o této události. Děti byly prý zvlášť vycvičeny, aby Rahma na ulici objímaly a prosily ho: „Strýčku Rahme, pojď si s námi hrát.“ Načež on řekl: „Dnes ne, milé děti, dnes nemám čas, ale zítra.“ Pak prý vytáhl krabici sardinek a ony: „Už zase sardinky!“ a mnoho jiných komedií.

16. 7. 1944 – neděle

Situace se za měsíc neuvěřitelně změnila. Angličané mají takové úspěchy, že se to zdá téměř nemožným. Od invaze v červnu Angličané zahájili bleskově přímý zásah do války. Z Francie pochodovali do Belgie, kterou obsadili úplně během tří dnů, během několika dalších dnů pak Holandsko.

V příštím týdnu pak Francii až na několik bezvýznamných výjimek. V jižní Francii se zase vylodili Američané, přešli přes Alpy do Itálie, na východě Rusové obsadili Rumunsko a Bulharsko, na Slovensku je povstání. Povstalci již obsadili většinu Slovenska, až na Bratislavu, Rusové

mají již Podkarpatskou Rus a jsou pryč na Slovensku, zkrátka, člověk to téměř nemůže ani věřit.¹⁰⁴⁾ Angličané prorazili již na několika místech Západní val a v příštích dnech lze čekat, že překročí Rýn. Mají pryč již také Čáchy.

Vliv všech těchto událostí na ghetto je obrovský. Lidé jsou šťastni, všude radostné obličejy, denně je jednou až dvakrát letecký poplach. Zdá se, že letadla letí již z Francie a Belgie. Brno a Pardubice byly pryč bombardovány. Zřetelně vidíme veliké formace cizích letadel. Němci mnoho přiznávají, jsou pryč ve velmi, velmi vážné situaci. Kursawe měl apel, při kterém řekl, že doufá, když jsme tak dlouho dobře vycházeli, že se to dnes již nezmění. Nebude mít pryč již další možnosti k nám mluvit. Nemáme se dát svést různými lidmi zvenčí, nemáme se dát strhnout k nerozvázným činům, které by mohly znamenat naše zničení.

Eppstein měl řeč s přibližně stejným obsahem, byla však vroucnější. Několikrát nás žádal – a svou prosbu opakoval – abychom v zájmu všech tento čas ještě vydrželi a zachovali klid. Je to pryč falešné hrdinství, když si nezodpovědní lidé myslí, že musí sami něco udělat pro své osvobození. Toto je naprosto nesprávné a i ta nejmenší maličkost může znamenat zkázu pro celý Terezín.

Srovnával nás s lodí, která je v blízkosti přístavu. Přístav je však obklopen minovými poli a pouze kapitán zná cestu, sice oklikou, avšak takovou, která nás bezpečně dostane do přístavu. Posádka slyší z přístavu hlasy, které ji volají a povzbuzují, aby přišla. Posádka je netrpělivá a nemůže se přístavu dočkat. Přesto je však jedinou správnou věcí ještě čekat.

Toto je teorie. Jak to dopadne v praxi, je otázkou. Nemyslím, že by se jistí lidé dali takovými řečmi zadržet a také vůbec nevíme, zda by to bylo správné.

V říjnu jsem přerušila svůj deník na tři měsíce.¹⁰⁵⁾ Jak tak často předtím i tentokrát bylo vše zničeno transporty. V říjnu šel neúspěšně jeden transport za druhým do Polska. Na rozdíl ode všech předchozích transportů tentokrát ale nebyl možný žádný odklad, žádná reklamace, žádné odvolání, žádná milost. Téměř celé ghetto bylo likvidováno. Šli mladí, staří, důstojníci a Židé s vojenskými vyznamenáními, ältestenrat atd. Landwirtschaft zůstal částečně chráněn až do konce. Tak i já jsem zůstala ochráněna až do konce a naposled jsem zůstala zcela sama.

Jako první šel v říjnu Otta, pak mí rodiče. Tehdy jsem se hlásila do transportu dobrovolně, šla jsem až k lágrkomandantovi Rahmovi a prosila

ho, aby mě pustili do Polska s rodiči. Marně. Tak jsem zůstala odsouzena k Terezínu a zůstala na živu. Byla jsem však již naprosto zlomená a apatická. Můj život ztratil smysl, můj deník ztratil smysl a já jej přestala psát.

Karel Košvanec mě podporoval i nadále. Po deportaci Löblů do Polska převzali jiní členové party spojení s ním. Lidé jiného formátu než Löbl, spíše šmelináři než dobrodruzi. Ale i ti byli většinou odtransportováni do Polska.

Karel mě tehdy požádal, abych udržovala spojení s ním sama. Učinila jsem to. Od toho okamžiku jsem to byla já, která o každé bezměsíční noci na něho čekala u ostnatého drátu za sokolovnou. Tak i já se stala svědkem jeho odvahy a jeho téměř nepřírozeného instinktu pro veškerá nebezpečí.

Jeho cesta do ghetta vedla podél potoka, jehož břehy byly pokryty křovím. Poslední část cesty byla mezi dvěma mohutnými šancemi staré pevnosti, na kterých stály stráže s reflektory a kulometry. Posledních pár metrů bylo na příkrém svahu, který vedl až k zásekům z ostnatého drátu. Karel byl schopen využít každý stín, každé temné místo, plížit se dlouho a bezhlučně po čtyřech, ležet nepohnutě hodiny, často jen několik metrů před ostnatým drátem, zametat za sebou každou stopu ve sněhu.

Když konečně přišel, často teprve kolem druhé hodiny ráno, přinesl pytel vážící přibližně padesát kilo, balíček pro mne a dopisy. Ode mne převzal balíček se zlatem a penězi, které mi předal Pacovský. Řekl několik slov nebo stručných pokynů a zmizel zase ve tmě. Já pak odtáhla těžký pytel do sokolovny, v jejímž sklepe měla paní Fantlová sama pro sebe malý pokojík. Tam byl obsah pytle nenápadně přebalen do malých balíčků, které pak příštího dne byly nenápadně doručovány příjemcům.

Pro mě to byl enervující dvojitý život. Ve dne zemědělská dělnice, v noci spojka s Karlem. Dělal jsem to bez radosti, uspokojení, zájmu, také bez hmotných výhod pro sebe, jen z vděčnosti ke Karlovi a protože mi na životu skutečně již nezáleželo.

V lednu 1945 jsem již zase pokračovala se zápisy do deníku. Měl však teď jiný charakter, byla to pouhá registrace událostí posledních dnů. Nic nebylo již důležité, abych to chtěla zachovat pro budoucnost v paměti, nic tak osobní, abych to mohla světit pouze deníku.

18. 4. 1945 – středa

Veliká ruská a americká ofenzíva před Berlínem. Mezi Lipskem a Drážďany je očekáváno spojení obou armád. Vídeň v ruských rukou. V noci

na středu náhle poplach. Jsme svobodni. Celý Terezín v opojení, všichni se objímali, zpívaly se hymny.¹⁰⁶⁾ Rahm měl apel, žádal o klid, Murrelstein vše dementoval.

22. 4. 1945 – neděle

Odpoledne přišel velký transport. Přibližně dva tisíce mužů a žen ze všech možných koncentračních táborů, v hrozném stavu, napůl mrtví hladem, žízni, příšerní na pohled. Muži byli vesměs Poláci, osmdesát žen z posledního transportu.

26. 4. 1945 – čtvrtek

Denně přicházejí stovky mužů a žen ze všech koncentračních táborů, většinou pěšky. Dvě stě děvčat z posledního transportu došlo v poněkud lepším stavu než první. Z mužů tu a tam někdo, kdo byl dříve zde, jinak vesměs Poláci a Maďaři, kteří mají téměř všichni dva až tři roky koncentračního tábora za sebou a vyhlížejí příšerně. Ženy jsou v poněkud lepší kondici. Pomáhám jako ošetřovatelka při transportech. Všichni mají horečku, průjmy, sní-li nějakou maličkost. Jsou úplně zavšiveni, všichni podezřelí z tyfu. Člen Švýcarského červeného kříže¹⁰⁷⁾ se zavázal, že se bude o nás starat, a ujistil nás, že nás bude vším způsobem podporovat a že se postará o naši bezpečnost. Téměř všichni přicházejí z Birkenau a vypravují neuvěřitelné věci. Ihned po příchodu byli muži i ženy odděleni, všichni vyslečeni a pak si SS z nich vybrali menší počet lidí. Pak byli posláni do různých zajateckých táborů. Ostatní byli pravděpodobně zaplynováni. Dnem i nocí bylo vidět plameny a kouř z hořících lidí. Všichni nemocní, staří, děti s matkami, ale i zdraví, celé transporty bez rozdílu.

4. 5. 1945 – pátek

Je možné, že by byl skutečně konec? Je to prostě neuvěřitelné. Němci prý nás již opustili,¹⁰⁸⁾ nikdo nic neví, bláznivá nálada, vše v očekávání.

5. 5. 1945 – sobota

Schluss! Konec!

Poznámky:

- 1) Shromaždiště deportovaných bylo v dřevěných barácích bývalého Radiotru v Praze-Holešovicích.
- 2) Matka autorky Antonie Mändlová. V říjnu 1944 byla z Terezína deportována do Osvětimi, kde zahynula v plynu.
- 3) Transport odjel z nádraží Holešovice-Bubny.
- 4) Pomocná služba, složená z mladých lidí a žen. Jejím úkolem bylo pomáhat při odbavování transportů především starým, nemocným a nepohyblivým lidem.
- 5) Označení mamka je v deníku užíváno pro matku tehdejšího snoubence autorky, paní Marii Roubíčkovou. Zahynula v Osvětimi.
- 6) Jedná se o transport O z 9. ledna 1942, který byl prvním transportem vypraveným z Terezína na východ. Jeho skutečným cílem byla Riga. Z 1 000 deportovaných osob přežilo válku 105.
- 7) Z malicherných příčin, jako bylo psaní dopisů či nedovolený kontakt s příbuznými, byli 10. ledna 1942 (nikoliv 8.1.) pro výstrahu oběšeni Jiří Grab, Josef Gross, Jindřich Jetel, Arnošt Levit, Pavel Masárek, dr. Jaroslav Stránský, Julius Schiller, Salomon Teichmann a Ota Weinberg. Samotnou popravu provedl na příkaz nacistů židovský vězeň.
- 8) Druhý transport do Rigy – s označením P – odjel 15. ledna 1942. Z 1 000 deportovaných se vrátilo 16.
- 9) Jednalo se o transport S. Bylo v něm zařazeno 1 000 osob, z nichž válku přežilo 62.
- 10) Jde o přítele autorky Zwi Holzbauera.
- 11) 6. února 1942 bylo oznámeno uvolnění poštovního styku a povoleno odesílání jedné dopisnice o třiceti slovech v německém jazyce měsíčně. Za odeslání dopisu jinou cestou hrozil nadále trest smrti.
- 12) Oběti druhé popravě v ghettu bylo 7 lidí: Rudolf Fantl, Hanuš Federer, Pavel Freud, Karel Klein, Pavel Morgenstern, František Preisler a Jindřich Winternitz.
- 13) Prvním velitelem terezínského tábora byl SS-obersturmführer dr. Siegfried Seidl. Po válce byl v Rakousku zatčen, 4. října 1946 odsouzen k trestu smrti a poté popraven.
- 14) Civilní obyvatelstvo Terezína bylo vystěhováno do 27. června 1942. Od počátku července byl povolen pohyb vězňů po městě. Do té doby mohli opouštět kasárna a další ubytovací prostory jen pod eskortou nebo na zvláštní propustku. Od 6. července pak vstoupil v platnost režim ghetta a z kasáren byly staženy četnické hlídky. Četníci potom střežili především hranice ghetta a vězně pracující mimo město. Vězením se tehdy stal celý Terezín.
- 15) Jednalo se o transport Ag (27. dubna 1942) do Izbice a Lublinu a transporty Ar (28. dubna 1942) a As (30. dubna 1942) do Zamošče. Ze 3 000 osob zařazených do těchto transportů přežilo pouze 25.
- 16) Gi – strýc Evy Roubíčkové Arnošt Wolf.
- 17) Správcem zemědělského hospodářství ghetta, tzv. landwirtschaftu, byl Friedrich Kursawe.
- 18) Členové rady starších, pracovníci židovské samosprávy, několik kategorií tzv. prominentů, příslušníci tzv. aufbaukomanda a pracující některých vybraných profesí v ghettu byli spolu s nejbližšími rodinnými příslušníky zařazeni do seznamu chráněných (Schutzliste) a po dlouhou dobu ochráněni před zařazením do transportů na východ.
- 19) Jedná se zřejmě o transport Am, který odjel z Prahy 24. dubna 1942. Z 1 000 osob přežilo válku 60.
- 20) Jedná se o transport As do Zamošči. Z 1 000 osob přežilo válku 19.
- 21) AK – Aufbaukommando, první transport složený z 342 převážně mladých mužů, který přijel do Terezína 24. listopadu 1941. Jeho příslušníci byli ubytováni v Sudetských kasárnách a přípravou kasárenských objektů ve městě při přijetí masových transportů Židů z tehdejšího protektorátu zahájili vlastní výstavbu ghetta.
- 22) Babička Gibianová – paní Berta Gibianová.
- 23) Babička Roubíčková – paní Ludmila Roubíčková.
- 24) Bývalý Proviantní sklad a sídlo vojenské prokuratury.
- 25) Strážní službu v terezínském ghettu vykonával oddíl protektorátního četnictva, který měl 120 až 150 mužů. Jeho příslušníci přicházeli z různých služeben a střídali se v několikaměsíčních turnusech. Většina četníků se k vězněm chovala slušně a mnozí jim přímo pomáhali potravinami, léky, předáváním zpráv apod. Jen nemnozí důsledně plnili příkazy esesáků a aktivně se podíleli na týrání vězňů. Smutně proslulými se

- v tomto směru stali zejména velitel oddílu nadporučík (později kapitán) Janeček a poručíci Hasenkopf a Hašek.
- 26) Rodina ing. Karla Krause, bývalého velkostatkáře v Lípě u Německého (nyní Havlíčkova) Brodu. Na jeho statku byl v červenci 1940 zřízen tzv. přeškolovací tábor pro Židy, v němž se nacházelo až 320 osob. Ing. Kraus byl v Terezíně vedoucím zbrojářské výroby v landwirtschaftu.
- 27) Hotel Viktoria (dnešní Parkhotel) byl za okupace ubytovnou SS. Autorka z jeho kuchyně odnášela odpadky pro hlídacího ovčáckého psa. Většinu přídělů však spotřebovali sami vězni.
- 28) Otec autorky Arnošt Mändl býval řídicím učitelem v Žatci. Po odtržení pohraničí se s rodinou přestěhoval do Prahy. Do Terezína byl transportován později, protože byl v léčení tuberkulózního sanatoria na Pleši. V ghettu zůstal až do října 1944, kdy byl se svou ženou deportován do Osvětimi. Tam oba zahynuli.
- 29) Jako „árijec“ nebo Karel vystupuje v deníku Karel Košvanec, železničář z Bohušovic. Bydlel v Německých (nyní Nových) Kopistech a až do konce války se značným rizikem udržoval spojení s autorkou a poskytoval jí, její rodině i dalším vězňům všemožnou pomoc. Zemřel záhy po válce na následky ledvinového onemocnění.
- 30) Stavba krematoria byla zahájena v květnu 1942 a dokončena počátkem září. Spalování v něm bylo zahájeno 7. září 1942. Do jara 1945 bylo v jeho pecích zpopelněno více než 30 000 lidí.
- 31) Snoubenec a pozdější manžel autorky dr. Richard Roubíček emigroval na počátku okupace do Anglie a za války bojoval v našich zahraničních jednotkách, naposledy při obléhání Dunquerku.
- 32) Weisung znamenal příkaz komandantury SS k deportaci na východ. Na rozdíl od normálních zařazení do transportu nebylo proti takovému příkazu možné odvolání či reklamace. Weisung dostávaly např. osoby, které byly propuštěny z táborevého vězení.
- 33) Ältestenrat – rada starších byla spolu s židovským starším (Judenältester) představitelkou tzv. židovské samosprávy v Terezíně. Podléhal jí ústřední sekretariát a pět hlavních oddělení. Ve skutečnosti pouze vykonávala příkazy táborové komandantury SS (později přejmenované na služebnu SS).
- 34) Dr. Paul Eppstein byl ve 30. letech čelným činitelem německých židovských organizací (od roku 1939 člen představenstva Říšského sdružení Židů v Německu). Židovským starším se stal 31. ledna 1943. Jeho jmenování znamenalo posílení pozic německých Židů v tzv. samosprávě ghetta. Dne 27. září 1944 byl zatčen a téhož dne zastřelen v Malé pevnosti.
- 35) Dr. Josef Löwenherz, vedoucí židovské náboženské obce ve Vídni a vídeňské rady starších v době války. Na konci ledna bylo Seidlem oznámeno jeho zařazení do terezínské rady starších. Na zásah Eichmanna však zůstal ve Vídni a v terezínské radě byl nahrazen Murrelsteinem (Srv.: H. G. Adler, Theresienstadt 1941–1945, Tübingen 1960, s. 774).
- 36) Jakub Edelstein, představitel Židů v protektorátu a první židovský starší byl 31. ledna 1943 ve funkci vystřídán dr. Paulem Eppsteinem, ale zůstal členem užšího tříčlenného vedení rady. 9. listopadu 1943 byl obviněn z falšování táborové evidence a spolu s vedoucím a dalšími dvěma pracovníky ústřední evidence zatčen. V prosinci byl deportován do Osvětimi a tam 20. června 1944 zastřelen.
- 37) Dr. Benjamin Murrelstein se stal po zatčení Eppsteina posledním židovským starším (ve funkci potvrzen 13. prosince 1944). Jeho jednání nezřídka mělo charakter přímé kolaborace. Ve své funkci zůstal až do května 1945.
- 38) SS-hauptscharführer Hans Fidler byl pro svou krutost zvláště obávaným příslušníkem pražské „Ústředny pro židovské vystěhovalectví“ (Zentralstelle für jüdische Auswanderung).
- 39) Robert Mandler byl vedoucím „Transportního oddělení“ na Židovské náboženské obci v Praze. Pro své kolaborantské postoje a brutalitu byl obecně nenáviděn. 30. ledna 1943 oznámil velitel tábora Seidl, že bude jmenován zástupcem vedoucího bezpečnostního oddělení židovské samosprávy. Mandler byl však již natolik kompromitován, že tuto funkci nemohl vykonávat. (Srv.: H. G. Adler, Die verheimlichte Wahrheit, Theresienstädter Dokumente, Tübingen 1958, s. 135 a 137).
- 40) Dr. František Weidmann byl od 18. března 1940 vedoucím Židovské náboženské obce v Praze a 26. června 1943 se stal členem terezínské rady starších. V říjnu 1944 byl deportován do Osvětimi a tam poslán do plynu.

- 41) Terezínem procházela státní silnice, kterou bylo povoleno přecházet pouze na dvou křižovatkách. Od ghetta byla silnice oddělena dřevěným plotem. 18. března 1943 byla otevřena tzv. obchvatná silnice, která obcházela objekt Drážďanských kasáren (dnes kasárny Jana Žižky). Izolování ghetta od vnějšího světa tím bylo dokončeno.
- 42) Walter Löbl byl vedoucím skupiny, v níž autorka v landwirtschaftu pracovala.
- 43) Hilda Morgensternová (Krevníková).
- 44) Eva Glauberová, s níž se seznámila autorka již roku 1940 v Praze, byla v ghettu její nejbližší přítelkyní.
- 45) SS-obersturmführer Rudolf Haindl byl pomocníkem táborového inspektora. Proslul svou krutostí a stal se skutečným postrachem ghetta. Po válce byl Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích odsouzen k trestu smrti a 17. září 1948 popraven.
- 46) Josef Klaber byl zatčen pro obvinění z pašování cigaret do ghetta a nepovoleného nákupu potravin a poté odsouzen k šesti měsícům vězení a ztrátě všech výsad. Po odpykání trestu setrval v Terezíně až do konce války.
- 47) Egon Preiss byl adjutantem vedoucího bezpečnostního oddělení ghetta dr. Karla Loewensteina. Byl zatčen ze stejného důvodu jako Josef Klaber. Po třech měsících věznění byl 6. září 1943 zařazen do transportu Dm. V noci ze 7. na 8. března 1944 zahynul při masové likvidaci vězňů tzv. terezínského rodinného tábora v Osvětimi – Březince. (Srv.: Dr. Karl Loewenstein, Theresienstadt, rukopis; ATP A 1225/3, s. 66).
- 48) Po povstání ve varšavském ghettu (19. 4.–16. 5. 1943) byla přijata opatření k maximálnímu omezení možností pro případné formování sil odporu. Ghetto wache (stráž ghetta) jako neozbrojený, ale vojensky organizovaný oddíl, složený především z mladých mužů a bývalých důstojníků, byla proto rozpuštěna. 16. srpna 1943 bylo také zrušeno bezpečnostní oddělení ghetta. Většina příslušníků ghetto wache byla pak zařazena do tzv. pracovních transportů D1 a Dm a o půl roku později poslána v Osvětimi do plynu. Pomocnou strážní službu v ghettu pak vykonávali jen muži starší čtyřiceti pěti let a ani ti nesměli být ubytováni pohromadě.
- 49) SS-obersturmführer Anton Burger byl velitelem tábora od 3. července 1943 do 7. února 1944. Pro svou krutost a hrubost se nehodil k realizaci plánů na „zkrášlení“ ghetta a po sedmi měsících byl odvolán. Po válce byl v Rakousku zatčen, podařilo se mu však uprchnout a uniknout trestu.
- 50) Do ghetta mohly být doručeny pouze zásilky opatřené zvláštní, tzv. připouštěcí známkou.
- 51) Glaserovi byli pražští přátelé rodiny Mändlových.
- 52) Registrace byla skutečně přípravou na vyslání zářijových transportů D1 a Dm, v nichž bylo 5 007 vězňů deportováno do tzv. terezínského rodinného tábora v Osvětimi – Březince. Konec války se z nich dožilo jen 38.
- 53) Lotka – Lotta Roubíčková byla sestrou autorčina snoubence. Zahynula v Osvětimi.
- 54) Slojsovat – termín používaný v slangu terezínského ghetta pro nedovolené získávání potravin a věcí ze zásob ghetta.
- 55) V důsledku útoků spojeneckého letectva na Berlín bylo rozhodnuto o převzetí části archivu RSHA (Reichssicherheitshauptamt – Hlavní úřad říšské bezpečnosti) do Terezína a 24. července 1943 byl vydán příkaz k okamžitému vyklizení Sudetských a Podmokelských kasáren, zbrojnice a dvou obytných domů. Za cenu využití všech půdních prostor a neúnosného zvýšení kapacity stávajících ubytovacích prostor muselo být najednou přemístěno 6 422 vězňů.
- 56) Berušky – v táborovém slangu označení německé ženské pomocné policie, rekrutované především z obyvatelek blízkých Litoměřic. Její příslušnice prováděly kontroly ženských ubikací v ghettu, hledaly „kontraband“ a okrádaly vězňené.
- 57) Ghetto geld – peníze ghetta. Součástí propagandistických opatření, předstírajících samosprávné fungování ghetta, bylo také zavedení „peněžního hospodářství“ 12. května 1943.
- 58) Do policejního vězení gestapa v Malé pevnosti byli z ghetta odesíláni vězňové potrestaní táborovou komandaturou. Pro naprostou většinu z nich Malá pevnost znamenala smrt umučením či hladem.
- 59) Jde o omyl v zápisech. Burger se stal velitelem tábora na počátku července 1943.
- 60) Tzv. „Velká zlatá“ – rakouská medaile za statečnost, udělovaná za I. světové války. V ghettu chránila po dlouhou dobu svého nositele i jeho nejbližší rodinné příslušníky před zařazením do transportů na východ.
- 61) Ve skutečnosti šlo o 1 260 dětí z likvidovaného bialystockého ghetta. Transport dorazil

do Terezína 24. srpna 1943 a byl přísně izolován od ostatních obyvatel ghetta v tzv. západních barácích. Spolu s 53 lékaři a ošetřovatelkami vybranými z vězňů ghetta byl celý transport 5. října 1943 vypraven do Osvětimi a tam o dva dny později poslán do plynu.

- 62) Pro nemocné bialystocké děti bylo zřízeno izolované nemocniční oddělení v části bývalé sokolovny. Je pravděpodobné, že nacisté původně zamýšleli děti vyměnit za německé válečné zajatce. (Srv.: Karel Lagus – Josef Polák, Město za mřížemi, Praha 1964, s. 158).
- 63) Z 5 007 vězňů zařazených do zárijových transportů D1 a Dm bylo 4 770 českých Židů.
- 64) Bratři Antonín a Vilém Bišičti vykonávali od založení ghetta vedoucí funkce v landwirtschaftu.
- 65) Fredy Hirsch byl v tzv. židovské samosprávě zástupcem vedoucího oddělení péče o mládež (Jugendfürsorge).
- 66) Ve skutečnosti šlo o bialystocké děti.
- 67) Kurt Frey, velitel ghettowache.
- 68) Dr. Leo Janowitz, člen rady starších a vedoucí ústředního sekretariátu židovské samosprávy, byl nejbližším spolupracovníkem Jakuba Edelsteina. Na začátku září 1943 byl zatčen a poslán transportem D1 do Osvětimi, kde zahynul.
- 69) Dr. Karl Loewenstein byl od 23. září 1942 do 16. srpna 1943 vedoucím bezpečnostního oddělení ghetta. Do transportu nebyl zařazen a až do konce války zůstal v Terezíně jako prominent.
- 70) Šlojska – slovo používané v slangu terezínského ghetta pro označení místa, kde byly odbavovány přijíždějící a odjíždějící transporty. Vzniklo z německého slova „die Schleuse“ – propust.
- 71) Nyní kasárna Prokopa Holého.
- 72) Bývalý „Kavalír“ v bastionu č. VIII terezínské pevnosti, součást staré posádkové nemocnice.
- 73) Nyní domov důchodců.
- 74) Pekárna a hlavní proviantní sklad ghetta v bývalém bastionu č. II.
- 75) Ing. Otto Zucker, zástupce židovského staršího. 28. září 1944 byl transportem Ek deportován do Osvětimi a tam po příjezdu zastřelen.
- 76) SS-hauptsturmführer Franz Lederer, v táborovém velitelství odpovědný za zemědělské hospodářství ghetta. Předtím velitel tzv. přeškolovacího tábora pro Židy v Lípě u Německého (Havlíčkova) Brodu.
- 77) O osudu bialystockých dětí a jejich doprovodu viz poznámky č. 61 a 62.
- 78) Jednalo se o transporty tři: 5., 6. a 14. října 1943. Později bylo z Dánska deportováno ještě celkem 10 vězňů.
- 79) Ve skutečnosti byli do Terezína dopraveni dánští Židé, které se již nepodařilo v průběhu rozsáhlé ilegální záchranné akce přepravit do Švédska. Vzhledem k opakovaným intervencím dánského a švédského krále, Červeného kříže a švédské vlády bylo zacházení se 466 Dány podstatně lepší, než tomu bylo v případě ostatních vězňů.
- 80) Vyhlašovací tábor v Osvětimi – Březince byl v terezínském ghettu znám jako Birkenau bei Neu Berun. Birkenau bylo jméno německé vesnice, která stávala na území pozdějšího tábora v Březince. Nová Beruň (Neu Berun), ležící značně daleko od tábora, byla v jeho názvu uváděna proto, aby byla zakryta spojitost Březinky s Osvětimi.
- 81) Líčení událostí se vztahuje k pověstnému sčítání v bohušovické kotlině 11. listopadu 1943.
- 82) Lidka – Ludmila Goldmannová (Lánská).
- 83) Nové sčítání probíhalo v ghettu od 19. do 24. listopadu 1943.
- 84) Dr. Leo Faltin, vedoucí oddělení evidence v samosprávě, byl 9. listopadu 1943 zatčen a 15. prosince deportován transportem Dr do Osvětimi.
- 85) Opatření zachycená v deníku souvisejí s prvními úvahami nacistů o uskutečnění propagandistické akce k oklamání světové veřejnosti. Návštěva delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže se uskutečnila až 23. června 1944.
- 86) Bývalý Retranchement III. naproti dnešním kasárnám Prokopa Holého.
- 87) Dřevěné baráky, postavené na dnešním volném prostranství mezi Magdeburskými kasárnami (nyní kasárna Jana Jiskry z Brandýsa) a valy.
- 88) V transportech Dr (15. prosince 1943) a Ds (18. prosince 1943) bylo do Osvětimi deportováno 5 007 vězňů, z nichž válku přežilo 728.
- 89) Magdeburská kasárna (viz pozn. 87) byla sídlem rady starších a tzv. židovské samosprávy.

- 90) Zvláště Waltr Löbl byl krutě mučen, avšak nevyzradil nic o stycích pracovníků landwirtschaftu s vnějším světem.
- 91) SS-obersturmführer Karl Rahm byl velitelem tábora od 8. února 1944 až do osvobození. Po válce byl dopaden v Rakousku a postaven před Mimořádný lidový soud v Litoměřicích, který jej 30. dubna 1947 odsoudil k trestu smrti.
- 92) Uvedená opatření byla součástí „zkrášlování“ ghetta před připravovanou návštěvou delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže.
- 93) Tzv. komando Zossen odjelo do Wulkova (50 km východně od Berlína), kde stavělo dřevěné baráky, sloužící jako záložní stanoviště pro RSHA.
- 94) Sokolovna byla v rámci „zkrášlování“ přeměněna na Společenský dům ghetta a stala se místem konání řady kulturních akcí.
- 95) Součástí zkrášlovací akce bylo i deportování 7 503 převážně starých a nemocných lidí do Osvětimi transporty Dz (15. května), Ea (16. května) a Eb (18. května). Konec války se z nich dožilo jen 201 lidí.
- 96) Přítel autorky Otta Kellner.
- 97) Družstvo – hospodářské budovy u sokolovny. V jedné z nich byla umístěna správa landwirtschaftu.
- 98) Poukázky opravňující k nákupu zboží v obchodech ghetta. Ve stanovených turnusech bylo někdy možno zakoupit zboží vykradené ze zavazadel vězňů ve šlojskách, respektive tu jeho část, o níž neměli esesáci zájem. Nezřídka se stávalo, že vězeň kupoval vlastní věci, které mu byly při příjezdu do ghetta zabaveny.
- 99) Tato pasáž zjevně vznikla později než předcházející text, nebyla však v deníku příslušně datována.
- 100) Dětský pavilón byl postaven v parku vedle staré posádkové nemocnice.
- 101) Kursaweho vila – dům u bývalé bohušovické brány.
- 102) Datum uvedené v deníku je chybné. Delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže navštívila Terezín 23. června 1944.
- 103) Delegaci vedl Švýcar dr. Maurice Rossel, zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže v Berlíně. Jejimi členy byli dále Frants Hvass, ředitel politického oddělení dánského ministerstva zahraničí a dr. Eigil Juel Henningsen, zástupce Dánského červeného kříže. Doprovázeli ji mj. Eichmannův zástupce Rolf Günther, Eichmannův pobočník Ernst Mõhs a představitel říšského zahraničního úřadu dr. Eberhard von Thadden.
- 104) Optimistické zprávy o průběhu válečných událostí (tzv. bonky) se v ghettu rychle šířily, avšak většinou předbýhaly skutečný vývoj.
- 105) Následující text doplnila autorka deníku v roce 1965.
- 106) V noci ze 17. na 18. dubna se v Hamburských kasárnách rozšířila zpráva, že v Praze vypukla revoluce. Vzápětí se o ní dozvěděli lidé v celém ghettu a vyšli do ulic. Jednotka SS pod velením velitele tábora Rahma donutila shromážděné k rozchodu, vyhnula se však již otevřenému násilí.
- 107) Delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže Paul Dunant.
- 108) Od 4. května 1945 se příslušníci SS stahovali z Terezína. Až do 8. května však kolem města projížděly ustupující jednotky wehrmachtu a SS.

Podobizna autorky deníku z počátku války

Jüdische Selbstverwaltung Theresienstadt.

DURCHLASSSCHEIN Nr. 33068

Gültig nach 20 Uhr.

für **Mändl. Eva**

Trsp. Nr. **69/N**

Adresse **Westg.**

Grund **Landwirtschaft**

Ziel

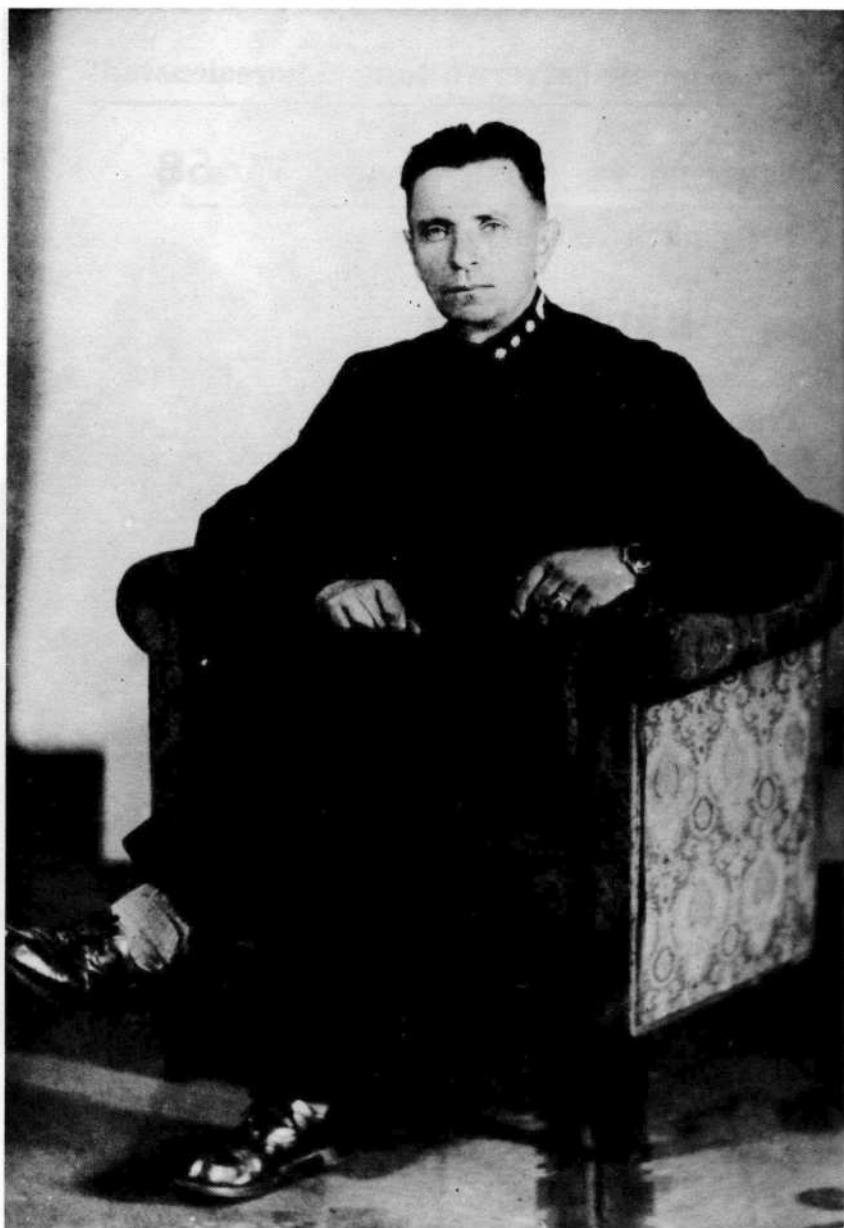
am-von **3.11.-31.12.44**

~~IDEK X D D E K X D D E K X~~
JÜDISCHE SELBSTVERWALTUNG
THERESIENSTADT
~~IDEK X D D E K X D D E K X~~

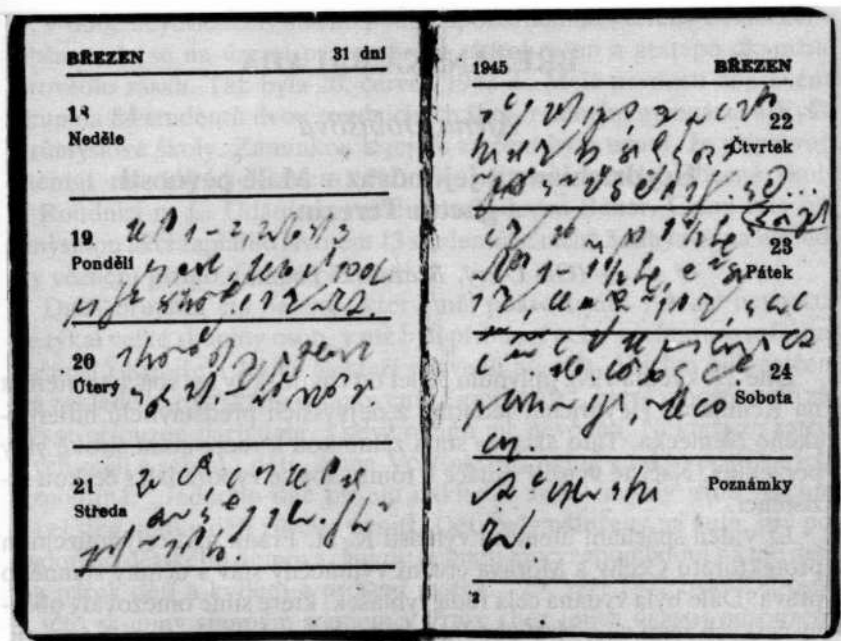
A7-147-1.3-V.44-5m - 215

Propustka Evy Mändlové (Roubíčkové) pro práci mimo obvod ghetta

Karel Košvanec v železničářské uniformě

Denní záznamy Evy Roubíčkové v kapesním kalendáři

Svatební fotografie manželů Roubíčkových z roku 1945

BŘEŽANSKÁ BALADA

Alena Dobišová

Heydrichiáda a její odraz v Malé pevnosti a ghettu Terezín

(Ota Ostrý, Břežanská balada)

Dne 27. května 1992 uplynulo 50 let od chvíle, kdy byl spáchán atentát na Reinharda Heydricha, jednoho z nejvyšších představitelů hitlerovského Německa. Tato akce se stala záminkou k rozpoutání široké vlny perzekucí. Nacisté využili situace k tomu, aby se vypořádali s českou rezistencí.

Již v den spáchání atentátu vyhlásil K. H. Frank nad celým územím protektorátu Čechy a Morava civilní výjimečný stav s účinky stanného práva. Dále byla vydána celá řada vyhlášek, které silně omezovaly občany českých zemí v jejich svobodách a to pod hrozbou absolutního trestu. Vzhledem k tomu, že byl služebnám gestapa na území protektorátu tolerován volný výklad těchto vyhlášek, následky pro český národ byly katastrofální. Bez jakéhokoliv soudního projednávání docházelo k vyhlásování trestu smrti u osob zcela nevinných, aniž by jim byla umožněna obhajoba. Hlavním cílem těchto akcí byla snaha o vytvoření atmosféry strachu a napětí.

Situace v protektorátě se odrazila i v obou nacistických zařízeních v Terezíně. V Malé pevnosti byli doposud vězněni pouze muži. Po masovém zatýkání českých občanů, jež následovalo po atentátu na R. Heydricha, sem přicházejí i první ženy. Bylo zde postupně vězněno např. 7 lidických žen, matek dětí do 1 roku. Jejich děti byly umístěny v dětském domově, matky byly po několikátýdenním pobytu v policejní věznici v Terezíně deportovány do koncentračního tábora Ravensbrück. Do Terezína převezli nacisté pro svoji potřebu mrtvý i živý inventář z Lidic: prádlo, koberce, záclony, šicí stroje, ale také koně, krávy, ovce, kozy a slepice.

I chování zdejších dozorců vůči vězňům se nyní výrazně zhoršilo, začalo být přímo úměrné taktice nacistů v celém protektorátě. Za sebelepší přestupek následovaly kruté sankce, které mnohdy končily smrtí trestaného.

V době heydrichiády stačilo pouhé upozornění některého německého občana, že se na území protektorátu cítí ohrožen a gestapo okamžitě provedlo zásah. Tak byla 20. června 1942 do Malé pevnosti dopravena skupina 84 studentů dvou roudnických škol, reálného gymnázia a Vyšší průmyslové školy. Záminkou k jejich zatčení bylo udání, že připravují atentát na Alfréda Bauera, řídicího učitele německé obecné školy v Roudnici n. L. Udání na studenty učinil sám Bauer. Celou tuto ne-smyslounou akci zaplatilo životem 13 studentů, z nichž 2 zahynuli na následky věznění přímo v Malé pevnosti.

Další brutální čin nacistů, který měl pokračování v Malé pevnosti, se týkal velké skupiny osob, v níž byli příbuzní nebo spolupracovníci parašutistů Kubiše a Valčíka, kteří provedli atentát. Všichni byli zatčeni na základě barbarského ustanovení „Sippenhaft“, které umožňovalo zatýkat příbuzné pachatele, i když o činu nic nevěděli. Někteří ze zatčených měli s sebou i děti. Anna Voštinová, jedna z takto postižených, vzpomíná: „Jednoho dne přijelo nákladní auto, musely jsme všechny z cel, jen matky dětí zůstaly uvnitř. Děti byly naloženy na auta, prý pojedou do dětského domova. Nikdy nebudu moci zapomenout na ten den, na nářek dětí a kvílení a prošení matek.“ 29. září 1942 bylo 252 osob z této skupiny stanným soudem v Praze (bez jejich účasti) odsouzeno k trestu smrti. Rozsudek byl vykonán 24. října 1942 v koncentračním táboře Mauthausen. Muži byli zavražděni ranou do týla, ženy zahynuly v plynové komoře.

V ghettu Terezín proběhla 16. června 1942 tzv. pátrací akce. Židé museli pod dozorem četníků na kasárenských dvorech pochodovat kolem stolů, na nichž byly tabule s vyobrazením aktovky, pláště a jiných věcí, které patřily atentátníkům. Každý vězeň musel podpisem potvrdit, že tyto věci nezná. Byla to akce zcela formální, neboť většina zde byla internována dávno před atentátem a opuštění ghetta bylo prakticky nemožné.

Nacistické běsnění prožilo i 30 mužů, kteří byli 10. června převezeni z terezínského ghetta do Lidic, aby po 30 hodinách fyzického i psychického utrpení vykopali hromadný hrob a pohřbili 174 zastřelených lidických mužů.

Vzhledem k tomu, že události, jež následovaly po atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha byly tak úzce spjaty s terezínskými vězni, rozhodli jsme se uvést vzpomínku jednoho z nich i v našich Terezínských listech. Ota Ostrý ji napsal na počátku osmdesátých let, když československá televize odvysílala rozhovor s Linou Heydrichovou.

BŘEŽANSKÁ BALADA

Ota Ostrý

Znovu se zabývat jedním úsekem mého života v okupaci mne přiměl rozhovor s Linou Heydrichovou, vdovou po zločinci, říšském protektorovi a některé stránky v knize Miroslava Ivanova „Nejen černé uniformy“. U Heydrichové mne zarazil ten její líbezný postoj nevinné staré dámy, melancholicky vzpomínající na krásné dny prožité v naší vlasti, u Ivanova výpověď brežanského zahradníka. Musel jsem se ptát sám sebe – jak to skutečně bylo, jaká byla tehdy Lina, jaké byly Panenské Břežany a hlavně Břežanští. Měl jsem příležitost se s nimi seznámit. Na jaře roku 1943 jsem prožil více než tři měsíce v Panenských Břežanech a nevím, zda ještě zbyl u nás další svědek.

Od června 1942 jsem žil s rodiči a sestrou v tom podivně pokřiveném světě, kterému se oficiálně říkalo „Ghetto Theresienstadt“. Tedy od devatenácti, ale vlastně již od šestnácti let jsem nesl odpovědnost za rodinu, protože tatínek, do okupace tak zdatný a moudrý, ztratil schopnost posuzovat novou, nezvyklou skutečnost. Od známého budějovického lékaře a malíře Karla Fleischmanna jsem se hned po příjezdu na bohušovické nádraží dověděl, že hlavním nebezpečím pro všechny obyvatele ghetta jsou transporty na východ. Uchránit svoji rodinu před zničením nebylo jednoduché.

Tím, že otec zastával místo domovního staršího v domě Q 408, byli jsme chráněni před transporty, ale jen krátkou dobu. Nacisté, aby nás udrželi v nejistotě, neustále měnili pravidla hry. Již v létě 1942 jsem byl svědkem odchodu několika transportů na východ. Přímo v Terezíně zemřelo hladem mnoho hlavně starších vězňů. Sám jsem jich stovky pohřbil a nikdy nezapomenu na noční valníky, naložené nahými mrtvolami s plíškem na palci, tažené pivovarskými valachy s kočímí omámenými alkoholem.

Na podzim již odjížděl z ghetta jeden transport za druhým. Každý odjíždějící transport nás utvrzoval v tom, že i my dopadneme stejně. Ostatně jen málo deportací nepostihlo i ty, kteří byli chráněni a ještě na čas zůstávali. Odjížděli jejich nejbližší přátelé, příbuzní, rozbíjely se rodinné vazby.

Tehdy jsem využil pomoci a vlivu svého otcovského přítele, člena rady starších a justičního rady z Cách, Jakoba Eolffinga. Ten starý, bezdětný muž mě měl rád a dopomohl mi k tomu, abych byl zařazen do pracovního komanda odjíždějícího do Panenských Břežan. Do tohoto komanda byl zařazen i můj vzdálený bratranec Jožka Frank, který byl v ghettu se svojí matkou teprve krátkou dobu. Jožka patřil do naší rozvětvené rodiny a byl pro mne jedním z nejspolehlivějších kamarádů. V mezních životních situacích obstojí člověk jen tehdy, může-li na někoho spoléhat a mít v něm oporu.

Odjížděli jsme 7. března 1943. Byl to den, který jsme v obecné škole vždy věnovali oslavě narozenin prvního československého prezidenta T. G. Masaryka. Snad to nebylo úmyslně, ale pro mne to bylo příliš sentimentální.

Se dvěma četníky, kteří nás eskortovali, jsme se domluvili. Byli to bývalí poručíci z hranické akademie a dali nám cenná ponaučení. V Panenských Břežanech nemáme nikomu věřit, zvláště ne zaměstnancům zámku, kteří se vesměs, většinou z přinucení, stali „volkslistáři“.

Byl to krásný den, sluníčko hřálo jako v létě. Z Odolené Vody nám odvezli zavazadla na žebříňáku. Až v zámku jsme byli předáni strážnímu oddílu SS, který hlídal protektorskou vdovu. Velitel, hauptscharführer z Kolína nad Rýnem, nás hned u brány poučil, jak se máme chovat. Potom nás odvedli do stáje závodních koní, místa našeho ubytování, kde jsme si položili na druhé patro společné palandy slamníky, čerstvě nacpané slámou.

Ten esesák byl znamenitý „pedagog“. Vyráběl z nás mluvící nástroje podle starořímského receptu. Břežany dokázaly každého zbavit lidského sebevědomí. S oblibou nám denně dávali k jídlu zkaženou krev z jatek i s tučnými červy. Za sebemenší pokles pracovní morálky byla kondiční cvičení – až sto dřepů s krumpáčem na natažených rukách, jízda s kolečkem vrchovatě naloženým kamením, klus do prudkého kopce a jiné osvědčené cviky. Mužstvo bylo značně různorodé. Skutečných Němců zde bylo málo, spíše to byli Maďaři, Slováci a jiní, kteří se k Waffen-SS dostali systémem cizinecké legie. Rádi jsme viděli jednoho mladého Slováka od Košic. Stal se členem Waffen-SS, protože nechtěl, aby jeho sourozenci museli navštěvovat maďarskou školu. Se zápalem nám popisoval, jak utíkal před Rusy, Stalinovými varhany a letadly, což posilovalo náš optimismus.

Nás dvacet nováčků se připojilo k velké skupině, která měla za úkol zvelebovat zámecký park. Zасыpával se i rybník, ve kterém byla spousta zkamenělin a ze všeho se dělalo zelinářství. Partákem byl kamarád Bumi

z Podkarpatské Rusi. S námi zde pracovali i chlapci, kteří původně byli nasazeni na velkostatku Lípa u Německého Brodu a v kladenských dolech. Na tamější havíře rádi vzpomínali. Byli zde na čas i ti vězňové, kteří museli před rokem pohřbívat umučené lidické muže. Právem se báli být v Terezíně na očích, byli svědky. O tom hrozném pohřbu neradi vyprávěli, prožili při něm týrání fyzické i psychické.

S Jožkou jsme byli přiděleni na práci do zahrady. Břežanský zahradník byl považován za Němce a taky se za něho prohlašoval. Byl to však typický „vasrpolák“, který měl pro nás jen urážky a dokonce i tělesné tresty. Kdykoliv se naskytla příležitost, ztratili jsme se mu. Jeho žena byla Češka, docela hodná. V zahradnictví jsme se k našemu prospěchu seznámili s místními nádeníky. Jedna Slovenka, na kterou rád vzpomínám, mi zprostředkovala veškerou korespondenci. Všechny listy do Prahy byly potvrzeny. Kamarád Pepík Tůma ze Světlé nad Sázavou mi dokonce poslal balík a v něm náš pravý chleba a jiné pamlsky.

Krásné teplé počasí vnučko paní Heydrichové myšlenku, že musí ovlivnit přírodu. S Jožkou jsme „povýšili“ na kropiče. Byl jsem dělník s nejvyšší zemědělskou kvalifikací, a proto jsem byl k této práci vybrán právě já. Zalévali jsme i staleté stromy v parku. Kropilo se hadicemi, raketami, ba i hasičskými hadicemi už od čtyř hodin ráno, přes poledne byla přestávka.

Brzy jsem si udělal o milostivé paní svůj obrázek. Jak mohla, stála u rohového okna budovy s dalekohledem a kontrolovala, jak její otroci pracují. Při sebemenší nespokojenosti si stěžovala „hauptšárovi“. A pak bylo zle. Velmi často to potrestaný nevydržel a zůstal bez vlády ležet. Ale ovšem, to paní Lina nezavinila. Ona jen dávala pokyny svým ochotným pohůnkům. My jsme se s Jožkou občas schovali mezi keři u vrátek do statku. Tam paní Heydrichová neviděla. Jeden vždy hlídal, druhý ležel s plnými konvemi vedle sebe a odpočíval.

Jednou se mi podařilo najít zatoulané vejce od slepice, které také milostpaní chovala. Když šla okolo, způsobně jsem se uklonil a pravil: „Das ist ein Ei, gnädige Frau“, čímž jsem se jí zavděčil. Jinak ovšem Lina milostivá nebyla. Když měla záchvat píše, nejraději poučovala v zahradnictví.

Zahradník na nás ale nezapomněl. Navrhl Lině, aby dala, již v nejlepší vegetační době, přesadit kordonovou jabloň. To se však v tomto období nedělá a u tak starých stromů už vůbec ne. Jenže zde šlo o život. Kamarádi pomohli a přesazení se podařilo. Museli jsme vykopat takový kořenáč, že to připomínalo západní val. Nikdy nezapomenu na ta rána u naší jabloně, když jsem v jejích květech mohl pozorovat kapky rosy lesknou-

cí se jako malé dýmanty. Byl to takový zvláštní pocit svobody, jen ptáci nad hlavou a žádný hlídač. Myslím, že jen příroda dokáže připomenout člověku, že mu nelze ukrást jeho lidství.

S mým pracovním pobytem v Panenských Břežanech bylo spojeno ještě několik zážitků. Před vchodem do zámku byly v květináčích dva doušky, symboly německví. Paní pravidelně nařizovala, kolik mají dostávat denně vody. Nerozuměla tomu příliš, a tak jsme kropili, kropili, až stály v bahně. Proto několikrát uhynuly. Do toho přišla porážka v Africe a ztráta Sicílie. Lině se to všechno popletlo a u oběda naříkala, že všechno je proti nám, vždyť jsme se tu tolik nadřeli. Tenkrát vypadala velice zdrceně.

V Břežanech po mně zůstala památka. Heydrichová sice téměř z celé zahrady udělala zelinářství, ale v té části, kde protékal potok, chtěla mít kousek romantiky. Navrhl jsem sám úpravu tohoto místa. Potok se překopal do meandru, nasypaly se do něj zbytky perleti z Žirovnice a byla romantika. Byl to u ní zvláštní protiklad. Na jedné straně si hrála na zámeckou paní a měla svého lokaje, který učil děti smát se na povel, na druhé straně při každé příležitosti volala na protektorátní úřady, že je nutno pokračovat v represáliích proti Čechům – „Reinhard ist noch nicht gerächt.“ Slyšel jsem, jak o tom vyprávěla synkovi. Kromě toho nám to potvrdila kuchařka, která sice také musela být u Němců, ale jinak to byla slušná ženská.

Bylo zjevné, že se Heydrichová snažila pomoci říši ve válečném úsilí všemi možnými i nemožnými prostředky. Poražené duby sice posílala do Švýcarska, jak se říkalo, ale jednoho dne, když zvláště silně zaznělo z rozhlasu rozhořčení nad spojeneckými nálety na Berlín, nařídila nástup. Zde nám byl oznámen příkaz milostivé, že musíme zařídít, aby ty pirátské nálety přestaly. Tak jsme tam stáli celou noc, ale takový příkaz jsme samozřejmě nemohli splnit.

Časem se Heydrichová omezila jen na ideologicko kulturistickou výchovu. V ideologické výchově jsme se od ní dozvěděli, jací jsme nepřátelé říše a lidstva vůbec, zčásti židoplutokrati, zčásti židobolševici. Pro zpestření šedého života jsme někdy celé hodiny cvičili: pozor, pohov, trojstup, odpočítat a hlavně poklus, poklus a k zemi, ovšem po německu. Byli jsme pak jako chodící mrtvoly. I jinak o nás vězně Heydrichová „pečovala“. Občas jsme v neděli dostávali „výživný pokrm“. Do jateční zkažené krve se přidalo vše, co zbylo z balíčků po vybrakování wachmanny. Plavaly zde nejen zbytky jídla, ale i rozmočené cigarety, staniol od čokolády a podobné lahůdky.

Jen jednou jsem si tu pochutnal. To jsme ukradli milostivé pár bram-

bor a uvařili si pravé bosáky, bez mouky i vajec a skutečně modře chlu-
paté.

Nebyli jsme v Břežanech jediná pracovní skupina. V menším zámku, kde býval sám K. H. Frank, potřebovali upravit park. Na tuto práci bylo přiděleno dalších 20 Židů, kteří se stravovali u nás.

Někdy se ptám, jak jsme to všechno mohli vydržet. Myslím, že důle-
žitý byl především pobyt v Čechách. Z dnešního hlediska to bylo všechno
hrozně nelidské a neuvěřitelné, takže se to ani nedá dobře popsat. Ale
nám pomáhala především víra v budoucnost tohoto národa, této země,
víra, že pravda musí zvítězit. A na co nelze zapomenout, co nás nesmír-
ně povzbuzovalo, byly písně Jaroslava Ježka, které jsme zpívali každou
volnou chvíli při kytáře bratrů Steinových.

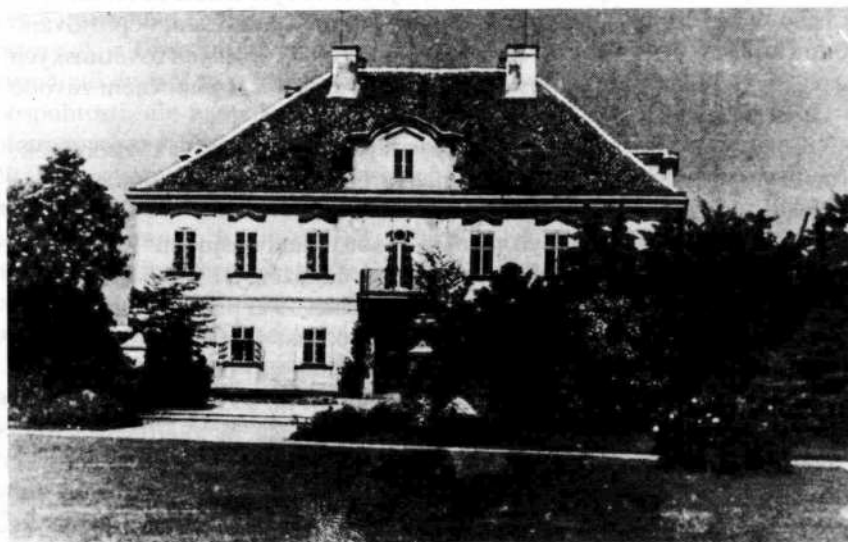
Tu zvláštní dobovou atmosféru nelze dobře a výstižně popsat. Člověk
musel slyšet trávu růst. Věděl jsem, že se pracovní komando v Břežanech
občas vyměňuje. Před námi zde byli chlapi od Benešova, kteří neradi
pracovali pro říši. Tehdy jsem začal přemýšlet o tom, že i my bychom
mohli najednou z Břežan odjet, až s tím budeme nejméně počítat.
Mé tušení bylo správné. Jednoho dne se Lina rozhodla, že dvacet Židů,
pod záminkou že špatně pracují, odjede zpět do ghetta. Výběr se dělal
při nástupu, „hauptšára“ chodil od jednoho k druhému a vyřadil dvacet
hochů, několikrát je měnil, až jsme se tam postupně dostali všichni.
My s Jožkou jsme byli v posledním výběru třiceti. Potom nám bylo ozná-
meno, že kdo chce poctivěji pracovat, může poprosit o shovívavost. De-
set chlapců pak ještě vyřadil. My dva jsme však raději riskovali a nechali
se odvézt zpět do Terezína. Až ve vlaku jsem se od četníků, kteří nás
eskortovali, dozvěděl, že to bylo příliš velké riziko. V průvodním dopise,
který šel s námi, byl požadavek, abychom byli potrestáni vězením v bun-
kru v Malé pevnosti. Naštěstí vše dobře dopadlo. Terezínská komandan-
tura neměla Heydrichovou ráda a patrně také proto, že potřebovali vý-
konné nádeníky na výstavbu slídových dílen, dali nás na týden zavřít
do vězení ghetta. Potom se nám podařilo zmizet do bezejmenné masy
obyvatel Terezína.

Břežanské kamarády jsem viděl ještě jednou. Byl teplý podzim roku
1943, byl jsem již od června zpátky v Terezíně a tehdy jsem je tu uviděl.
Nevím, zda byli všichni. Leželi na svých ruksacích a říkali, že jedou
na další práci. V Panenských Břežanech je vystřídali tzv. bibličtí badate-
lé, kteří odmítli službu v říšské branné moci. Později jsem uviděl už jen
dva, malého Duxeta a Bobbyho Beera, kteří jediní přežili.

Žaluji Linu Heydrichovou pro únos a násilí, žaluji ji pro krádež lid-
skosti, jako podněcovatelku vražd českých lidí. Napsala knihu „Žila

jsem s válečným zločincem“. Správný titul by byl „Jak žili dva zločinci“.

Pro mladé, kterým máme vykládat o nelidskosti nacismu, se může zdát celé toto vyprávění nepochopitelné. Ani já sám dnes nechápu, jak jsem mohl to nebo ono udělat, aniž by mne zastavil strach. Těžko lze uvěřit tomu, že v Břežanech jsem neměl ani kousek zdravé kůže na nohách a rukách, že jsem nemohl chodit obutý a později v Německu jsem musel i po sněhu chodit bos. Dnes se to zdá absurdní a kéž by i nadále zůstalo.

Zámek v Panenských Břežanech

RECENZE A ZPRÁVY

Miroslav Kárný

TEREZÍN Z POHLEDU BERLÍNSKÉHO ŽIDOVSKÉHO KŘEŠTANA

Život Heinricha Liebrechta, dnes už třiadevadesátiletého, byl velmi dramatický. Pocházel z židovských rodičů, stal se hluboce věřícím katolíkem, byl účastníkem první světové války vyznamenaným Železným křížem, soudcem v Berlíně až do roku 1933. Šest následujících let pracoval v kanceláři právního poradce amerického velvyslanectví. Později byl zatčen při pokusu získat falšované pasy. Při zatýkání napadl úředníka gestapa, aby umožnil únik své těhotné ženy. V září 1942 byl „propuštěn“ z vězení a dopraven do Terezína, když předtím musel podepsat listinu, že se vzdává svého majetku za starobní zaopatření v ghattě Terezín. Jeho manželka mezitím spáchala sebevraždu, ale jejich dcery se ujali pěstouni. Před Terezínem ji neuchránili. V říjnu 1944 bylo třileté děvčátko spolu se svým otcem a ženou, která se jí v Terezíně věnovala, deportováno do Osvětimi. Její osud byl tam stejný jako všech dětských osvětimských vězeňkyň. Liebrecht byl osvobozen ve frýdlantském pobočném závodě Gross-Rosenu.

Takový je dějový rámec nedávno vyšlých Liebrechtových vzpomínek, z nichž podstatná část je věnována Terezínu.¹⁾ Jejich přínos můžeme ocenit z několika aspektů.

V terezínském ghettu byli věznění nejen „Glaubensjuden“, ale i „Geltungsjuden“, tedy vedle lidí židovského náboženství i další, na které se vztahovaly norimberské zákony. V prosinci 1943 představovalo 3 925 vězňů, kteří se nehlásili k židovskému náboženství, téměř 13 % z celkového stavu. Do dubna 1945 při celkovém zmenšení táboraového osazenstva stoupl jejich počet na 6 194 a jejich podíl na 35,3 %.

Zatímco historie evangelické obce v terezínském ghettě byla brzy po válce zaznamenána,²⁾ o činnosti židovských katolíků v Terezíně věděli historikové jen útržkovitě. Svědectví H. Liebrechta, který patřil k představenstvu terezínské katolické obce, je proto důležitou výpovědí o životě katolíků uprostřed židovské komunity.³⁾

Svého času neblaze proslulý publicista Jiří Bohatka v neméně neblaze

proslulém časopise Tribuna se pokusil zfalšovanými výňatky z deníku Egon Redlicha dokazovat, že terezínská rada starších židovské křesťany utlačovala a přednostně je zařazovala do východních transportů.⁴⁾ Nesmyslnost tohoto tvrzení je zřejmá už z výše uvedených čísel.

Liebrechtovy paměti vyprávějí o katolických bohoslužbách, konaných střídavě německy a česky, i o přednáškách, na které katolická „Leo-Runde“ zvala zástupce i jiných náboženských vyznání, protestanty i zastánce různých židovských náboženských směrů a na kterých byl právě berlínský rabín Leo Baeck častým hostem. Autor vysvětluje smysl doporučení představenstva obce jejím členům, aby nenosili vnější symboly své víry a nezdůrazňovali ani tímto způsobem rozdílnost, ale aby hledali společnou základnu s ostatními vězni. Liebrecht potvrzuje skutečnost, že v životě terezínských vězňů hrála náboženská diferenciací málo významnou roli, nesrovnatelně menší než národnostní otázka.

Právě z tohoto hlediska je důležitá Liebrechtova výpověď o tom, jak němečtí Židé prožívali terezínský osud v koncentračním táboře, který byl původně zřizován pouze s protektorátním posláním a který v pozdější říšské funkci starobního ghetta organizovala „samospráva“, složená z protektorátní židovské reprezentace až do ledna 1943, kdy do čela rady starších byl místo Jakoba Edelsteina dosazen z Berlína Paul Eppstein.

Liebrecht akceptoval Adlerovu charakteristiku terezínského ghetta jako „nuceného společenství“ (Zwangsgemeinschaft)⁵⁾ a svůj základní poznatek z Terezína formuluje v tom smyslu, že společenství vnucené zvenčí nikdy, ani za společné nouze, není s to vyvinout opravdový duch pospolitosti, ale naopak vypěstovává ještě drsnější egoismus individuí oloupených o svobodu. S tím právě nacistická politika vůči vězňům počítala ve snaze rozložit a roztrhat jejich solidaritu rafinovaně vytvořenými extrémními podmínkami, s nimiž byl každý vězeň jako jednotlivec sám konfrontován v boji o přežití. Proti sobě však měli být postaveni nejen jednotliví vězňové, ale také celé vězeňské kategorie. V Terezíně byly nejvhodnějším objektem takové politiky rozdíly mezi Židy protektorátními a Židy z Německa.

Podle Liebrechta se mezi nimi projevovala příkrá materiální nerovnost. Příčinu spatřuje především v tom, že čeští vězňové ghetta obsadili všechna klíčová místa v jeho správě, zejména při stravování, v hospodaření se všemi materiály i s obytným prostorem. Kromě toho čeští vězňové dostávali potravinové balíčky od svých příbuzných a českých přátel. Češi nebyli jejich nepřátelé, ale byli potlačováni stejně jako čeští Židé, a proto jim pomáhali. Z Německa přicházely balíčky jen sporadicky.

Liebrecht se značně kriticky vyjadřuje o nacionalismu velkého počtu

českých Židů, kteří podle něho spatřovali v Židech evakuovaných z Německa a Rakouska nikoli druhy společného osudu, ale považovali je za Němce, za spoluviníky svého neštěstí. Sám ovšem toto své stanovisko relativizuje a dospívá k závěru, že se nacistům jejich politika vězeňského společenství nezdařila. Argumentuje velkým dílem, které se v Terezíně podařilo židovským vězňům společně vykonat díky vlastní zdatnosti a vynalézavosti při překonávání navalených překážek a díky pevné vůli čelit „konečnému řešení“, pokud stačily slabé síly.

Při analýze rozdílů mezi kategoriemi českých a německých Židů přehlíží Liebrecht význam jednoho základního faktu. Česká skupina představovala svým věkovým složením i jinak více méně morální vzorek obyvatelstva, neboť Terezín měl být přestupní stanicí pro všechny protektorátní Židy. Byly tam proto celé rodiny s dětmi a staří lidé tam obvykle přicházeli se svými dospělými dětmi a jejich rodinami. Složení německé skupiny vězňů bylo odlišné. Deportační transporty na východ odcházely z Německa přímo a Terezín byl určen jen pro určitou, stářím či zásluhami „privilegovanou“ část židovského obyvatelstva, i když v terezínské praxi toto „privilegium“ bylo podvodné a pro většinu „privilegovaných“ se Terezín také stal jen průchozí stanicí. Němečtí Židé v terezínském ghettu byli převážně staří a velmi staří lidé, kteří zde byli bez pomoci svých dospělých dětí, neboť ty se už dříve vystěhovaly nebo byly deportovány na východ.

Sám Liebrecht je charakteristickým příkladem terezínské „kariéry“ mladšího pracovně zdatného německého vězně. Postupně pracoval v transportní koloně, v pohřebním komandu, na stavbě silnice, jako nosič brambor, pak jako nosič menáže a posléze jako vedoucí menážní dopravní kolony. Všechna tato pracovní nasazení přinesla s sebou zlepšené stravování a to většinou podstatné. Liebrecht dokazuje oprávněnost takového zvýhodnění. Jinak by tyto dělnické kategorie nebyly s to vykonávat svou těžkou fyzickou práci, bez které by se chod tábora zhroutil. Přitom mohl Liebrecht své matce denně přilepšovat právě pro toto své vyčerpávající nasazení a s ním spojené výhody.

Zvýšení přidělu pro fyzicky pracující vězně se dalo na úkor přidělu pro osoby staré a práceschopných vězňů z Německa přijelo do Terezína nepoměrně méně než z Čech a Moravy. Ustanovený způsob diferenciacie ve stravování nebyl ovšem motivován českým nacionalismem protektorátních Židů, ale nezbytností zabezpečit práce pro táborové osazenstvo existenčně důležité.⁶⁾

Třeba ovšem rozlišovat mezi touto legitimní diferenciací a mezi nerovností vznikající v důsledku panující korupce, protekcionářství a pří-

mého rozkrádání. Podle Liebrechtova odhadu rozkradli dodavatelé, SS a nejvyšší německé úřady přibližně 25 % přidělených potravin a další, nepříliš menší procento, bylo „ztraceno vlastními (židovskými) instancemi dříve, než ubohá matička dostala svůj ubohý díl do své jídelní misky.“ A dodává: „Jeho majestát kuchař, řezník, pekař, proviantník byli upíry společenství.“ Většinou šlo o neodpovědné mladé lidi, kteří znali jen sami sebe, zní jeho soud, do kterého opět vnáší faktor soužití českých a německých Židů.

Jakoba Edelsteina oceňuje jako vynikajícího organizátora, dobrého diplomata při jednání s komandanturou, osobně čistého člověka, ale klade mu za vinu, že jako první vedoucí rady starších neučinil od samého začátku přítrž korupčnosti židovské táborové zprávy a rozkrádání zejména v hospodářském oddělení. Když se později po výměně Edelsteina Eppsteinem a současném nástupu dalších představitelů německých Židů do rady starších začalo zakročovat proti těmto nešvarům, byla podle Liebrechta nemoc již příliš pokročilá. Kripo, Wipo a Kücho, tedy kriminální, hospodářská a kuchyňská policie, vlastně jen zvětšovala počet zvýhodňovaných osob, které se přes poskytnuté výhody dávaly korumpovat a samy kradly. Tento stav tábora, narýsovaný Liebrechtem, však nesouvisel s tím, zda v čele starších byl Edelstein či Eppstein, protektorátní či říšský židovský vězeň, ale s cílevědomě nacistickými organizátory tábora vytvořenými extrémními podmínkami zápasu o život a smrt, proti nimž úsilí odbojových organizací zmožilo jen nemnoho.

Pro analýzu možností a limitů židovské rezistence proti „konečnému řešení“ je cenný záznam rozmluvy s Leo Baeckem, se kterým se Liebrecht setkal, když se po svém osvobození ve Frýdlantě rozhodl navštívit ještě jednou Terezín.

Svého času Liebrecht předložil Baeckovi návrh, aby se začal organizovat odpor pro případ, nabude-li tábor jistotu, že SS chce všechny terezínské vězně zlikvidovat. Argumentoval, že v takovém případě vězňové jsou povinni oddělat co nejdříve esesmanů dříve, než oni odpraví je. Baeck mu sice doporučil, aby svůj návrh dále promýšlel, ale žádal ho, aby o něm s nikým už dále nemluvil. Při jejich poválečném setkání Baeck na tuto rozmluvu navázal. Když v říjnu 1944 byly vyhlášeny nové deportační transporty, Baeck hluboce uvažoval, zda nepřišel čas postavit se na odpor proti nim. Podle svého vyjádření kladl si trýznivou otázku: „Má se přivoděným masakrem zkrátit utrpení lidí určených na transport, anebo dát šanci přežít několika, i když snad jen zcela málo lidem?“ Nakonec se rozhodl: „I když jen jediný přežije, nelze ho obětovat.“ Liebrechtovi dal na srozuměnou, že od pozdějších výčitek svědomí se mohl

osvobodit, až když zjistil, že se někteří z Terezína do Osvětimi deportovaní Židé skutečně zachránili.

Pro pochopení způsobu myšlení vůdčí osobnosti německých Židů je to důležitá informace. K ní třeba dodat, že Leo Baeck byl o existenci plynových komor v Osvětimi informován už v srpnu 1943 a že se rozhodl tuto skutečnost zatajit před svými spoluvězni.⁷⁾ Život s vědomím smrti v plynové komoře považoval za hroznější než samu smrt a navíc předpokládal, že překonaná selekce dá šanci přežít alespoň některým.⁸⁾

Poznámky

- 1) Heinrich F. Liebrecht, „Nicht mitzuhassen, mitzulieben bin ich da . . .“ Mein Weg durch die Hölle des Dritten Reiches. Freiburg im Breisgau, Herder Taschenbuchverlag 1990, s. 192.
- 2) Arthur Goldschmidt, Geschichte der evangelischen Gemeinde Theresienstadt 1942 až 1945, Tübingen 1948.
- 3) Liebrecht poprvé vydal své svědectví „Therefore Will I Deliver Him“ v publikaci: Eric H. Boehm, We Survived, New Haven 1949, s. 214–251.
- 4) Jiří Bohatka, Co odhalil nalezený deník. – Tribuna, 1974, až 4, s. 20.
- 5) H. G. Adler, Theresienstadt 1941–1945. Das Anlitz einer Zwangsgemeinschaft, Tübingen 1955, 2. vyd. 1960.
- 6) Rada starších také rozhodla o zvýhodněném přidělu potravin pro dětské vězně, kteří v převážné většině byli z Čech a Moravy. Později proti tomuto rozhodnutí protestovali někteří představitelé německých a rakouských Židů, kteří se stali členy rady starších. Také H. G. Adler hodnotí rozhodnutí o zvýhodněném stravování dětí negativně a klade je k tíži českým Židům.
- 7) Leo Baeck, A People Stands Before Its God, in: E. H. Boehm, c. d., s. 284–300.
- 8) Ve své recenzi nezaznamenávám řadu nepřesností a nesprávností, které se v Liebrechtových vzpomínkách vyskytují. Např. příslušníci transportu AK se do něho nehlásili dobrovolně, ale byli tam přikazováni. Neměli privilegium, že si mohli vzít do tábora zavazadla bez omezení, ale měli jako ostatní limit 50 kg. Výměnu velitele tábora Burgera Rahmem neprávem autor spojuje s jakousi zahraniční intervencí. Kursawe nebyl majitelem statku v Terezíně, ale jen německým vedoucím táborového zemědělství, které bylo vyvláštěno ve prospěch Ústředny pro židovské vystěhovalce, resp. jejího vystěhovalčeského fondu. Tyto a další chybné údaje však nejsou podstatné.

Návštěva Richarda von Weizsäckera v Terezíně

V průběhu oficiální státní návštěvy v Československu zavítal prezident SRN Richard von Weizsäcker dne 9. října 1991 do Terezína. Význam této návštěvy byl umocněn tím, že se uskutečnila bezprostředně po podepsání nové československo-německé smlouvy a v předvečer 50. výročí vzniku terezínského ghetta, které bylo jedním z míst, kde byla realizována zrádná nacistická koncepce „konečného řešení židovské otázky“.

Vzácného hosta přivítali ředitel Památníku Terezín dr. Jan Munk, starosta města dr. Jan Horníček a předseda Terezínské iniciativy doc. Hanuš Schimmerling. Během následující krátké prohlídky bývalé policejní věznice gestapa v Malé pevnosti se Richard von Weizsäcker zajímal o podmínky života vězňů, jednání esesáckých dozorců a o postavení židovských vězňů. Poté se odebral na Národní hřbitov, kde se poklonil památce umučených a položil věnec u jednoho z pylonů.

Další zastávkou návštěvy bylo nově zřizované Muzeum ghetta v bývalé terezínské škole, kde bylo donedávna umístěno Muzeum SNB a revolučních tradic Severočeského kraje. Německý prezident si prohlédl již instalovanou část expozice a informoval se o plánech na další výstavbu muzea a zaměření jeho výzkumné, osvětové a dokumentační činnosti. Zdůraznil, že v Německu nebyla zapomenuta role, kterou Terezín sehrál i v genocidě německých Židů a zároveň přislíbil svou aktivní účast při zajišťování nejen morální, ale i materiální podpory dalšího rozvoje činnosti Muzea ghetta.

Na závěr pobytu v Terezíně uctil německý prezident položením věnce u symbolické menory na židovském hřbitově památku desetitisíců obětí ghetta a po prohlídce krematoria napsal do pamětní knihy Památníku Terezín: „Zůstali bychom si na věčné časy cizí bez naší paměti na to, co jsme udělali.“ V krátkém projevu, který pak pronesl před zástupci sdělovacích prostředků, hovořil o pohnutí, které v něm vyvolala návštěva města, jehož jméno se na celém světě stalo symbolem tragických událostí, jež zůstávají mementem pro současné i budoucí generace. Vyjádřil přitom naději, že v době, kdy nastala nová etapa ve vztazích mezi našimi zeměmi, budeme společně usilovat o překonání temných stránek minulosti.

Dr. Vojtěch Blodig

TEREZÍNSKÁ BIBLIOGRAFIE (1984–1990)

Použité zkratky:

JBoh	Judaica Bohemiae
Review	Review of the Society of the History of the Czechoslovak Jews
TerL	Terezínské listy
VSL	Vlastivědný sborník Litoměřicko
ŽR	Židovská ročenka

- Benešová** Miroslava, Situace v Terezíně po skončení války. – TerL 18, 1990, s. 7–31.
- Berger** Sam, Die unvergesslichen sechseinhalb Jahre meines Lebens 1939–1945. Frankfurt a. M., R. G. Fischer Verlag 1985, s. 260.
- Blumenthal-Weiss** Ilse, Ohnesarg. Gedichte und ein dokumentarischer Bericht. Předmluva Günther Kunert. Hannover, Postskriptum 1984, s. 78.
- Bondy** Ruth, The Theresienstadt Ghetto: Its Characteristics and Perspective. In: The Nazi Concentration Camps, Jerusalem 1984, s. 303–313.
- Bondy** Ruth „Elder of the Jews.“ Jakob Edelstein of Theresienstadt. New York, Grove Press 1989, s. 476.
- Borges** Bedřich, Vzpomínka na Rafaela Schächtera. – TerL 18, 1990, s. 50–61.
- Czech** Danuta, Kalendariarum der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939–1945. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 1989, s. 1057.
- Edvardson** Cordelia, Gebranntes Kind sucht das Feuer. Překl. ze švédštiny. München, Hanser 1986, s. 133.
- Elias** Ruth, Die Hoffnung erhielt mich am Leben: mein Weg von Theresienstadt und Auschwitz nach Israel. München, Piper 1988, s. 333, il.
- Favez** Jean-Claude avec la collaboration de Geneviève Billeter. Une mission impossible? Le CICR, les déportations et les camps de concentration nazis. Lausanne, Payot 1988, s. 429. Německý překlad: Das Internationale Rote Kreuz und das Dritte Reich. War das Holocaust aufzuhalten? Zürich, Verlag Neue Zürcher Zeitung 1989, s. 592.
- Franková** Anita, Deportationen aus dem Theresienstädter Ghetto. Methoden der Abfertigung von Transporten und deren Rückwirkung auf das Leben der Häftlinge im Licht einiger Quellen. – JBoh XXIII, 1987, s. 3–28.
Die Struktur der aus dem Ghetto Theresienstadt zusammengestellten Transporte (1942 až 1944). – JBoh XXV, 1989, s. 63–81.
- Friedenson** Joseph, **Kranzler** David, Heroine of Rescue. The incredible story of Recha Sternbuch who saved thousands from the Holocaust. Brooklyn, Mesorah Publications 1984, s. 320. (Terezínský transport do Švýcarska.)
- Friesová** Jana Renee, The „Girls Home“ in Terezín. – Review, sv. II, s. 13–24.
- Hájková** Alena, **Tomášek** Dušan, XYZ: Poslední poprava v Terezíně. Doslov Robert Kvaček. Praha, Svoboda, Mladá fronta 1988, s. 414.
- The Jews of Czechoslovakia.** Historical studies and surveys. Volume III. Ed. Avigdor Dagan, Gertrude Hirschler, Lewis Weiner. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America; New York, Society for the history of the Czechoslovak Jews 1984, s. 700.
- Joza** Jaroslav, Věková struktura vězňů Malé pevnosti Terezín. – TerL 13, 1984, s. 27–32.
Deportace vězňů terezínské Malé pevnosti do koncentračních táborů. – TerL 14, 1985, s. 3–17.
- Joza** Jaroslav, Příčiny zatýkání vězňů Malé pevnosti Terezín. – TerL 15, 1986–1987, s. 33 až 48.
Národnostní struktura vězňů Malé pevnosti Terezín v letech 1940–1945. – TerL 16, 1988, s. 1–17.
- Juden als Darmstädter Bürger.** Ed. Eckhart G. Franz. Darmstadt, E. Roether Verlag 1984.
Die Opfer der Verfolgungen und Deportationen 1938–1945, s. 381–410.
- Kantor** Alfred, The book of Alfred Kantor: an artist's journal of the Holocaust. Předmluva John Wykert. New York, Schoken; London, Piatkus 1987, s. 224, il.
Německá verze: Das Buch des Alfred Kantor. Předmluva Friedrich Heer. Frankfurt a. M., Jüdischer Verlag beim Athenäum 1987, nestr.

- Karas Joža**, Music in Terezín 1941–1945. New York, Beaufort Books Publishers 1985, s. 223, il.
- Brundibár. – Review, sv. III. 1990–1991, s. 77–88.
- Kárný Miroslav**, Ein Auschwitz-Bericht und das Schicksal des Theresienstädter Familienlagers. – JBoh XXI, 1985, s. 9–28. Zvláštní četnický oddíl v Terezíně a terezínští vězňové. – VSL 21–22, 1985–1986, s. 37–50.
- Osudy jedné zprávy. – ŽR 5746 (1985–1986), s. 112–119. Das Schicksal der Theresienstädter Osttransporte im Sommer und Herbst 1942. – JBoh XXIV, 1988, s. 82–97.
- Osud terezínských východních transportů v létě a na podzim 1942. – VSL 24, 1988 (vyd. 1989), s. 157–172.
- Terezínské balíčky ve světle archívních dokumentů. – VSL 23, 1988, s. 195–210.
- Terezín a Osvětim. – Sborník k problematice dějin imperialismu, sv. 23, 1988, s. 169 až 193.
- Kárný Miroslav**, Terezínské pracovní komando v kladenských dolech. – Historie a současnost, Kladno, č. 8, 1988, s. 304–318.
- Theresienstadt und Auschwitz. – 1999. Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts, Hamburg, 1988, 3, s. 9–26. Eine neue Quelle zur Geschichte der tragischen Nacht vom 8. März 1944. – JBoh XXV, 1989, s. 53–56.
- „Pracovní“ či „zaopatřovací“ Terezín? Iluze a reality tzv. produktivního ghetta. – VLS 25, 1989, s. 95–107.
- Odstraněné otazníky. – ŽR 5750 (1989–1990), s. 95–103.
- Kramer Edith**, Als Ärztin in Theresienstadt. – Tribüne (Frankfurt a. M.), XXIII, 1984, č. 92, s. 126–133.
- Kraus Ota**, Jsem zdrav a daří se mi dobře. K 45. výročí hromadné vraždy českých občanů v Osvětimi-Birkenau dne 8. března 1944. Praha, Federální ústřední výbor Československého svazu protifašistických bojovníků 1989, s. 31, il.
- Kryl Miroslav**, A Significant Source about Prisoners' Recitation and Theatrical Activities in the Terezín Concentration Camp-Ghetto. (Karel Heřman Collection Dating from the Years 1942–1945). JBoh XXII, 1986, s. 74–86.
- Recitační a divadelní činnost českých vězňů terezínského koncentračního tábora ve světle sbírky Karla Heřmana. – TerL 14, 1985, s. 56–69.
- Kulka Dov Otto**, Ghetto in an Annihilation Camp – Jewish Social History in the Holocaust Period and its Ultimate Limits. In: The Nazi Concentrations Camps, s. 315–330.
- Kulka Erich**, The Annihilation of Czechoslovak Jewry. In: The Jews of Czechoslovakia, sv. III, s. 262–328.
- Escape from Auschwitz. South Hadley, Bergin and Garvey Publishers 1986, s. XVII, 150. (Útěk Vítězslava Lederera.)
- Kuna Milan**, Hudba na hranici života. Praha, Naše vojsko, Český svaz protifašistických bojovníků 1990, s. 428, il.
- Kwiet Konrad**, The Ultimate Refuge – Suicide in the Jewish Community under the Nazis. – Leo Baeck Institute Year Book, XXIX, 1984, s. 135–167.
- Lauscherová Irma**, Ze zápisů a paměti terezínského čísla. – TerL 14, 1985, s. 38–55.
- Lederer Zdeněk**, Terezín. In: The Jews of Czechoslovakia, sv. III, s. 104–164.
- Liebrecht Heinrich F.**, „Nicht mitzuhassen, mitzulieben bin ich da.“ Mein Weg durch die Hölle des Dritten Reiches. Předmluva Rolf Böhme. Freiburg i. Breisgau, Herder Taschenbuch Verlag 1990, s. 192.
- Lichtenstein Heiner**, Angepasst und treu ergeben. Das Rote Kreuz im „Dritten Reich“. Předmluva M. W. Kempner. Köln, Bund 1988, s. 158.
- Malá pevnost Terezín**. Kolektiv autorů. 2. přepracované vydání. Praha, Naše vojsko, Český svaz protifašistických bojovníků 1988, s. 328, il.
- Marjanko Bedřich**, Útěk vězňů z koncentračního tábora a podzemní továrny v Litoměřicích. TerL 18, 1990, s. 62–73.
- Marx Henry**, Im Angesicht des Todes. Gedichte aus Theresienstadt – erstmal im Original veröffentlicht. – Aufbau (New York), č. 9–10, 28. 2. 1986, s. 8–9, il.
- Meyer Alwin**, Die Kinder von Auschwitz. Göttingen, Lamuv Verlag 1990, s. 240, il.
- Migdal Ulrike**, Und die Musik spielt dazu: Chansons und Satiren aus dem KZ Theresienstadt. München, Piper 1986, s. 183.
- The Nazi Concentration Camps**. Structure and Aims. The Image of the Prisoner. The Jews in the Camps. Proceedings of the Fourth Yad Vashem International Historical Confe-

- rence. Jerusalem, January 1980. Ed. Yisrael Gutmann, Avital Saf. Jerusalem, Yad Vashem 1984, s. 746.
- Petrášová** Markéta, Art in the Concentration Camp of Terezín. – JBoh XXI, 1985, s. 50–61.
- Poloncarz** Marek, Případ roudnických studentů. – TerL 16, 1988, s. 18–25.
- Raven** Karla, Née Frenkel, Überleben: der Leidensweg der jüdischen Familie Frenkel aus Lemgo. Aufzeichnungen von Helene Rosenberg. Lembo, Archiv- und Museum 1986, s. 119, il.
- Rothkirchen** Livia, The Jews of Bohemia and Moravia: 1938–1945. In: The Jews of Czechoslovakia, sv. III, s. 3–74.
- Samuel**, Anna und Salomon, Durch unsere Herzen ziehen die Jahrtausende: Briefe von Anne und Salomon Samuel, 1933–1942. Ed. Angela Genger. Düsseldorf, Patmos 1988, s. 247, il.
- Schuldig**, Das Urteil gegen Adolf Eichmann. Ed. Avner W. Less, doslov Jochen von Lang. Frankfurt a. M., Athenäum 1987, s. 335.
- Schwertfeger** Ruth, Women of Theresienstadt: Memoirs and poems from a concentration camp. Oxford, Berg 1988, s. 152, il.
- Sládek** Oldřich, K počátkům policejní věznice v Terezíně. – TerL 17, 1989, s. 1–7.
- Spies** Gerty, Drei Jahre Theresienstadt. München, Kaiser 1984, s. 180.
- Škochová** Jarmila, Literarisches Schaffen erwachsener Häftlinge im Konzentrationslager Theresienstadt, I. (Tschechische literarische Tätigkeit). – JBoh XX, 1984, s. 63–83; XXI, 1985, s. 29–31. Literarisches Schaffen erwachsener Häftlinge im Konzentrationslager Theresienstadt, II. (Deutsche literarische Tätigkeit). – JBoh XXI, 1985, s. 32–49.
- Škochová** Jarmila, Literarische Tätigkeit jugendlicher Häftlinge im Konzentrationslager Theresienstadt. (Die Möglichkeit die literarische Tätigkeit der Jugendlichen als historische Quelle zu nutzen). JBoh XXIII, 1987, s. 29–37.
- Thomas** Kurt Ticho, The Sobibor revolt. – Review, sv. III, s. 15–35. (Terezínský vězeň – účastník povstání).
- Totenbuch Theresienstadt**: damit sie nicht vergessen werden. Ed. Mary Steinhauser und Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes. Rozšířené vydání. Wien, Junius Verlag 1987, s. 60, 159, 20, il.
- Václavek** Ludvík E., Německá literární tvorba v Terezíně 1941–1945. – ŽR 5746 (1985 až 1986), s. 104–110.
- Die Dichterin Gertrud Groach (1889–1979). – JBoh XXV, 1989, s. 6–13.
- Deutsche Dichtung im Ghetto. Theresienstadt 1941–1945. – Bohemia (München), sv. 30, 1989, s. 343–353.
- Vavruška** Eduard, Loutkové divadlo v Terezíně. – TerL 17, 1989, s. 25–35.
- Loutky za ostnatým drátem. Příspěvek k dějinám čs. loutkářství za druhé světové války. Praha, Svaz čes. divadelních ochotníků – Skupina amatér. loutkařů 1989, s. 60.
- Wehle** Jiří, Učitelka dětí. (Friedl Dicker-Brandeisová). – TerL 17, 1989, s. 36–42.
- Wagner** Wolf H., Der Hölle entronnen. Stationen eines Lebens. Eine Biographie des Malers und Graphikers Leo Haas. Berlin, Henschelverlag 1987, s. 272, il.
- Weglein** Resi, Als Krankenschwester im KZ Theresienstadt: Erinnerungen einer Ulmer Jüdin. Ed. Silvester Lechner und Alfred Moos. Stuttgart, Silberburg-Verlag 1988, s. 228, il.
- Wlaschek** Rudolf M., Juden in Böhmen. München, R. Oldenburg Verlag 1990, s. 236.
- Wohl** Tibor, Arbeit macht tot. Eine Jugend in Auschwitz. Frankfurt a. M., Fischer Taschenbuch Verlag 1990, s. 191.
- Wreschner-Rustow** Margit, „Wir haben uns gesagt: Wir werden es schaffen.“ In: Hajo Funke, Die andere Erinnerung. Frankfurt a. M., Fischer 1989, s. 264–294.
- Ze vzpomínek** bývalých vězňů a účastníků odboje. Vzpomínky herce Oldřicha Musila. – TerL 13, 1984, s. 33–39.
- Ze vzpomínek** bývalých vězňů a účastníků odboje. Josef Mojžíš, František Rafaj. – TerL 17, 1989, s. 43–47.

Terezínské listy budou napříště uveřejňovat rubriku Terezínská bibliografie soustavně. Redakce bude vděčna za každé upozornění na knihy a články, které by měly být zaznamenány, resp. za zaslání těchto publikací.

Bibliografii zpracovala Margita Kárná

UNGEKLÄRTE RÄTSEL EINES SCHICKSALSCHWEREN BERICHTES

(Miroslav Kárný)

Im Jahre 1990 stellte das Internationale Komitee vom Roten Kreuz den Historikern aus seinen Archiven Dokumente zur Verfügung, die mit der Tätigkeit des IKRK in den Jahren 1941–1945 hinsichtlich Theresienstadt in Zusammenhang stehen. Diese Studie untersucht, womit diese Dokumente die Theresienstädter Historiographie bereichert haben.

Das IKRK hat auf dem Konto seiner Verdienste um Theresienstadt unbestrittene Positiva. Mit seiner Hilfe wurde erreicht, dass die Theresienstädter Häftlinge aus dem Ausland Pakete mit Lebensmitteln und Arzneien bekommen konnten; zum Teil wurden diese Sendungen vom Internationalen Roten Kreuz selbst organisiert. In den letzten Kriegswochen trug die Aktivität des IKRK dazu bei, dass die SS-Reichsführung eine solche Alternative wählte, die weder zur Evakuierung des Theresienstädter Ghettos noch zur Liquidierung der in Theresienstadt verbliebenen Häftlinge führte.

Anders war es dagegen mit dem IKRK-Bericht, den der Delegierte Maurice Rossel nach seinem Besuch in Theresienstadt am 23. Juni 1944 geschrieben hatte. Rossels Schilderung gab ein völlig falsches Bild von den Theresienstädter Zuständen – und das wurde von der nazistischen Propaganda reichlich ausgenutzt. Bisher konnte der Inhalt des Berichtes nur nach publizierten Auszügen beurteilt werden; erst jetzt steht den Historikern der ganze Bericht zur Verfügung. Der Autor der Studie analysiert dessen Inhalt sowie die Vorgeschichte und die Folgen von Rossels Darlegung.

Besondere Aufmerksamkeit widmet der Autor der bisher unbeantworteten Frage, warum von IKRK nicht die Gelegenheit benutzt wurde, die Himmlers Bewilligung bot: ausser Theresienstadt noch ein jüdisches Arbeitslager zu besuchen. Das Dokument mit der von Himmler getroffenen Entscheidung ist authentisch und wird in der Anlage dieser Studie aus den Fonds des Koblenzer Bundesarchives veröffentlicht.

Auf dem Dokument befindet sich ein Vermerk, dass der Auslandsdienst des Deutschen Roten Kreuzes am 19. Mai 1944 die Berliner Delegation des IKRK fernmündlich mit dem Inhalt des Dokumentes bekannt gemacht hatte. Diese Mitteilung war für den Leiter der IKRK-Delegation Dr. Roland Marti bestimmt. In der Dokumentensammlung aus den Archiven des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz wird allerdings die Bewilligung zur Besichtigung eines jüdischen Arbeitslagers mit keinem Wort erwähnt. Wie der Editor der Dokumentensammlung den Autor wissen liess, befindet sich in den IKRK-Archiven tatsächlich nur die Dokumentation zu der bewilligten Besichtigung von Theresienstadt.

Für einen etwaigen Besuch eines Delegierten des IKRK war in Auschwitz das Familienlager der Theresienstädter Häftlinge im „Arbeitslager Birkenau bei Neu-Berun“ vorbereitet. Das fehlende Interesse an der Besichtigung eines jüdischen Arbeitslagers und die endgültige Liquidierung des Familienlagers Mitte Juli 1944 standen in direktem Zusammenhang. Die Frage nach der Motivation dieses Desinteresses bleibt weiterhin unbeantwortet.

**DER HOCHVERRATSPROZESS IN TEREZÍN MIT DEN STUDENTEN
AUS KUTNÁ HORA IM JAHRE 1915**

(Zdeněk Jelínek)

Der Artikel, der sich auf Erinnerungen stützt, gleichwohl ob es sich um mündliche Überlieferung oder schriftliche und gedruckte Aufzeichnungen handelt, bringt grundlegende Fakten über die sog. Hochverratsaffäre der Studenten von Kutná Hora im Jahre 1915. In der Quarta der Realschule in Kutná Hora wurde am 17. April vom Deutschlehrer Trnka ein Zettel mit einem vierzeiligen Text „hochverräterischen“ Inhalts aufgegriffen. Ein Quartaner reagierte mit seinen Versen auf die russische Offensive in Galizien und in der nordöstlichen Slowakei. Der verängstigte Professor meldete den Fund seinem Direktor, und dieser sodann der zuständigen Behörde. Siebzehn Studenten wurden verhaftet und zuerst in Kutná Hora arrestiert, später in Litoměřice. Nach mehrtägigen Verhören wurden nach und nach sieben Studenten entlassen, zehn von ihnen wurden in das Garnisonsgefängnis nach Terezín gebracht. Bei der Gerichtsverhandlung (2. Juni 1915) in Terezín wurden zwar alle Angeklagten freigesprochen, der Staatsanwalt legte jedoch Berufung ein, das oberste Gericht in Wien hob das ursprüngliche Urteil auf, und in einer neuen Verhandlung bei der Expositur des Divisionsgerichts in Josefov wurden die zwei Hauptschuldigen schließlich zu acht Monaten Freiheitsentzug verurteilt, ein weiterer zu neun und zwei zu sechs Monaten. Der letzte Student wurde später vom obersten Gericht freigesprochen. Auf Betreiben des Direktors der Realschule in Kutná Hora wurde allen Jungen das Weiterstudieren an dieser Anstalt unmöglich gemacht. Zwei Knaben erkrankten im Gefängnis an Tuberkulose, an deren Folgen sie später starben. Der Artikel weist auf die Persekution tschechischer Studenten im ersten Weltkrieg hin, an der sich die der habsburgischen Monarchie untertänig dienenden Professoren aktiv beteiligten, und durch ihre Beflissenheit schließlich indirekt den Tod zweier Studenten, eine große Verzögerung im Studium und nicht geringe finanzielle Verluste der übrigen Jungen verursachten.

ICH BEGEGNETE IHR NOCH ZWEIMAL . . .

JUDr. Milada Horáková in den Erinnerungen der Mitgefangenen

(*Miroslava Benešová*)

Der Artikel befaßt sich mit der Haft von JUDr. Milada Horáková während der Jahre 1942–1944 in der Kleinen Festung.

M. Horáková war aktive Mitarbeiterin einer tschechischen Widerstandsorganisation, des Petitionskomitees „Wir bleiben treu“. Am 2. 8. 1940 wurde sie wegen dieser Tätigkeit zusammen mit ihrem Gatten Bohuslav durch die Gestapo verhaftet. Sie wurde im Petschek-Palais einer Reihe von Verhören unterzogen und am 10. oder 11. Juni 1942 in das Gefängnis in der Kleinen Festung eingeliefert.

Die Autorin versucht, in diesem Artikel auf Grund von Erinnerungen und Zeugenaussagen von Mitgefangenen ihr „Wirken“ in diesem Gefängnis zu illustrieren. Sie schildert ihre plötzliche Überstellung in Einzelhaft während der „Heydrichiade“, beschreibt ihre mutige und unermüdete Aktivität, die sie während der ganzen Dauer ihrer Haft zugunsten der Gesamtheit sowie auch einzelner ausübte. Z. B. wie sie als Leiterin des weiblichen Gefängnis-Sanitätsdienstes die Kranken betreute, oder die Übermittlung von geheimen Straflingsbriefen und Nachrichten organisierte, geheime Zusammenkünfte vermittelte, wertvolle Berichte über die Lage an den Fronten einbrachte usw. Detailliert werden hier auch die Ereignisse geschildert, durch die das Leben auf dem Frauengefängnishof erschüttert wurde – der Verrat der Geheimverbindung mit dem Werkhof der Männer oder die Affäre mit illegalen Briefen.

Im Oktober 1944 wurde M. Horáková in Dresden zu 8 Jahren Zuchthaus verurteilt, die sie bis zur Befreiung in Aiach bei München verbüßte.

Nach Kriegsende widmete sich M. Horáková voll und ganz dem öffentlichen und politischen Leben in der befreiten Tschechoslowakei. Sie wurde Abgeordnete der höchsten gesetzgebenden Volksvertretung. Nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 verzichtete sie auf ihr Abgeordnetenmandat und begann, Bestrebungen zur Schwächung der kommunistischen Macht zu entwickeln. Im September 1949 wurde sie verhaftet und in einem politischen Schauprozess zum Tode verurteilt. Hingerichtet wurde sie am 27. 6. 1950.

TSCHECHOSLOWAKISCHE BÜRGER IM NAZISTISCHEN GEFÄNGNIS IN KLÓDZKO

(*Andělín Grobelný*)

Das Strafgefängnis in Klodzko entstand aus einem alten Festungsgebäude schon lange vor dem ersten Weltkrieg. Seine Bestimmung änderte sich nach dem Machtantritt des Hitlerregimes im Jahre 1933. Es übernahm die Funktion einer Haftanstalt für politische Gefangene, für Gegner der faschistischen Macht. Diese Aufgabe erfüllte das Gefängnis auch nach dem vorübergehenden Aufenthalt von militärischen Sträflingen nach Ausbruch des zweiten Weltkriegs. Während des Verlaufs von etwa fünf Jahren hielten hier die Nazi-Polizeibehörden, insbesondere die Geheime Staatspolizei – Gestapo an die 7 400 Häftlinge fest, angeblich aus Gründen der Verletzung von Arbeitsverträgen oder wegen politischer Betätigung. Es waren größtenteils „Delinquenten“ polnischer, russischer oder ukrainischer Nationalität, in kleinerem Umfang handelte es sich um Angehörige vieler europäischer Völker, darunter auch tschechoslowakische Bürger, meist Tschechen. Dabei fehlten auch nicht Slowaken und Tschechen, die in der sog. Ostmark (Österreich) geboren waren. Insgesamt konnten 166 Personen tschechoslowakischer Staatsangehörigkeit festgestellt werden, meistens Personen aus Nordostböhmen, aus dem Gebiet zwischen den Städten Hradec Králové, Litomyšl, Jičín, Náchod, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou und Zamberk. Verhältnismäßig viele Personen stammten aus dem Gebiet des sog. Sudetengaus, besonders aus den Bezirken Šumperk und Broumov. Was die Altersstruktur betrifft, lagen die Geburtsjahre zwischen 1863 bis 1927. Die Mehrzahl der Häftlinge gehörte den Jahrgängen 1911–1920 an, dann folgten die Häftlinge der Jahrgänge 1901–1910 und schließ-

lich diejenigen zwischen 1921 und 1927. Einige Häftlinge wurden in die Konzentrationslager Dachau, Groß-Rosen, Auschwitz-Birkenau und Ravensbrück abgeschoben. Diese Tatsache beweist, daß die Haftanstalt Klodzko im zweiten Weltkrieg den Charakter eines politischen Gefängnisses hatte. Am Anfang des Jahres 1945 wurde sie auch zum zeitweiligen Aufenthaltsort für Häftlinge, die aus den östlich der Oder gelegenen Konzentrationslagern abtransportiert wurden.

DAS TAGEBUCH DER EVA ROUBÍČKOVÁ

(*Vojtěch Blodig*)

Das Tagebuch der Eva Roubíčková, geb. Mádlová, gehört zu den wertvollsten Dokumenten über die Geschichte des Ghettos in Terezín. Als zwanzigjähriges Mädchen gelangte die Autorin nach Terezín, nur drei Wochen nach Beginn der Deportationen. Dank dem Umstand, daß sie in den landwirtschaftlichen Betrieb des Ghettos eingereiht wurde, blieb sie vor der Aufnahme in die Transporte, die in die Vernichtungslager nach dem Osten abgingen, verschont, und blieb hier bis zur Befreiung. Im Tagebuch, daß sie mit einer mehrmonatigen Pause die ganze Zeit hindurch führte, hält sie auf eigenartige und sehr wirkungsvolle Weise nicht nur die entscheidenden Begebenheiten in der Entwicklung des Ghettos fest, sondern auch die Gefühle eines jungen Menschen, der mit dem tragischen Schicksal seiner Nächsten sowie auch der gewaltsam geformten Gemeinschaft konfrontiert wird. Seine Aufzeichnungen bringen uns das Alltagsleben, die wichtigsten Begebenheiten sowie die Gesamthmosphäre im Ghetto viel überzeugender nahe, als es die Fachliteratur oder eine belletristischen Bearbeitung imstande wären.

Die Tagebuchaufzeichnungen wurden stenographisch in deutscher Sprache geführt. Lange Zeit blieben sie nur Familienerinnerungen, zu denen die Autorin nur ungern zurückkehrte. Erst nach zwanzig Jahren wurden sie in Normalschrift überführt und ins Tschechische übersetzt. Kurze Auszüge wurden darnach am Ende der sechziger Jahre in der Presse veröffentlicht, aber auch weiterhin blieb der vollständige Text nur einem engen Kreise von Forschern vorbehalten, obwohl in der Fachliteratur mehrmals darauf hingewiesen worden war.

Diese Tatsache veranlaßte uns, in den Terezínské listy einen umfangreichen Auszug aus dem Tagebuch zu veröffentlichen, der einen gewissen Querschnitt durch die wichtigsten Passagen vermitteln soll. Wir waren bei der Auswahl bestrebt, in großen Umrissen die Hauptmomente in der Entwicklung des Ghettos festzuhalten, aber auch die Teile des Tagebuchs zu veröffentlichen, die die persönlichen Empfindungen der Gefangenen schildern, und uns die Psychologie verschiedener Gruppen und Gesellschaftsschichten der Häftlinge in Terezín nahebringen. Dieses Kriterium der Auswahl war der Grund dafür, daß die abgedruckten Passagen in chronologischer Hinsicht in nicht ausgewogenem Umfang erscheinen. Ebenso wurden in einer Reihe der Aufzeichnung die Teile ausgelassen, die andere als die ausgewählten Probleme betrafen.

Die abgedruckten Aufzeichnungen beginnen mit dem Transport aus Prag, wo damals die Sammelstelle für die aus dem Protektorat Böhmen und Mähren deportierten Juden war, auf dem Gelände des ehemaligen Radiomarkts, mit dem Ziel Terezín. Die Autorin, die damals die Transportnummer N 69 erhielt, beschreibt den qualvollen Weg, und auf welche Weise die Transporte auf dem Bahnhof Bohušovice empfangen wurden, von wo dann der weitere Weg nach dem cca. 3 km entfernten Terezín führte. Dann wird über die ersten Eindrücke vom Leben im Ghetto berichtet, daß einesteils durch die Beraubung der Neankömmlinge gekennzeichnet ist, aber vor allem über die erschütternden Unter- und hygienischen Bedingungen und die Verpflegung.

Gleich am Anfang erscheint im Tagebuch ein Moment, das wie ein Spuk über dem Leben im Ghetto während der ganzen Dauer seiner Existenz schwebt – die Transporte nach dem Osten. Schon im Januar 1942 gingen die ersten von ihnen ab, und der Schauer vor der eigenen Einreihung oder einem ähnlichen Schicksal, das einen Verwandten oder Bekannten traf, tritt immer wieder auf den weiteren Seiten des Tagebuchs in Erscheinung.

Eine furchtbare Erschütterung riefen die aus oft kleinlichen Gründen erfolgten Hinrichtungen von Gefangenen hervor, wie das unerlaubte Schreiben von Briefen oder der Verkehr mit Verwandten. Die Exekutionen sollten vor allem bei den unfreiwilligen Einwohnern des Ghettos deren Widerstand brechen und eine Atmosphäre der Furcht und des Kleinmuts hervorrufen.

Sehr ausführlich wurden im Tagebuch alle Einzelheiten in der Tätigkeit des landwirtschaftlichen Betriebes im Ghetto aufgezeichnet, wo die Autorin selbst arbeitete. Ähnlich wird auch die Entwicklung in anderen Abteilung des Ghettos geschildert. Sehr überzeugend enthüllt sie namentlich die Falschheit der nazistischen Behauptung über die sog. jüdische Selbstverwaltung des Ghettos.

Ihre Aufzeichnungen enthalten auch ein konkretes Beispiel der menschlichen Solidarität und der Hilfsbereitschaft von „Ariern“ gegenüber ihren jüdischen Mitbürgern. Dabei handelt es sich um den Eisenbahner Karel Košvanec aus Bohušovice, der vom Herbst 1942 bis Kriegsende uneigennützig und unter dauerndem Einsatz des eigenen Lebens sowohl der Autorin wie auch einem großen Kreis anderer Häftlinge Hilfe gewährte, und ihnen die Verbindung mit der Außenwelt ermöglichte.

Mit bemerkenswerter Genauigkeit registriert das Tagebuch auch die Mehrzahl der grundsätzlichen Veränderungen im Lebensregime des Ghettos und die Struktur seiner Verwaltungsorgane, ganz gleich ob es sich dabei um die SS-Kommandantur oder den jüdischen Ältestenrat und ihre Leiter handelte.

Nicht weniger bedeutsam sind auch die Erkenntnisse darüber, wie die Häftlinge über die Entwicklung der Situation an den Fronten des 2. Weltkriegs informiert waren, und wie diese Lage ihre Stimmung und Einstellung beeinflusste. Das beweist, daß diese, in ihrer Mehrzahl idealisierten Nachrichten einer der sinnvollen Faktoren zur Unterstützung der Moral und des Glaubens bei der Mehrzahl der Häftlinge an ein Überleben bildeten.

Das Tagebuch der Eva Roubíčková hält in einigen Aufzeichnungen auch die Tragödie der Balystoker Kinder fest, die nach der Liquidation des dortigen Ghettos und der Ermordung ihrer Eltern nach Terezín verschleppt wurden, um später nach den mißlungenen Plänen der Nazis, sie gegen deutsche Kriegsgefangene auszutauschen, zusammen mit ihren aus den Reihen der Häftlinge in Terezín ausgesuchten Betreuern in die Auschwitz Gaskammern geschickt wurden.

Sehr plastisch werden im Tagebuch die Umstände geschildert, die die sog. Verschönerungsaktion und die Vorbereitungen für den Besuch einer Delegation des Internationalen Roten Kreuzes in Terezín schildern. Einerseits wird der Verlauf der Vorbereitungen geschildert, die dem Ghetto den Schein einer idyllischen Oase der Ruhe und des Friedens inmitten des Krieges verleihen sollten, die jedoch von allen Häftlingen mit bitterer Ironie aufgenommen wurden. Auf der anderen Seite kehrte erneut der Greuel der Transporte zurück, mit denen in der Hälfte des Monats Mai 1944 gegen siebenundeinhalb Tausend Menschen verschickt wurden, um den als Kulisse für den nazistischen Betrug präsentierten „Kurstädtcharakter“ nicht zu zerstören.

Im Oktober 1944 verschwand mit den Transporten nach Auschwitz fast die Mehrzahl der der Autorin Nahestehenden, darunter auch ihre Eltern. Diese Erschütterung bewirkte, daß sie die Führung des Tagebuchs auf einige Monate unterbrach. Später setzt sie es wieder fort, allerdings nur mit kurzen Bemerkungen, die nur stichwortartig die chronologische Folge der Ereignisse enthalten. Aber auch diese bleiben eine wichtige Quelle, die das Bild der Vorgänge im Ghetto während der Endphase seiner Existenz widerspiegelt. Das betrifft vor allem die Informationen über die Ankunft von Evakuierungstransporten aus den liquidierten Konzentrationslagern am Ende des Krieges und am Anfang der Typhusepidemie in Terezín.

Das Tagebuch der Eva Roubíčková ist nicht nur ein bedeutsames Zeugnis über die größte Tragödie der neunzeitlichen Geschichte, aber gleichzeitig die Aussage eines tapferen und gefühlvollen Menschen.

DIE BALLADE VON BŘEŽANY

(Ota Ostrý)

In Panenské Břežany lebte Lina Heydrich, die Witwe des Reichsprotektors Reinhard Heydrich. Auf ihrem Schloß lösten sich verschiedene Arbeitsgruppen ab. Eine von ihnen war auch ein Sträflingskommando aus dem Ghetto in Terezín, das bei der Heydrich von März bis Juni 1943 arbeitete.

Das Leben in Panenské Břežany war für die Häftlinge ebenso grausam wie in anderen nazistischen Einrichtungen. Frau Heydrich kontrollierte oft die Arbeit der Sträflinge. Beim geringsten Absinken der Arbeitsmoral wurden Konditionsübungen angeordnet: bis zu hundert Kniebeugen mit der Kreuzhacke auf den vorgestreckten Armen, die Fahrt mit dem mit Steinen voll beladenen Schubkarren, der Lauf auf einen steilen Abhang und ähnliche bewährte Übungen. Oft hielt es der Bestrafte nicht aus und brach bewußtlos zusammen.

Zum Essen erhielten die Häftlinge täglich verdorbenes Blut, in dem Würmer schwammen. Manchmal wurden auch die Reste aus Päckchen dazugegeben: nicht nur Lebensmittel, aber auch Zigaretten, Stanniol von Schokoladepackungen u. ä.

Das Häftlingskommando aus dem Ghetto Terezín arbeitete an der Ausgestaltung des Schloßparkes. Auf Befehl von Frau Heydrich mußten sie hundertjährige Bäume begießen, am Höhepunkt der Vegetationsperiode ein Spalierapfelbäumchen versetzen u. ä. Fast die gesamte Fläche des Parks wurde so hergerichtet, daß überall Gemüse angebaut werden konnte. Aus diesem Grunde wurde auch der Teich zugeschüttet.

Anfangs Juni ordnete die Heydrich unter dem Vorwand schlechter Arbeitsleistungen die Rückkehr von 20 Häftlingen ins Ghetto an. Das Begleitschreiben enthielt die Forderung, daß sie mit Haft im Bunker in der Kleinen Festung zu bestrafen seien. Da die Kommandantur in Terezín Tagelöhner zum Aufbau von Werkstätten für Glimmerverarbeitung benötigte, war der Aufenthalt im Ghettogefängnis auf nur eine Woche befristet. Nach der Entlassung gelang es den Häftlingen, in der namenlosen Masse der Einwohner von Terezín unterzutauchen.

Videokazeta Terezín: Krátký film – studio Ondra, tvůrčí skupina Maxmilián Petřík a Jan Slabý ve spolupráci s Památníkem Terezín, 1991. Délka trvání 28 minut. Verze česká, německá, anglická a italská.

Oprava: V Terezínských listech č. 19, str. 74 bylo v popisku u tábora Schwarzheide uvedeno, že jde o kresbu norského vězně. Jak se nám nyní podařilo zjistit, autorem kresby je bývalý vězeň tohoto tábora Alfred Kantor.

TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Řídí redakční rada ve složení: Miroslava Benešová, Vojtěch Blodig,
Ludmila Chládková, Miroslav Kárný, Jan Munk a Erik Polák.

Obálka a grafická úprava Milan Janáček.

Resumé do němčiny přeložil Walter Endler, resumé prvního článku
jeho autor M. Kárný.

Odpovědný redaktor Milan Balcar.

Technický redaktor Milan Balcar.

Pro Památník Terezín

vydalo Severočeské nakladatelství v Ústí nad Labem v roce 1992
jako svou 587. publikaci.

Vytiskla Severografie, s. p., závod Most.

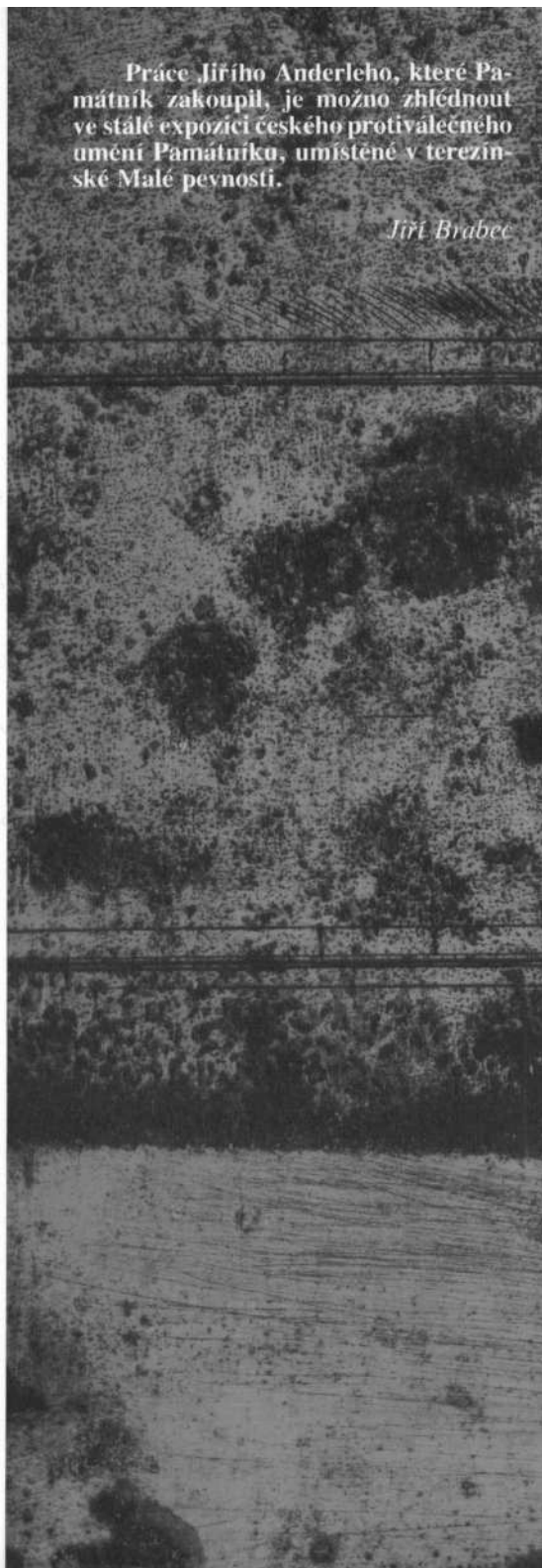
AA 10,20 (text 9,20, ilustrace 1,00), VA 10,40.

Náklad 600 výtisků. Stran 128.

Tematická skupina 02/43.

Práce Jiřího Anderlho, které Památník zakoupil, je možno zhlednout ve stálé expozici českého protivalečného umění Památníku, umístěné v terezínské Malé pevnosti.

Jiří Brabec

ПАМЯТНИК ТЕРЕЗИИ
GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT
MONUMENT TEREZÍN
MEMORIAL TEREZÍN

ISBN 80-207-050-X

